

SLUIS IN VLAANDEREN VERLOREN EN HERWONNEN

**Studies over het beleg van Sluis door de hertog van Parma
En
De overwinning op de Spanjaarden door Prins Maurits**

DOOR

DIVERSE AUTEURS

Hoofdinhoud uit:

Opstand en verval

Aspecten van het dagelijks leven in het Brugse
tijdens de laatste decennia van de 16^e eeuw

Uitgeverij Jempie Herrebout,
Brugge, 1989

Door D. van der Bauwhede

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2008

INHOUD

- 1. ALGEMEEN OVERZICHT. Motivatie in de Nederlanden inzake de reformatie**
- 2. MARTELAREN TE SLUIS IN VLAANDEREN.**
- 3. De verovering van Sluis door Parma; De Reconquista van Sluis (12 juni - 5 augustus 1587) door D. van der Bauwhede**
- 4. GROEN VAN PRINSTERER over het verlies van Vlaanderen**
- 5. OOSTENDE VERLOREN, SLUIS GEWONNEN, 1604**
- 6. Oostende afgesneden, belegerd, opgegeven en ingenomen: 1599-1604**
- 7. Costerus: Nederlands Vloek en Zegen en deszelfs uitwerkingen**
- 8. Terugblik van Abraham van de Velde, predikant te Middelburg**

1. ALGEMEEN OVERZICHT

Motivatie in de Nederlanden inzake de reformatie

De motivatie van de Nederlandse opstand tegen Spanje heeft veel pennen in beweging gebracht en zij doet dat nog.

In 1574 was de Nederlandse opstand tegen Spanje, beter bekend als de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), in volle gang. In de zomer van 1574 vond er in het door de Spanjaarden belegerde Leiden een belangwekkend incident plaats. Een van de predikanten trok fel van leer tegen het kort tevoren uitgegeven papieren noodgeld. Op de gulden prijkte namelijk de volgende tekst: 'HAEC LIBERTATIS ERGO', ofwel: *dit alles terwille van de vrijheid*. Dat op de keerzijde van de munt '*god behoeve leyden*' was gedrukt, vermocht de emoties van de predikant niet te doen luwen. Waar het hem om ging was dit: men was niet in opstand gekomen en onderging ook het beleg niet 'libertatis ergo', maar juist '*religionis ergo*'. Dus niet terwille van de vrijheid van het land, maar terwille van de geloofs- en gewetensvrijheid. (Het verhaal is te vinden bij Brandt deel I (1671), 551. De beide zijden van de gulden zijn afgebeeld in: Groenveld e.a. (1983-2), 115).

Uit dit verhaal kan men opmaken dat de tijdgenoten de verdediging van de landsvrijheid en *de vrijheid van godsdienst en geweten ervoeren* als zeer belangrijke drijfveren voor de opstand tegen Spanje.

Uiteindelijk hebben ook *andere oorzaken* een rol gespeeld in het uitbreken van de opstand. De belangrijkste is wel de economische crisis van het midden van de jaren zestig. We zouden deze derde factor mogen aanduiden als 'paupertatis ergo', vanwege de armoede. Deze economische factor hangt natuurlijk nauw samen met de 'libertas'. De zogenaamde duurtejaren omstreeks 1560 hadden een grote verpaupering tot gevolg. De klasse van bezitlozen groeide in snel tempo. Ook groeide de productiekrachten in spectaculair tempo. Jansen (1977), blz. 329-321, wil geen al te strak verband leggen tussen de economische situatie en de Nederlandse opstand. Hij constateert bovendien dat de sociaal-economische situatie van het zuiden fors van het noorden verschilde.

Volgt nu eerst een kort overzicht van de staatkundige en godsdienstige situatie van de Nederlanden in de eerste helft van de 16e eeuw.

Omdat de Hervormers zich afzetten tegen de gevestigde Rooms-katholieke kerk en haar religieuze praktijk is vervolgens een schets van de middeleeuwse kerk en haar theologie onontbeerlijk.

Omstreeks het midden van de zestiende eeuw maakten de Noord- en Zuid-Nederlandse gewesten deel uit van het rijk van Keizer Karel V (1499-1558), een telg uit het Habsburgse huis. Het reusachtige rijk der Habsburgers was tot stand gekomen als gevolg van succesvolle oorlogen en een uitgekiende huwelijkspolitiek. Het omvatte in Europa behalve de Nederlanden: Spanje, het hertogdom Bourgondië (tot 1544), het heilige Roomse rijk (Duitsland, Oostenrijk, Tsjecho-Slowakije en gedeelten van Noord-Italië). De Nederlanden, die in dit geheel tot de meest welvarende gebieden behoorden, telden tezamen ongeveer drie miljoen inwoners. Een derde deel hiervan woonde in de noordelijke gewesten. Van die gewesten was het graafschap Holland het dichtstbevolkt. Er was in Holland een grote mate van verstedelijking: al in 1514

woonde 46 procent van de bevolking in de steden. Amsterdam, Dordrecht, Leiden, Haarlem en Delft telden 10 tot 12.000 inwoners. De steden Gouda, Rotterdam en Alkmaar telden er elk 4 tot 7.000.

Nadat hij in 1543 het hertogdom Gelre had verworven, kon Karel V zich *landsheer van alle Nederlandse gewesten* noemen. Het gebied der Nederlanden was eindelijk een politieke eenheid geworden. In 1549 werd bepaald dat alle Nederlandse gewesten voortaan dezelfde vorst zouden hebben. Ook zouden voortaan overal in de Nederlanden dezelfde wetten van kracht zijn.

Dit centralisme viel niet in goede aarde. Vanouds waren de Nederlandse steden, dorpen en waterschappen gewoon aan vrijheden, rechten en gewoonten die hun privileges door de landsheer of landsvrouwe - in ruil voor steun en diensten - waren geschonken. Op lokaal niveau bezat men dientengevolge tegenover de vorst doorgaans grote zelfstandigheid. De Habsburgers wilden hun rijk echter effectief besturen. Daarvoor moesten de kleinschaligheid, het eigenbelang en de -in hun ogen- institutionele verstarring worden doorbroken. De Nederlanden zouden voortaan vanuit één centrum worden bestuurd en dat was Brussel.

Ook werd een ambtenarenapparaat opgebouwd, waarin voor goed functioneren professionaliteit een vereiste was. Hoge edelen die tot dan toe in het landsbestuur een belangrijke rol hadden gespeeld, moesten plaatsmaken voor een nieuwe elite: de juristen. Hoe noodzakelijk en vooruitstrevend deze vernieuwing op zichzelf ook waren, men beging de fout ze te forceren. Karel V had enig gevoel voor de Nederlandse verhoudingen en om deze reden werd hij gerespecteerd. Zijn zoon Philips II (1527-1598) had dit niet en hij miste bovendien de tact van zijn vader. Philips was al in 1549 door de Nederlandse gewesten erkend als toekomstig landsheer en werd in 1555 in deze functie bevestigd. In 1556 werd hij ook koning van Spanje. Philips voelde zich in de Nederlanden niet thuis en maakte daarvan geen geheim. Om deze reden werd hij als vreemdeling ervaren. Hij vertrok op 24 augustus 1559 voorgoed naar Spanje.

De staatsinstellingen van de Nederlanden waren omstreeks 1560 als volgt georganiseerd. De landsheer, vanaf 1555 was dit dus Philips II, werd vertegenwoordigd door de landvoogd. Deze moest zich voortdurend laten adviseren door drie raden die al in 1531 waren gevormd: de raad van State (voor alle internationale, kerkelijke en bestuurlijke aangelegenheden), de Raad van Financiën en de Geheime raad (voor justitiële aangelegenheden). De voorzitters van deze raden waren verenigd in de Achterraad of Consulta. Het hoogste gerechtshof, de Hoge raad, zetelde in Mechelen. Antoine Perrenot de Granvelle (1517-1586), jurist en kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, was leider van de regering.

Nadat Philips II in 1559 de Nederlanden had verlaten, vertegenwoordigde Granvelle de koning in de Raad van State en de Geheime Raad. In feite was hij de machtigste man in het bestuur van de Nederlanden. Naast hem opereerde Margaretha van Parma (1522-1586), een halfzus van Philips, die in 1559 tot landvoogdes was benoemd. In de Staten-Generaal kwamen de hoogste vertegenwoordigers van de onderdanen bijeen. Op de bijeenkomsten van dit lichaam kon de vorst zijn plannen voorleggen en zijn onderdanen om financiële steun verzoeken. Formeel mochten de vertegenwoordigers de vorst van advies dienen en hem zelfs controleren. De leden van de Staten-Generaal waren afgevaardigd door de gewestelijke Staten. Deze Staten waren vergaderingen van de vertegenwoordigers van standen (geestelijkheid, adel en burgerij) in een gewest. In Utrecht was de geestelijkheid sterk vertegenwoordigd, in Holland de burgerij. Op gewestelijk niveau lieten de vorst en de landvoogdes zich vertegenwoordigen door stadhouders: prins Willem van Oranje (1533-1584) werd in

1559 benoemd tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht. Lamorael, graaf van Egmont (1522-1568), werd in 1559 benoemd tot stadhouder van Vlaanderen en Artois.

Belasting kwesties hebben mede geleid tot de opstand.

Ten gevolge van de slepende oorlogen van de Spanjaarden tegen de Fransen en de Turken, waren de overheidsschulden enorm gestegen. Door herziening van het belastingstelsel, die neerkwam op de invoering van nieuwe belastingen, zou 's rijks schatkist weer worden bijgevuld. Dit gebeurde door de verplichte afdracht van penningen (bijvoorbeeld tiende en twintigste penning, ofwel evenredige percentages) bij de verkoop van zowel roerende als onroerende goederen. De Nederlanders in Noord en Zuid voelden zich niet betrokken bij de Spaanse oorlogen en ervoeren deze belastingen als onrechtvaardig en tiranniek. Om onrust te voorkomen waren in diverse plaatsen, nota bene op kosten van de burgers, Spaanse garnizoen gelegerd. Onder meer in Utrecht op de dwangburch Vredenburg.

Een andere steen des aanstoets was de nieuwe indeling van de bisdommen.

Omdat kerk en staat nauw met elkaar waren verbonden, wisten de Habsburgers dat een stroomlijning van de organisatie van de kerk de centralisering van het wereldlijk bestuur ten goede zou komen. Een bijkomend belangrijk motief was dat hiervoor de inquisitie, het van hogerhand geleide onderzoek naar de zuiverheid van het geloof en dus de bestrijding van de ketters, beter zou functioneren. De politieke eenheid van de Nederlanden was vanaf 1543 een feit, nu moest er ook een zelfstandige Nederlands kerkprovincie komen. Eerst Philips II zag kans dit te realiseren. In het geheime verdrag met de Paus van Rome van 1559 verleende Paus Paulus IV hem het benoemingsrecht van de bisschoppen. Hoe zag de nieuwe indeling er in de praktijk uit? De Nederlanden hadden vanaf de kerstening in de vroege middeleeuwen tot 1559 onder de aartsbisdommen Keulen, Reims en Trier geressorteed. Het bisdom Utrecht werd nu verheven tot aartsbisdom en kreeg vijf bisdommen onder zich. Voor Noord- Holland twijfelde men aanvankelijk tussen Haarlem en Alkmaar, maar tenslotte werd toch voor de eerste plaats gekozen. De andere bisdommen waren: Middelburg, Groningen, Leeuwarden en Deventer. De overige aartsbisdommen in de Nederlanden waren Mechelen, Kamerijk en Luik. De aartsbisschop van Mechelen zou als hoofd van de Nederlandse kerkprovincie de kardinaalswaardigheid verwerven. Als eerste primaat benoemde Philips Granvelle.

Twee bewegingen, het humanisme en de reformatie, hebben het aanschijn van de Rooms-Katholieke kerk, die men gedurende vele eeuwen als 'de ene ware kerk' beschouwde, diepgaand veranderd.

Het humanisme, geworteld in de cultuur van de Italiaanse stadstaten, bood een alternatieve benaderingswijze van het menselijk bestaan. Via de wetenschap en vooral de letteren zou men de kwaliteit van het leven kunnen verbeteren. De leken ontdekten hierin hun eigen waarden en legden ook hun eigen accenten. De humanisten hadden kritiek op de misstanden in de kerk, maar voor slechts weinigen van hen was dit een reden om met het instituut te breken. De bekendste Nederlandse humanist was Erasmus van Rotterdam (1469-1536). Men heeft getracht het humanisme aan te wenden om het uiteen vallen van het westerse christendom tegen te gaan. Dit is mislukt. Pas omstreeks het midden van de zestiende eeuw, op het concilie van Trente (1545-1563), ontwikkelde de een antwoord op de ontwikkelingen in de kerk.

Voor Noordwest-Europa was het tij al niet meer te keren. In Scandinavië, Noord-Duitsland, de Noordelijke Nederlanden en Engeland hadden de Lutheranen en Calvinisten succes en wisten de katholieken zich uiteindelijk slechts als gedoogde minderheid of - bijvoorbeeld in het huidige Noord-Brabant - machteloze meerderheid te handhaven.

Ten slotte; **de Paus als hoofd van de Rooms-katholieke kerk** speelde – helaas - in de onderhavige conflicten een opruiende rol. Slechts één voorbeeld moge dit aantonen.

Brief van paus Sixtus de Vijfde

aan ALEXANDER FARNESE, de hertog van Parma.

Mijn welgeliefde zoon, den Edelen Alexander, Prins van Parma en Placentz en des Catholieken Konings van Hispaniën; in de Nederlanden Gouverneur en Kapitein Generaal.

Geliefde zoon, edele Heer,

Wij en ontvangen door geen redene groter vreugde dan even door die zelfde met welke dijne wel vermaarde deugd geroemd werd. Die wordt doch van allen geroemd met groten lof van uwe voorzichtigheid, bescheidenheid, mannelijkheid, Godvruchtigheid in dezen groten bezwaarlijken krijg die den Koning van Spanje om Gods eer wil op zich genomen heeft; en van dijne jeugd af gebenedijd. Maar aller menschen lof is in zichzelf gelijk alle andere menselijke dingen, tijdelijk en vergankelijk. Maar de beloning dewelke u van God door dijne overtreffelijke deugden en naarstiger moeiten en arbeid is bereid, en voor u worden bewaard, die is zeer groot, waarachtig en onvergankelijk. En dat gij met uw gehele gemoed, zinnen en gedachten daar naar trachtend, dat houden wij voor gewis. Ook verzekeren wij ons dat gij Zijner hoogste goedigheid danket dat dezelve uwe voornaamsten arbeid en vlijtigheid in deze hoogwichtigste der ganser Catholieker kerken en den heil der provincien of landschappen noodwendiger zaken, heeft willen gebruiken; en dat dezelve die in zo grote zaken uwe deugden te bewijzen, en die om waardeerlijke beloning te verdienen het vermogen heeft verleend. Door welke hoop wij ook uwenthalve bovenmate zeer vervreugd werden.

Dewijl gij dan ganselijk met lijf en verstand de Catholieke religie te beschermen en derzelver vijanden arbeid uit te roeiden en met vele zaken beladen zijt. Zo schikken wij dijner Edelheid met onze geliefden zoon de Antonio Grimano, wezende van een heerlijk geslacht van Venetië, onze secreten kamerling, die ons zijns beroemden geslachts en verstands halven zeer aangenaam is, een zwaard en hoed, naar der ouder Roomse bisschoppen wetten in de feeste der heilige geboorte onzes Heeren Jezu Christo gebenedijd en gezegend. Niet daarom, dat wij u tegen de vijanden Christi zouden oprockenen en verwekken (want gij hebt altijd met der daad bewezen dat bij u niets vurigers mocht geschieden) maar opdat gij van ons dit getuigenis van dijne zonderlingen deugd zoudt hebben.

Wij bidden God dat dijne hoofd met den helm der zaligheid bevestigd en dijne zijde met het zwaard des Geestes gewapend worde en dat gij dit moogt voeren in plaats van het zwaard Gideons, tot Zijns Naams eer de, tot uitroeyding der vijanden en tot zaligheid en welvaart van alle uitverkorenen en Gode gelovigen.

Wij willen dat na volbrenging der heilige mis, dewelke door een geestelijke waardig persoon die u welgevalt, gedaan zal worden, deze giften u zullen toegeëigend worden. Wij geven ook al degenen, die na waarachtig berouw en penitentie en op goed betrouwen op Godes grondeloze barmhartigheid gebiecht hebben en de heilige mis zullen bijwezen, door de heilige apostelen Petrus en Paulus en onze autoriteit en geweld, uit de Schat der Catholieke kerken vijftwintig jaar lang en zovele veertigen Aflaat.

Gegeven te Rome, bij Sint Pieter, om der des Vissers Rink, den vijf en twintigsten dag Meyj, in den jaar onzes Heeren 1586. In het tweede jaar onzes Pausdoms.

Daarna heeft den Abt Grimanus, die daar in een geestelijk habijt stond, de Prins den hoed en het zwaard overgeleverd. Terwijl dit in de kerk geschiedde heeft men daar buiten dapper met musketten en roers geschoten en is ook al het grof geschut afgeschoten en al het leger door grote vreugde en triomf bedreven, met den rink te steken, looptoernooien, genoeglijke schermutselingen, kampen en dergelijke.

(Zie Pieter BOR, Oorsprong der Nederlandse beroerten, 1680)

2. MARTELAREN TE SLUIS IN VLAANDEREN

Door A. Bauwens

Deze brochure beoogt in de voornaamste plaats de strijd te schetsen rondom het verlies en de herwinning van het zeestadje Sluis in Vlaanderen. Het verlies van Sluis door de inname van de Hertog van Parma neemt een bijzondere plaats in tijdens de oorlogen die in de aanvang van de 80- jarige oorlog gevoerd werden. Dit zal in het volgend hoofdstuk worden aangetoond.

Van nog groter belang was de herwinning van Sluis door Prins Maurits in 1604. De grens tussen Spaans-Vlaanderen en Staats-Vlaanderen werd mede bepaald door deze overwinning. Het gedeelte van Vlaanderen wat wij nu kennen als Zeeuws-Vlaanderen is in godsdienstig opzicht zowel als economisch aspect er beslist niet op achteruit gegaan.

Binnen Sluis werden in de dageraad van de Reformatie gelovigen gevonden die de leer van "den reine Woorde Gods" waren toegedaan.

Jheronimus en Michiel Ratgheers om het 'feit van religie' vervolgd.

Uit de kritiek van hervormingsgezinden op misstanden in de rooms-katholieke kerk, ontwikkelden zich in de loop van de 16e eeuw, nieuwe religieuze ideeën. Deze afwijkende godsdienstige opvattingen vonden al snel een gunstige weerklank in het Oostkwartier van het Brugse Vrije, het gebied Sluis-Oostburg-Breskens, dat doorsneden werd door de natuurlijke verbindingsweg tussen Brugge en de Zeeuwse hoofdstad Middelburg; de reisweg bij uitstek, voor de hervormden van beide steden die met elkaar contact zochten. Dat het daarbij te Sluis evenmin stil was rond de nieuwe leer hoeft ons nauwelijks te verwonderen.

"Op 22 juni 1553 werd in het havenstadje Jacob de Muelenaere, alias Goossins, gestraft om zich misprijzend te hebben uitgelaten over de eucharistie. Voornamelijk echter leden van de familie Ratgheers traden hier bijzonder op de voorgrond.

Jerome Ratgheers kwam in 1555 in aanraking met het gerecht. Tien jaar later, op 5 april 1565, werd te Sluis voor het eerst sinds mensenheugenis een brandstapel opgericht, voor Michiel Ratgheers die tot op het laatste ogenblik zijn protestantse geloofsovertuiging gestand bleef."

Het beeld van de 'famille' Ratgheers kan nader gepreciseerd worden.

Zo werd Jheronimus Ratgheers, volgens de rekening van de baljuw van Brugge en het Vrije, de laatste dag van mei 1555 veroordeeld "... de pier merchy sur ses genoulx adieu et justice pour ses mesfoucten et ordonne dese regler comme ung bon crestien a prie desire rigoereusement corrigie." Eind 1572 volgde, wederom op verdenking van ketterse sympathieën, een hernieuwde aanhouding. Tijdens de daarop volgende verhoren kwamen een aantal interessante gegevens aan het licht. Gegevens van de dag, die ons kunnen helpen het toenmalige beeld van onze contreien te completeren.

Jheronimus Ratgheers, de inmiddels 64-jarige vrijlaat van Aardenburg, werd op 4 december 1572 een eerste maal verhoord. Op de vraag van de schepenen van het Brugse Vrije, wat hij tegen Adriaen Ghijsels zei, op het moment dat er een priester met het h. oliesel passeerde, antwoordde Jheronimus Ratgheers, niets. Voorts

ontkende hij enkele bedelmonniken lastig gevallen te hebben bij de verkoop van relikwieën. Zijn contacten met Pieter Kempe, waren gebaseerd op een familierelatie. En aangaande een trefereijnt, "Segt dat Pieter Kempe hem dat eens gaf meenende daer gheen quaet an te weten." Inzake 'tliedeken dat zijn knecht ooit eens op de markt gekocht had, was hij een zelfde mening toegedaan. "Segghende jndien hij gheweten hadde datter eenich quaet jn was zoude de zelve jn sticken gheschuert hebben." Na confrontatie met zijn reactie op het verzoek van enkele Aardenburgse notabelen om het welzijn van de lokale geestelijken te bevorderen, beweerde Jheronimus Ratgheers dat hij "... zeijde de gheestelijken noch quaet noch ghoet te willen doen, ende en weet niet dat hij zeijde brijngt tghoet wederomme dat ghijl. uut de kercke ghedaen hebt. Ic zal ul. dan antwoorden nochtans en wilde daer niet te vele jegen zegghen, zegghende tmach wesen."

Verder was Jheronimus Ratgheers het niet eens met de stelling van zijn ondervragers dat hij ruzie met zijn vrouw gehad zou hebben, omdat hij haar uit veiligheidsoverwegingen naar Engeland wilde doen vertrekken, uit angst voor de inquisitie. Ook was hem niets bekend over een eventuele geuzenaanval vanuit Vlissingen op Aardenburg en tenslotte gaf hij te kennen niet op de hoogte te zijn van het feit dat Michiel van Couckelberghe en/of anderen in verbinding stonden met 'de rebellen' te Vlissingen. Een week later volgde een tweede verhoor. Tijdens deze ondervraging bekende Jheronimus Ratgheers ... jn de kerck van Onser Vrouwe tArdenburch den casseman met de drievuldicheijt..." kwalijk bejegend te hebben: "...grijpende eeneghe vanden zantkens in zijn handen, wierp die wech zegghende dat zijn w. liekens. Op de vraag of "...t'zijn huse twee ghesusters die ghevlucht waren vande religie ghelogeert hebben." " antwoordde hij ontkennend.

Voorts ontkende hij zich negatief uitgelaten te hebben over de plakaten van Filips II en over de eucharistie. "Ende houdt tsacrament voor ghoet. Zegghende dat hij ende zijn huusghezin altijt ten oultare ende ten heileghen sacrament gheghaen hebben als andere personen. Presenterende tzelve ghoet te doene met den pastoor ende capriaen ende de scepenen vonder stadt dat zij hem tzondaechs meest altijt jn de kerck ghesien hebben."

Op 5 februari 1573 liet men Jheronimus Ratgheers, bij gebrek aan bewijs, gaan. Wat er verder van hem geworden is, is mij niet bekend.

Evenmin is mij bekend of er tussen Jheronimus en Michiel Ratgheers, die verwantschap bestaan heeft, die dr. J. Decavele suggereert. De familienaam doet dit in samenhang met hun beider geboorteplaats, Aardenburg, evenwel vermoeden. Hoe dan ook, Michiel Ratgheers werd op zijn beurt, vermoedelijk begin mei 1563, wegens het verstoren van de openbare orde, te Brugge in hechtenis genomen. "... uute dien dat hij aldaer ghehouden hadde diversche propoosten contrarie de ceremonien ende jnstituten van onse moeder de heligher kercke." Na deze arrestatie reisde Nicolaas de Hondt, promotor van de inquisiteur Titelmans, op 19 mei 1563 naar Aardenburg, alwaar hij een drietal priesters en de burgemeester ondervroeg. De volgende dag keerde hij naar Brugge terug om er verslag uit te brengen aan Pieter Titelmans. Laatstgenoemde verbleef er sedert 14 mei en had inmiddels de verdachte langdurig en hoogstwaarschijnlijk reeds meerdere malen ondervraagd, om hem tot een geloofsbelijdenis te brengen.

"Een nauwkeurig onderzoek van de verslagen van de ondervragingen die we in de martelaarsboeken terugvonden, leert ons dat de inquisiteur bijna steeds eerst de opvattingen van de verdachte over de eucharistie peilde en direct hierbij aansluitend vragen stelde over het pauselijk gezag, de heiligenverering en andere geloofspunten.

Dit deed hij uiteraard om de ketteren van de rechtgelovigen te kunnen onderscheiden. Dat hij hiertoe voornamelijk vragen stelde over de eucharistie is evident, wanneer we weten dat de hervorming in de Nederlanden in deze periode dicht aanleunde bij de Zwitsers-zwingliaanse richting en de avondmaalsopvatting hier centraal stond. In het tweede gedeelte van de ondervraging, dat minstens even belangrijk was als het eerste, stelde Titelmans vragen over het doopsel. Hiermee poogde hij duidelijk de anabaptisten van de overige nieuwgezinden te onderscheiden."

Kwam de inquisiteur tot de conclusie dat de beschuldigde geen ketter was, dan werd deze onmiddellijk vrijgelaten. Bleek het tegenovergestelde, dan stelde Titelmans alles in het werk om hem tot andere gedachten te brengen. Ging deze hierop in en toonde hij berouw, dan kon hij zijn 'dwalingen' afzweren en stond hem een relatief lichte straf te wachten. Uit het feit dat Michiel Ratgheers slechts veroordeeld werd tot het doen van "zekere beteringhen", zouden wij voorzichtigheidshalve kunnen concluderen dat hij overstag gegaan moet zijn en daadwerkelijk spijt betuigd heeft. Anderzijds blijft natuurlijk altijd de mogelijkheid bestaan dat hij, gezien het verloop van de verdere gebeurtenissen, Pieter Titelmans om de tuin geleid heeft en slechts berouw veinsde. Persoonlijk neig ik tot dit laatste. Want ondanks deze toch ernstige waarschuwing, bleef Michiel Ratgheers zijn van de roomse kerk afwijkende religieuze ideeën uitdragen, hetgeen leidde tot hernieuwde klachten en begin 1564 tot zijn arrestatie. Dit maal toonde de inquisiteur zich onverbiddelijk.

Op 15 maart 1564 maakten burgemeester en schepenen van de stad Sluis bekend dat: ... Michiel Raetgheers, mandemaker van zijnen stijle ende gheboren van Ardemburch, ghevanghene, gherecht ende gheexecuteert te zijne metten viere zo dat ter de dood naer volghe, ende tghescreven boucxken onder hem bevonden verbrandt en zijn doode lichaeme ghevoert te worden an tgherechte deser stede ende aldaer an een potente ghehanghen. Ende dat omme dieswille dat de zelve Michiel Ratgheers ... hem heeft vervoordert te mesachtene de sacramenten vonden heligher kercke ende bijzonder te lachteren ende niet te ghelooven an thelich doopsel, twelcke hij jn zijne kijndtsche jaeren ontfanghen heeft sustinerende diversche hereticque ende quade leeringhen ende erreuren contrarie onsen kerstenen gheloove."

Uit dit laatste kan geconcludeerd worden dat de opvattingen van Michiel Ratgheers nauw aangesloten moeten hebben bij de *Doperse leer*.

Op 5 april 1564 werd het vonnis door Maillart Baes, "officier crimineel" van Brugge, op de markt voor het stadhuis van Sluis, ten uitvoer gebracht.

Het verschrikkelijke lot van Michiel Ratgheers heeft, blijkens de tekst van de in bijlage gepubliceerde onkostennota van de terechtstelling, sporen achtergelaten bij de aanwezigen. Ondanks de repressie gekoppeld aan het soort gruwelijke terechtstellingen zoals hierboven vermeld, zijn de autoriteiten er niet in geslaagd de ketterse beweging in Vlaanderen, en met name het calvinisme, een halt toe te roepen. Hooguit heeft hun activiteit een remmende werking uitgeoefend.

3. De verovering van Sluis door Parma.

De Reconquista van Sluis (12 juni - 5 augustus 1587)

door

D. VAN DER BAUWHEDE

Inleiding

Wanneer we alle krijgsverrichtingen in de Nederlanden tijdens de Tachtigjarige Oorlog op een rij zetten, is het opvallend hoe klein het aantal veldslagen is en hoe groot het aantal belegeringen.

De voornaamste oorzaak hiervan is, dat het veldleger in de strategie van de 16de eeuw een totaal andere functie bekleedde dan in de oorlogsvoering - de bewegingsoorlog - die Napoleon voor het eerst op grote schaal zal toepassen. De krijgsmacht van de 16de eeuw betekende niet, zoals vandaag, de concentratie van de militaire macht van een staat, maar diende vooral om vestingen te belegeren of te ontzetten, omdat de voornaamste resistentie van een land in de steden gelokaliseerd was. In tegenstelling met de strategie van de moderne tijd waren versterkte steden niet uitsluitend middelen voor de efficiëntie van het operatie-order, maar het onderwerp van de onderneming op zichzelf. Daarom bestond de tactiek erin om tijdens een offensief eerst het veldleger van de vijand te verslaan. Het ontzetten van te belegeren vestingen hoefde men dan niet te vrezen.

Een van de oorzaken van het verloren gaan van de Zuidelijke Nederlanden tussen 1578 en 1585 was trouwens het meestal niet aanwezig zijn van een Staatse krijgsmacht om tegen het Spaanse leger te velde te trekken, Veeleer was men er tot passieve verdediging genoodzaakt, met alle nadelige gevolgen van dien. Doordat geen troepen dienden aangewezen voor een veldleger had deze Verweerspositie echter wel het voordeel dat de bedreigde fronteriesteden des te beter konden worden voorzien. Deze vestingen waren meestal van economisch en strategisch belang. Zeer dikwijls bestreken ze belangrijke land- en waterwegen en waren als dusdanig uitstekende uitvalsbasisen voor troepen en vrijbuitelij. Het belang van het operatie-object - m.n. de grensplaats Sluis - komt immers het duidelijkst tot uiting in de beweegredenen van de belegeraar. Om met Fruin te spreken, *had hij Sluis, de beste haven van Vlaanderen, na een roemrijke belegering ingenomen.* Van een enigszins patriottische pathos ontdaan, moet echter wel worden gesteld dat Sluis, eens Vlaanderens grootste haven, tijdens het laatste kwart van de 16de eeuw stilaan aan zijn einde raakte door de verzanding van het Zwin. De roemrijke belegering van de stad in de krijgsgeschiedenis van de Tachtigjarige Oorlog, heeft nooit de aandacht gehad die haar toekwam. Daartegenover hebben in de historiografie van het krijgswezen de inname van een plaats als Antwerpen (1585) en de drie jaar durende belegering van Oostende (1601-1604) veel meer naklank en belangstelling genoten. Nochtans was de verovering van Sluis een niet onbelangrijke schakel in het grootste operatieplan van Filips: de aanslag op Engeland.

De vierhonderdste verjaardag van het Beleg van Sluis (1587) is daarom een uitstekende gelegenheid om dit wapenfeit opnieuw te belichten.

De gegevens over de motivering voor en het verloop van de belegering zijn ontleend aan 16de en 17de eeuwse "Staatse" en "Koningse" bronnen en voor een groot deel aan de langs beide zijden gevoerde correspondentie.

Staatse Bronnen

Het meest uitvoerige relaas over zowel de belegering als de defensie van de stad vinden we bij P.C. Bor in zijn *Nederlantsche Oorloghen, Beroerten ende Burgerlijke Oneenicheyden*. Deze geschiedschrijver aan de kant van de Opstand, besteedde aan dit beleg niet minder dan 9 folio's tekst gelardeerd met diverse bescheiden. Daarvan is de verantwoording over de genomen acties tijdens het beleg aan Leicester, van de kapiteins en de gouverneur Arent Groenevelt, het belangrijkste.

Van meer summiere aard is de passage in *Historie der Nederlandscher ende haerder Naburen Oorloghen ende Geschiedenissen tot den jare M VIc XX*, van Emmanuel van Meteren.

Een bericht uit de eerste hand is Roger Williams *A Briefe Discourse of Warre*. Hij was één van de belangrijkste Engelse kapiteins te Sluis tijdens het beleg. Voorts verstrekken ons Wilhelmus Baudartius in zijn *Polemographia Auriaco Belgica*; het Dagboek van Jan de Pottere, een niet nader geïdentificeerd handschrift uit de bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent en de door N. Japikse gepubliceerde resoluties van de Staten-Generaal, bijzonder interessante informatie.

Koningse Bronnen

Hierin komen zowel de beweegredenen als de toedracht van de belegering het meest aan bod. Als voornaamste bron uit het kamp van de belegeraar geldt ongetwijfeld het werk van de jezuiet Famiano Strada, *De Bello Belgico*, over de Nederlandse oorlogen. Strada die in de 17de eeuw schreef, heeft zich geïnspireerd op een 16de eeuwse Italiaans handschrift dat tot in de kleinste bijzonderheden Farneses beleid in de Nederlanden (1578-1592) weergeeft. Het draagt als Latijnse titel: *Liber Relationum eorum quae gesto fuere in Belgio et alibi per serenissimum D. Ducem Alexandrum Farnesium*, door Paolo Rinaldi. Deze auteur - Strada noemt hem "vriend van Alexander Farnèse" - vertoefde bij de prins van Parma tijdens het beleg van Sluis'. Voor de vele details zijn naast Strada's oeuvre volgende werken onontbeerlijk: Guido Bentivoglio, *Storia delle Guerre di Fiandra*; T. Haraeus, *Annales ducum seu Principum Brabantiae Totiusque Belgii*; C. Campana, *Della Guerra di Flandra*; G. Chappuys, *Histoire Générale de la Guerre de Flandre*; en in mindere mate Renon de France, *Histoires des causes de la désunion, révoltes et altérations des Pais Bas*. Tenslotte mogen de aanvullende gegevens uit de rekeningen van het Brugse Vrije en de stad Brugge over het jaar 1586-87, i.v.m. tbelegh ende overcommen der stede van Sluus niet onvermeld blijven.

De Staatse en Koningse correspondentie

Naast de belangrijkste bronnenuitgaven als de Correspondentie van Robert Dualey, Graaf van Leicester, door H. Brugmans en de door S. Crawford Lomas & A.B. Hinds gepubliceerde *Calendar of State Papers - Foreign Series of the reign of Elizabeth*, zijn voor het onuitgegeven bronnenmateriaal de handschriftenverzamelingen Cotton Library, *Galba Acta inter Angliam et Belgiam*, Jan-Apr. 1587 en *Transactions between England and Belgium 1587*, van de British Library van uitzonderlijk belang. Specifiek voor de Staatse correspondentie, willen we nog wijzen op de rapporten van koopman Jan Wycheerde aan de secretaris van de Engelse koningin, Sir Francis

Walsingham. Geboortig van Noord- Duitsland, maar genaturaliseerd en woonachtig in Diksmuide, had Wycheerde goede relaties met het handelscommissariaat van Parma. Als gewiekst zakenman dreef hij handel op beide fronten en verdiende zijn geld waar hij het krijgen kon. Maar naast zijn connecties met de koningsgezinden, onderhield mijnheer Wycheerde nog andere relaties. Hij was één van de taaiste en vaardigste spionnen die zich voor Walsingham in het vijandig kamp ophielden. Van hem beschikken we over twee in het Vlaams gestelde accurate verslagen, bewaard in het Londense State Papers Office.

Wat de briefwisseling van Spaanse zijde betreft, is vooral gebruik gemaakt van Parma's gedetailleerde relaas over de belegering van Sluis, aan koning Filips II. Van deze en andere in het Archivo General te Simancas bewaarde brieven, bevinden zich afschriften in het Algemeen Rijksarchief te Brussel.

Tussen de vele regels door van mededelingen omtrent troepenbewegingen en -concentraties, van "stoute" uitvallen en bestormingen, van pogingen tot ontzet en ontmoediging over het uitblijven ervan, vernemen we uit vrijwel alle bronnen hoe schromelijk verdeeld en verwarrend de "achtergrond" was waartegen de defensie van de stad zich afspeelde. Daarmee bedoelen we de politieke situatie en de strategische positie in en van de vier overgebleven Verenigde Provinciën. Sluis bevrijden had het succes van een Anglo-Nederlandse alliantie kunnen worden, maar het werd een staaltje van intrige en laksheid door een wederzijds wantrouwen. Dit komt het meest illustratief tot uiting in de plannen en de pogingen die tot een ontzet moesten leiden. Precies deze tweedracht, waarvan de belegeraar slechts kon profiteren, is de trieste oorzaak geweest waardoor de frontierstad Sluis uiteindelijk moest capituleren.

Van de grote politieke verwarring

Na de verovering van het machtige Antwerpen in augustus 1585, waardoor Farnese het financieel centrum van het gehele Noorden in handen kreeg - een niet de onderschatten verarming van de Opstand - meende hij zijn Reconquista spoedig te kunnen voltooien. In het Zuiden boden nu alleen nog Oostende en Sluis weerstand (en waren enige minder belangrijke plaatsen niet bezet), terwijl de resterende opstandige provincies in het Noorden ernstig bedreigd werden. Het leed geen twijfel dat de Spaanse landvoogd in de Nederlanden nu van plan was de overblijvende gebieden aan de andere kant van de grote rivieren binnen te vallen en ze voor Koning en Kerk te winnen. Ondertussen keken de benauwde gewesten uit naar een laatste redmiddel: een bondgenoot tegen Spanje als soeverein.

Een alliantie met Engeland

Ondanks de definitieve mislukking van het Anjou-avontuur, was de Franse koning Hendrik III al vanaf 1583 door de Nederlanden aangezocht de plaats van zijn overleden broer, de hertog van Anjou, als beschermheer in te nemen. Dit zou een regelrechte Franse oorlogsverklaring tegen Spanje betekenen en dus een binding van het Spaanse leger in het zuiden, Maar de onder sterke druk gezette Hendrik III sloeg op 9 maart 1585 de door de Staten-Generaal aangeboden soevereiniteit op gepaste wijze af. Daardoor moesten de "Fransgezinde Nederlanders", waaronder de Rotterdamse pensionaris Johan van Oldenbarnevelt, bakzeil halen en aanvaardden de Staten uiteindelijk het reeds genegeerde Engelse aanbod. De argwaan van de Nederlandse opstandelingen voor een Engelse interventie was trouwens niet ongegrond. Tot dan toe was het meestal bij plechtig gedane beloften gebleven. Elizabeth I voelde er immers niet veel voor om Spanje voor het hoofd te stoten, Maar nu veranderde alles!

Bevreesd door de Spaanse overwinningen in Brabant en Vlaanderen en het zich herstellende koninklijke gezag in de Lage Landen én mede door de politieke ontwikkelingen in Frankrijk - maar vooral uit zelfverdedigingsbelang - bleef de Engelse koningin en haar Kroonraad er bij de Staten op aandringen hun steun in de strijd tegen Spanje te aanvaarden. Uiteindelijk besloten deze laatsten op 12 mei 1585 tijdens het aan gang zijnde beleg van Antwerpen, op het Engelse aanbod in te gaan en Elizabeth de soevereiniteit van de Nederlanden aan te bieden. De op 9 augustus overeengekomen voorwaarden (een onverwijld troepenversterking van 4.000 infanteristen en 400 ruiters om Antwerpen te ontzetten én een jaarlijkse bijdrage van 600.000 gulden aan de Staten-Generaal) werden in het Verdrag van Nonesuch op 20 augustus 1585 ondertekend".

De haar aangeboden soevereiniteit nam Elizabeth evenwel niet aan; ze beloofde een aanzienlijke edelman te sturen als gouverneur-generaal. In ruil voor deze overeengekomen interveniëring én totdat het Engels aandeel in de oorlogskosten zou zijn terugbetaald, gaven de Nederlanden het Zeeuwse Vlissingen en Rammekens en het Hollandse Den Briel bij wijze van onderpand aan Engeland.

Onmiddellijk werd in Engeland tot troepenwerving overgegaan en op 14 september 1585 - weliswaar te laat om Antwerpen te ontzetten - landden te Vlissingen 4.100 Engelse soldaten. In november bedroeg hun aantal in de Nederlanden reeds 7.350 en in december van datzelfde jaar 8.000 man.

Toen Robert Dudley, graaf van Leicester, kort voor kerstmis 1585 met een lange suite Engelse edelen in Vlissingen arriveerde en een deel van de financiële oorlogsbijdrage meebracht, verlevendigde bij de Staatsen de bijna uitgedoofde moed. Maar weldra bleek dat Leicester niet de man zou zijn om aan de verwarde situatie in de Noordelijke Nederlanden het hoofd te bieden. Hij werd in januari 1586 tot gouverneur-generaal beëdigd", maar door zijn pretentie van een waarlijk soeverein gezagvoerder, ontstonden er van meet af aan problemen. Leicester had als taak om in samenwerking met de Staten der Gewesten een effectief centraal bestuur uit te werken, wat neerkwam op een nieuw te benoemen Raad van State, waarmee hij dan oorlog en regering kon leiden. Doch de gouverneur-generaal ging hierin enkele stappen te ver. Door het afdwingen van aanzienlijk ruimere bevoegdheden van de Staten-Generaal, waardoor hij de ergernis van zijn koningin op de hals joeg, belandde hij middenin de politieke en religieuze controversen. Om dit te bereiken zocht Leicester die kost wat kost de boventoon wilde voeren - achterdochtig bewaakt door de Staten - enerzijds aansluiting bij de voorstanders van een sterk generaliteitsgezag en anderzijds steun bij de tegen de Staten opgeruide burgerij en de door de dominees geleide overtuigde gereformeerden. Vooral onder deze laatste partij bevond zich het merendeel van het calvinistische predikantenkorps en het grootste gedeelte van de Vlaamse en Brabantse ballingen.

Precies deze keuze maakte hem het machtige Holland, waar de pas verkozen landsadvocaat Oldenbarnevelt meer en meer als de sterke man op de voorgrond trad, tot vijand. In het kader van de op te richten centrale regeringsvorm zagen Zeeland, maar voornamelijk Holland, hun provinciale onafhankelijkheid aangetast. Vooral het embargo op de "handel met de vijand" (Spanje en de Zuidelijke Nederlanden, d.d. 4 april 1586) die via de konvoeien en licenten de zenuw van de oorlog was, deed de vijandigheid van Holland en Zeeland en regenten jegens hem nog toenemen. De Staten van Holland verdachten hem er bovendien van dit verbod te hebben uitgevaardigd om Engeland deze handel te bezorgen. In zijn streven om de bestuurlijke en financiële overmacht van de Hollandse regenten - tegen wie hij

moeilijk opkon - uit te schakelen, zette Leicester in de zomer van 1586 alles op alles om de overige Staten op zijn hand te krijgen. Maar door zijn tactloos optreden waarin hij op onwettige wijze, geholpen door ballingen uit het Zuiden, zijn handlangers in de regering te Utrecht wist te brengen én door zijn militaire mislukkingen (juni-juli voor Grave en Venlo), bracht hij de provincies in een nog grotere impasse. In deze grenzeloze verwarring liet Leicester de gewesten achter en trok in november 1586 terug naar Engeland. Volgens het besluit van de Staten-Generaal liet hij de regering over aan de Raad van State. Maar dan wel met het uitdrukkelijke verbod enige verandering aan te brengen in zowel bestuurlijke als militaire gezagsposities.

"Officieel" betrof deze terugkeer het inwinnen van zijn advies in het proces van Mary Stuart. Feitelijk was het om persoonlijk rapport uit te brengen over zijn bestuur en in hoofdzaak om zijn bij Elizabeth ernstig geschokt krediet - door zijn onfortuinlijke oorlogsvoering - te herstellen. Tijdens zijn "tussenverblijf" in Engeland leverden de katholieke Engelse officieren Stanley en York de stad Deventer en de Schans van Zutphen uit aan de Spanjaarden. Door deze affaire raakte Leicester totaal in diskrediet en werd vrijwel alle vertrouwen in zowel de Engelse natie als in haar militaire hulp ondermijnd.

Dit was nu het ogenblik waarop advocaat Oldenbarnevelt de zich door de Engelsen bedrogen voelende Staten-Generaal en die van Holland, tot enige doortastende beslissingen wist te brengen. Daarin werd zowel het oppergezag van de afwezige Leicester als dat van zijn Raad van State totaal genegeerd. De Hollanders slaagden er zelfs in om de Staten-Generaal tot een nieuwe samenstelling van de Raad van State te bewegen; deze keer zonder Daniël de Borchgrave en Adolf van Meetkerke.

Vooral Parma's dreigende doorbraak vanuit het oosten" was een doorslaggevend element waarmee Oldenbarnevelt de Hollandse steden kon bewegen tot financiering van een rechtstreeks door de Staten-Generaal te monstere veldleger. Ondanks het heftige protest van het Engelse raadslid Robert Wilkes, werd Maurits van Nassau op 6 februari 1587 te Den Haag benoemd tot Luitenant van Holland en Zeeland. Samen met een uit de Staten benoemde commissie - maar onder voorzitterschap van Oldenbarnevelt! - voerde hij nu het bevel over de Hollandse troepen. Mede door het vorderen van een nieuwe eed van het krijgsvolk was Leicesters militair gezag nu helemaal ondermijnd en wat Holland betrof totaal ontbrekend. Niettegenstaande deze ernstige aanslagen op Leicesters gezagspositie bleef de behoefte aan Engelse steun bestaan. Er werden zelfs meteen onderhandelingen aangeknoopt over de mogelijke terugkeer van koningin Elizabeths dienaar" Op verzoek van de Hollandse gezanten die eind januari 1587 naar Engeland waren gekomen, zond Elizabeth op 23 maart Lord Burckhurst naar de Nederlanden om er - zeer tegen de zin van Leicester en zijn aanhangers - samen met kolonel Norris en Robert Wilkes orde op zaken te stellen.

Hoe dringend deze interventie wel was blijkt uit het rapport van Wilkes aan Walsingham van 23 april 1587. Daarin wijst hij onder meer op het weinig gedisciplineerde karakter van soldaten en officieren in het Staatse leger. En dit ondanks het dreigend gevaar en de noodzaak om de plannen van de vijand te verijdelen. Veel gevaarlijker echter was de heersende verachting voor het gezag van de Staten-Generaal en de Raad van State, zodat - aldus Wilkes - het er alle schijn van had, mocht de vijand waar dan ook aanvallen, hij ongetwijfeld de overhand zou halen. Een niet uit te stellen hulpverlening was dus een ultieme vereiste. Zo niet riskeerden de Staten alles te verliezen, behalve Holland en Zeeland.

Deze feiten waren niet uit de lucht gegrepen en in deze situatie wisten de Staten van Holland zeer goed welk gevaar hen boven het hoofd hing. Toen bleek dat Parma zijn

troepen zou splitsen om een deel in Gelderland te laten en het andere deel te gebruiken om Oostende of Sluis te veroveren, zagen de Staten-Generaal zich wel verplicht om iets aan de veiligheid én de verdediging van hun landen te doen.

In juni 1587 benoemden ze, op voorstel van Holland, *Maurits van Nassau tot opperbevelhebber van het nieuw gelichte veldleger der Generaliteit* (Holland, Zeeland en Friesland); graaf Filips van Hohenlohe tot zijn luitenant en de tot generaal bevorderde Norris tot kampmaarschalk. De staatsveiligheid was echter niet het enige motief voor deze benoemingen.

Evenzeer waren ze een reactie op de beraadslagingen te Utrecht tussen Gelre, Overijssel en Utrecht om een eigen aan de Engelsen gelieerd leger op de been te brengen. Vooral uit vrees voor de Hollandse tegenwerking, maar ook om de komst van de Duitse ruiters, landsknechten en pioniers te bespoedigen, zijn de Staten-Generaal verplicht geweest deze benoemingen te bekrachtigen. Zich enigszins verontschuldiging verzekerden ze wel de koningin dat dit een tussentijdse oplossing betrof tot Leicesters terugkeer (of iemand anders) en zonder de hem toegekende autoriteit te benadelen.

Ondertussen werden zowel langs Spaanse als Engelse zijde serieuze pogingen ondernomen om tot een oplossing van de Nederlandse kwestie te komen. Zo was in april 1586 Alexander Farnese Parma - die moeite had met het Armadaplan van de koning - eerst via Rudolf II van Duitsland en de Deense koning Frederik II, maar nadien met de Engelse regering rechtstreeks in contact getreden.

Deze informele contacten hadden echter wel tot doel een einde te stellen aan zowel de financiële als militaire Engelse hulp aan de Opstand. Zowel Koning Filips II maar ook Parma en zijn bevelhebbers waren immers de mening toegedaan dat de Reconquista van de Opstandige Gewesten slechts kon doorgaan na terugtrekking van het Engelse hulptleger. Maar dat wist Elizabeth ook!

In het concept van deze vredeshandel oefende zij van haar kant sinds februari 1587 een zware druk uit op de Staten-Generaal, opdat zij kost wat kost aan de onderhandelingen met Parma zouden deelnemen.

Om dit te bewerken werd opnieuw graaf Leicester aangezocht, maar hij heeft er weliswaar een onwillige rol in gespeeld. Deze onderneming druiste regelrecht in tegen het streven naar een centrale macht van Leicesters fans - met name het predikantenkorps en de Zuid-Nederlandse ballingen - die in plaats van de herovering van hun thuisland, zich overgeleverd zagen aan de Spaanse vijand. De fiducia in de Engelsen was nu ook in deze pro-Leicesterse facties behoorlijk aangetast, waardoor de chaos in de Nederlanden compleet werd.

Van 's Konings Leger

Intussen was sedert de herfst van 1585 - niettegenstaande Parma's grootse verwachtingen - het vuur van het Spaanse offensief op een laag pitje gaan branden. Met de onverbiddelijke afsluiting van de Schelde door de vloot uit het Noorden én de blokkade van de oost- en zuidgrenzen door de Keulse en Kamerijkse bondgenoten van de Opstandige Gewesten, was een eind gekomen aan Parma's meest succesrijke fase van de Reconquista. Daarenboven vielen in 1586 de met Spanje gereconcilieerde gebieden ten prooi van de meest gruwelijke hongersnood van de zestiende eeuw.

Deze feiten verplichtten Parma - wilde hij met zijn troepen in het verwoeste zuiden "overleven" - de krijgsverrichtingen voor een groot deel toe te spitsen op het vrijmaken van de toegangen voor de voedselimport. Maar het ontbreken van een vloot was het meest ernstige gemis; daardoor kon het onaantastbare zeevarende Holland en

Zeeland niet worden aangevallen. Hier was de Spaanse herovering op de laatste natuurlijke verdedigingslinie gestoten: water en moerassen. Forma die de moeilijkheid van militaire operaties in dergelijke gebieden niet onderschatte, had al tijdens het beleg van Antwerpen het alternatief van beloften en concessies bedacht. Maar koning Filips II weigerde pertinent enige toegevingen te doen op religieus gebied, zodat de ontstane malaise in het Staatse kamp na de val van Antwerpen, nog de enige troefkaart was die hij in handen had. Daardoor zag Parma zich verplicht het gros van zijn troepen te laten marcheren naar de meer voedselrijke gebieden aan Rijn en Maas.

Mocht hij slagen (!) dan zou hij het jaar nadien met Verdugo over de rivieren trekken en zo doorstoten naar de laatste schuilhoek van de Opstand: door de IJssellinie en de weg naar Groningen en noordwestwaarts naar Utrecht, Amsterdam ...

Maar de heroveringen op de Staatsenr werden schaarser en schaarser. Spijt de grootste geldzending sinds 1575 en de inname van de strategische Maassteden Grave, Negem, Venlo, Neuss en Mörs, trad tijdens de winter van 1585-86 een snelle verandering op. De Engelse hulp aan de Opstandige Gewesten én het voedselgebrek én een tekort aan manschappen, waren begin 1587 de oorzaken van het stagneren van Parma's militaire operaties.

Bijna helemaal werkeloos werd hij, toen in mei van dat jaar Filips II definitief tot een invasie in Engeland besloot en een deel van de in de Nederlanden gestationeerde troepen voor deze expeditie moest worden beschikbaar gesteld. Elke militaire operatie werd nu een onderdeel in de koortsige voorbereidingen tot de grote "Engelse onderneming". En Parma kreeg het bevel zijn leger te splitsen. Nog in diezelfde maand liet hij de maestro del campo sire de Haultepenne met een deel van zijn troepen oprukken naar Gelderland, om er de Veluwe in de omgeving van Arnhem te overrompelen. Het ander deel marcheerde naar de kust van Vlaanderen waar nog twee steden "Staats" waren: **Oostende en Sluis**.

Van de Betinghe, de Trafficque op den Vyand ende Vivres

Kort na de val van Antwerpen deed de mare al gauw de ronde dat Parma nu de laatste bolwerken van de rebellen in Vlaanderen zou aanvallen. Alleen nog in het noordwesten van dit graafschap hielden twee steden stand: de **havenstad Sluis** en de sterke door de duinen beschutte vesting langs de zee, Oostende. Wanneer de geruchten doordrongen dat Parma met een sterke macht hun Steden bedreigde, riepen beide garnizoenscommandanten om hulp. Noch het door een Engels garnizoen verdedigde Oostende, noch Sluis dat het moest stellen met een eigen burgerwacht - weliswaar versterkt met krijgshaftige Vlaamse en Waalse calvinistische immigranten, die zo dicht mogelijk in de buurt van hun vaderland wensten te blijven - was op een beleg berekend.

In deze nood vroegen de Zeeuwse gezanten op 23 september aan de Staten-Generaal *om zo vlug mogelijk enige gemonsterde ende betoelde Engelsche soldaten voor een tweetal maanden aan Sluis af te staan*. Dat nadrukkelijk om betaalde soldaten gevraagd werd wijst op de bestaande geldnoodsituatie in het Staatse gebied. Meer dan eens hadden zowel de plaatselijke garnizoenscommando's als de gedeputeerde raden van Zeeland, bij de Staten-Generaal het uitblijven van geldzendingen aangeklaagd, 'nyetegenstaende vele schoonen ende groote geloeften hen gedaen'. De situatie eiste een dringende oplossing wilde men niet genoodzaakt worden om "Sluis, Oostende, Bergen-op-Zoom, de forten ende alle saken te laten lopen in confusie".

Al even erg was het gesteld met de ravitaillering. Geldgebrek was de oorzaak dat in het najaar van 1585, *tot teghenstaen teghen 't voorz. verwachte ghewelt ende beleg*,

de stad Sluis niet meer kon voorzien worden van proviand, voldoende munitie en bewapening. Anderszins beseften de Staten-Generaal maar al te goed in welke groote perpliciteit de bedreigde steden zich bevonden. Daarom waren ze ondanks alles bereid - evenwel na koningin Elizabeths aandringen Sluis en Oostende te behouden én te versterken - samen met de regering beide steden *onwinnelick* te maken. Maar daar kon slechts 3 á 4.000 gulden aan besteed worden. Daarbij kwam nog dat de soldij in deze garnizoenen sinds vier maanden niet meer was uitbetaald. *Zynde daerover beducht*, schakelden de Staten in november 1585 hun gezanten bij het Engelse hof in, om door hun tussenkomst financiële hulp te verkrijgen.

Naast het niet denkbeeldig gevaar van desertie, opstand en muiterij, had deze "onfortuinlijke" toestand ook het nefaste gevolg van overloping. Het was trouwens niet ongewoon dat soldaten uit Sluis en Oostende naar het Spaanse kamp gelokt werden, door hen het bedrag van de achterstallige soldij onmiddellijk uit te betalen. In de loop van 1586 werden vooral aan de manschappen van de Engelse eenheden in het Staatse leger sommen aangeboden als zij wensten over te komen. Het succes van dergelijke praktijken was zelfs dikwijls medeoorzaak dat de Spanjaarden belangrijke steden in handen kregen.

Ook in 1586 bleven door de ontstane tweedracht onder hulpverlenende instanties, de Vlaamse garnizoenen vrijwel van elke financiële en materiële bijstand verstoken. Van hun kant meenden de Staten dat de Vlamingen voor hun eigen verdediging moesten instaan, terwijl de Engelsen zich meer bezorgd toonden. Zo beval de vertegenwoordiger van de Engelse koningin in Den Haag en tijdelijk vervanger van Leicester, lord Buckhurst, onmiddellijk het aanrukken van versterking en provisie voor het te Oostende gelegeerde Engelse garnizoen. Doch de Staten-Generaal waren het met Buckhurst niet eens en voldeden slechts gedeeltelijk aan zijn eisen. Voor Sluis vroeg hij om machtiging hetzelfde te leveren. Maar al gauw bleek dat de gouverneur van het stadje, kolonel Arent Groenevelt, die tijdens de winter van 1586-87 naar Engeland gereisd was, 600 pond van de koningin en bij zijn terugkeer 1.700 pond van de Staten-Generaal voor zijn garnizoen ontvangen had. Precies daarom weigerden de Staten nog eens extra financieel voor deze stad bij te dragen. Volgens hen waren de magazijnen er van voldoende levensmiddelen en munitie voorzien. En omdat Groenevelt - althans volgens de Staten over te veel manschappen beschikte, hadden ze de getalsterkte van het Sluise garnizoen met drie compagnies verminderd". Dit was Buckhurst gemeld, bij zover dat Groenevelt zelfs verspilling verweten werd. Waar het bedrag van 2300 pond aan besteed - of verspild - werd is echter niet duidelijk. Zeer zeker moet hier rekening gehouden worden met de maandenlange achterstand van de soldij; en misschien heeft Groenevelt getracht om met dit geld de opstandige gemoederen in zijn garnizoen aanvankelijk te bedaren. Reeds in februari had hij de Staten op de nood van de stad Sluis gewezen en op het gevaar van muiterij indien het garnizoen niet prompt betaald werd. Tot enige actie gedwongen besloten de Staten dan maar dat, indien die van Zeeland zouden blijven weigeren het Sluise garnizoen uit te betalen, Holland 50 last (= inhoudsmaat voor granen, ongeveer 30 hl.) "beste" rogge zou kopen. De kosten voor deze aankoop dienden dan beide provincies - elk voor de helft én in mindering van hun gewone contributie - op zich te nemen. De rogge zou dan gezonden worden naar Brugge of Gent op licenten, om dan met de opbrengst ervan het Sluise garnizoen te betalen!

Hieruit blijkt hoezeer de Staten Leicesters plakkaat dat elke handel met de vijand verbood aan hun laarzen laptten. Door de toenemende spanning in de loop van april

1587, als gevolg van de berichten dat Parma van plan zou zijn *om Oostende en Sluis te besluycen, nam de trafficque ende navigatie op den vyand nog toe.*

Groot was de verontwaardiging van de Engelse koningin, van Leicester en van de Vlissingse gouverneur William Russell, bij het vernemen van *d'advertentie* dat wel 200 Hollandse en Zeeuwse schepen met *vivres* geladen, naar Sas-van-Gent waren gevaren om in Biervliet aan de vijand te worden verscheept.

Parma had zelfs een proclamatie uitgevaardigd waardoor aan inwoners van de Verenigde Provinciën die vreedzaam in de Zuidelijke Nederlanden kwamen handel drijven, verzekerd werd dat hen geen last zou berokkend worden. Maar toen de bevolking van Vlissingen zag hoe hebzuchtige kooplui zelfs azijn, die voor de koeling van het geschut diende, aan het Spaanse leger leverden, ontstond een fel protest tegen de overheid". Hemel en aarde werden bewogen om deze door de Staten-Generaal toegelaten praktijken - volgens hen de enige manier om de Opstand te financieren - ongedaan te maken.

Zo werd vanuit Engeland bij Buckhurst sterk aangedrongen om de Staten over te halen deze handel op de vijand, die de gemeenschappelijke belangen ernstige schade kon berokkenen, te verbieden. Elizabeths gezant kwam echter van een kale reis thuis. Toen de Staten weigerden zijn verzoek in te willigen, greep Leicester onmiddellijk de kans om zijn plaatsvervanger - van wie hij de zending naar de Nederlanden verfoeide - bij de koningin in diskrediet te brengen. Volgens hem was Buckhurst er dé oorzaak van dat de toevoer van levensmiddelen naar de vijand ongehinderd kon doorgaan en dat hij als dusdanig in enkele maanden tijd, Parma beter gediend had dan don Barnor de Mendoza gedaan had in zeven jaar!

Deze kwalijke zet bezorgde Buckhurst - ten onrechte! - een strenge berisping van zijn regering. Natuurlijk wist men dat er geen enkele remedie was tegen deze handelsactiviteiten, maar in geen geval kon met lede ogen worden aangezien hoe persoonlijk gewin - zonder oog voor het algemeen belang - de overhand kreeg. Ondanks Leicesters "inblazen" was de koningin er toch van overtuigd dat Buckhurst tegen deze levensmiddelenuitvoer gereageerd had. Zo niet, schreef ze, *that you had greatly fayled in your duty and the trust that we repose in you for the advancement of our service.*

Volgens haar - en niet in het minst volgens Walsingham - was het dankzij deze export van eetwaren voor de Spaanse vijand mogelijk om o.m. Sluis te belegeren of tegen eender welke andere stad van de Geonierde Gewesten iets te ondernemen. Daarom werd in allerijl de Raad van State verzocht alles in het werk te stellen om, tijdens de op til zijnde belegering van Oostende en/of Sluis, elke verhandeling van *vivres* aan de vijand op de Schelde, het Sas-van-Gent, Calais en beoosten Rouen te verhinderen.. Op zich een goede poging, maar veel te laat! Want Parma had begin juni zonder op de kosten te zien, een verbazingwekkende voorraad aan levensmiddelen opgeslagen. Buckhurst was er zelfs van overtuigd dat hij daartoe heel wat voorraad in de door hem bezette steden had aangeslagen, zodanig dat zijn leger ruim voorzien was tot aan de oogst.

Ondertussen ontvingen op 13 juni de Staten-Generaal een schrijven van de gouverneur van Vlissingen, William Russell, "aldair gescreven den Xden deser, adverterende het voimemen des vyants van te belegeren beyde steden van Sluy; ende Oostende, ten eynde d'heren Staten deselve steden souden willen versien met vivres ende volck"

Diezelfde dag werd hen door de afgevaardigden van de Raad van State een “Staet van vivres te seynden binnen Der Sluys voor vier maenden tegens twee duysent hoofden, overhandigd.’

Daarin was gespecificeerd:

- "per hoofd": 1 pond brood. Dit maakt voor vier maanden 52 last rogge à 100 gulden per last = 5.200 £.
- kaas: 15.000 kg., voor 5.400 £.
- stokvis: 15.000 kg., voor 4.200 £.
- bier: 1 ton per dag voor honderd man. Dit maakt voor vier maanden 48 last mout = 4.000 £.
- azijn: 1 last voor 48 £.
- raapolie (66): 1 last voor 240 £.
- buskruit: 6,000 pond voor 4.000 £.
- lonten: 6.000 pond voor 300 £.

Voor Oostende voorzag diezelfde Staet: 100 kruiwagens, 300 manden, 400 schoppen, 100 spaden, 20 draagberries en 100 houwelen.

De Staten van Holland waren onmiddellijk bereid een deel van de gevraagde goederen te leveren, mits de andere provincies zich akkoord verklaarden te participeren. Voor Friesland was dit geen probleem, maar Utrecht kon daarin niet voorzien en die van Zeeland wezen de Staten erop *dat zy hebben versren de steden van Oosteynde, oyck betalinghe gedan binnen Sluys, Axele ende anderen fortten, dat zy daeromme d'anderen provintiën versuecken het resterende furnissement te doene, opdat de verscreven stadt van Sluys mach worden versien ende geconserveert.*

Intussen was op 2 juni, op initiatief van de gouverneur van Vlissingen en met behulp van de burgers van die stad, een schip met levensmiddelen naar Sluis gevaren; genoeg om het, naar hij dacht, voor twee maanden vol te houden.

Van het land en de stad

Wie vandaag langs de riant polderroutes, die de rustige witgekalkte dorpjes van het Noordvrije met elkaar verbinden, rijdt en niet vertrouwd is met de historisch - geografische evolutie van deze streek, kan zich onmogelijk voorstellen hoe dit met boomrijen omzoomde en van vele dijken voorziene land, er tijdens het laatste kwart van de zestiende eeuw uitgezien heeft. Niet alleen door de teisterende overstromingen uit de 14de en 15de eeuw die grote delen van het land in schorren en wadden veranderden, maar vooral als gevolg van de talrijke opzettelijke inundaties tijdens de Tachtigjarige Oorlog, onderging het landschap en zijn begrenzingen ingrijpende veranderingen. Er ontstonden brede geulen, zoals het Zwarte Gat dat Cadzand van de streek van Oostburg afscheidde, zodat het West-Zeeuws-Vlaams gebied tot twee eilanden werd teruggebracht,

Het toch al onzekere bestaan van de streekbewoners die zich in deze kustvlakte wilden handhaven, werd vanaf 1572 ernstig verstoord. Toen in dit jaar Vlissingen zich van het Spaanse bewind wist vrij te maken, werd deze havenstad de uitvalsbasis bij uitstek waaruit de watergeuzen het Vlaamse kustgebied onveilig maakten. De vele plunderingen, het doorsteken van dijken, de vernietiging van bruggen en sluizen én de voortdurende krijgsverrichtingen hadden het Noordvrije in een puinhoop veranderd. Eind 1584 - na de inname door Parma van Gent en Brugge - was nagenoeg de totale bevolking van westelijk Zeeuws-Vlaanderen naar veiliger oorden gevlucht. Oostburg was nog slechts een ruïne en door het gedurig onverhoeds doorsteken van dijken - één van de klassieke middelen die in de oorlogsvoering werd toegepast - kwamen het

ommeland van dit plaatsje, de streek rond Aardenburg en hele parochies in het Noordvrije jarenlang onder zeewater te staan. Het was een ondergelopen vlakke geworden waaruit kerkenen torenruïnes van verdronken dorpen uitstaken.

Tijdens de daaropvolgende jaren werd de sociaal-economische situatie alleen maar slechter. De doelmatige acties van de vrijbuiters - die niet alleen tot doel hadden de Spanjaarden te verdrijven, maar vooral door deze strooptochten hun eigen zakken te vullen - opereerden het meest vanuit Oostende en Sluis. Vanuit deze "basissen" teisterden ze het gehele Vlaamse platteland, met als noodlottig gevolg dat de verlaten landerijen niet meer bewerkt werden. Daarbij kwam nog dat de dorpen en de velden enorm te lijden hadden van de Spaanse 'sodateska' en de massale troepenverplaatsingen en -concentraties'. Door al deze "misère" was het verkeer langs de wegen en de rivieren uiterst gevaarlijk. Deserteurs van zowel Spaanse als Staatse legers en de boeren die van hun verwoeste gronden verjaagd waren, werden rondtrekkende benden die dagelijks reizigers uitschudden en vermoorden die ze individueel of in kleine groepen op hun weg ontmoetten. Vrijbuiters uit Sluis opereerden zelfs tot in de kastelnijen van Kortrijk en leper en die van Oostende tot in het Oudenaardse⁷¹. Zelfs konvooien boden maar een betrekkelijke veiligheid voor de roversbenden die de buurt afstroopten en op uitkijk lagen voor wagentreinen. Ook Jan Wycheerde, die voor Lord Walsingham in het Spaans bezette gebied spioneerde kon ervan meespreken. Aan zijn opdrachtgever schreef hij op 10 juli 1587:

... unde hebbe nijedt eer connen comen mijtes heen grodt peryckell datter ijs tusschen Dijxmude ende Brogge, soe datter nijemondt passijren con offte mach. Offte heeft moedt groedt unde starck konvoije sijn. Wand? alle dage der volck, vermordt wordt. Unde ock dije van Oestende liggen den meestten tijtt op den wech om hett convoije affte slaen. Unde hebben heeft convoije over 10 dagen affgeslagen unde all genomen datse ffonden.

Under der bleffen wall 25 soldaten doedt van dije heeft volck conndijerde vandese sijde. Der waren bij heett convoije van dese sijde twe companijen Valen. Maer alls dije van Oestende begosten te schijeten, soe gijngen se alle lopen ende verlyeffen all hett ganse volck unde wagens. Soe dat dije van Oestende alle mee noemen wat sij krijgen tosten. Maer hadden sij heeft convoije von voren unde van achteren beseedt, sij sij hadden wall 10 offte 15 dusent pondt Vlaems gecregen.

Wandt der voell graen copers mede waeren dije menijchte van gelt bij haer hadden, dije welck all ontlijepen meett haer gelt, soe datt den besten budt ontlijep. Ick waes daer mede hort bij alls affgeslagen wordt. Ick lach onde vernachten heet convoije daer mede naer Brogge te gaen, soe datt ick alle dije doden sach liggen. Maer ick en ffonde offte sach onder alle dije doden maer eenen Engelsman liggen dis in ffechten was gebleffen; dan alle dije doden waren van dijtt volck. Soe dat dije van Oestende een grote vrese in dijtt volck gemaect hebben unde nijeett dorffen geen offte sij gaen meet 3 offte 400 soldaten sterk. Ick soude over sees offte 8 dagen gecommen hebben, maer mijtes der geen convoije gijnck dorfte hett nijett alleen avonturen, wendt als sij ijmandt op den weg alleen ffijnden, sij stekense den hals af ....

Deze onophoudelijk genadeloze plundertochten verergerden alleen maar de desolate toestand waarin het land reeds verkeerde.

In de weer met Spanje verzoende gebieden heerste tijdens de jaren 1587-89 - vooral door de drie achtereenvolgende mislukte graanoogsten - een verschrikkelijke hongersnood, die een enorme ravage onder de bevolking aanrichtte. Een eigentijdse Gentse kroniek verhaalt voor het jaar 1587 dat brood te Gent drie stuivers het pond

bedroeg en dat het koren alsmear duurder werd, *soo datmen eenen sack taeruwe nauwelycx krijghen en coste om vyf ponden grooten. Men wiste oock in hondert jaeren van sulck eenen sommer te spreken; men sat inde wedemaent ende hoijmaendt alsoo veel byde vure snoenensdachs als men in de kersdaeghen plaecht te doene.*

Er zwierven zelfs wolven rond uit de naburige Vlaamse bossen die paarden, koeien en zelfs mensen aanvielen". Ook de officiële stedelijke aangelegenheden - m.n. de recepties - dienden door de economische crisis grotendeels te worden afgeschaft. Tijdens het eerste halfjaar van 1587 hoefde de tesorier van het Brugse Vrije geen uitgaven te boeken voor "geschonken wijnen", *midts dat myne heeren vonden Collegie luttel ofte gheene wynen en hebben doen presenteren deur de groote armoede van den lande,*

Twee jaar voordien al, in 1585, had het schepencollege van het Brugse Vrije in haar gewest geen belastingen kunnen innen, *deur de ieghenwoordighe oorloghe ende verwoestynghe van den platten lande.* Daarom hadden ze in oktober van dat jaar een afvaardiging naar Antwerpen bij de prins van Parma gestuurd, met de dringende bede *de beleggherynghe ende reductie van Sluus ende Oosthende aan te vatten.* De catastrofale gevolgen voor de tachtiger jaren van de zestiende eeuw blijken overigens het duidelijkst uit zowel de opbrengsten op het platteland van de accijns op wijn en bier, als uit de impost of geïnde belastingen op het verbruik van bier, wijnen en vlees (slachtgeld). Vergeleken met de inkomsten tijdens het jaar mei 1575- april 1576, was de opbrengst van wijn- en bieraccijnzen in mei 1586 - april 1587 op 1/140 gevallen. Het daaropvolgende jaar (mei 87 - april 88) bedroeg deze verhouding 1/287!

Al even schrijnend was de balans van de verbruiksbelastingen, waar voor de periode mei 1587 - april 1588 slechts 1/245 van de opgebrachte inkomsten in 1575-76 kon worden genoteerd. Daarnaast bewijzen de impostopbrengsten over het jaar 1587-88 in de steden die onder het kwartier van Brugge ressorteerden, hoe de meeste van deze plaatsen verlaten waren. In Blankenberge moest niets worden geïnd, mits dat door niemand resideert, Ook in de steden Domme, Hoeke en Monnikenrede was tijdens het eerste halfjaar de opbrengst nihil, *omme dat daer geen habitanten en woonden* werden Oostburg, Aardenburg en Watervliet zelfs niet eens aan een belastingscollectant verpacht, *midts de doene distantie van Sluys.*

Inmiddels was de magistraat van het Vrije bij de Spaanse landvoogd blijven aandringen opdat deze met militaire macht hun gebied van de vrijbuitersacties zou komen verlossen.

Zo reisden op 22 november 1586 burgemeester *Jan de Brune en meester Adriaen Baltyn, greffier vander camere van desen lande,* naar Brussel *by zyne Hoocheyt* om hun deelneming te betuigen bij het overlijden van zijn vader. Doch de bedoeling van deze zending betrof veeleer *omme te recommanderen andezelve zyne Hoocheyt ende andere, de reductie van de steden van Oosthende ende Sluus.*

Verscholen in een labyrint van kanalen en rivieren, waardoor het ommeland veeleer op een miniatuur-archipel leek, lag de goed gefortifieerde, moeilijk te benaderen stad Sluis. De eilandjes, van elkaar gescheiden door een netwerk van kanalen die als een puzzel ten oosten van Sluis lagen, liepen twee keer daags onder water en wanneer het bruisende sop zich bij zware eb terugtrok, ontstonden telkens moerassige watergeulen en stilstaande poelen. De belangrijkste waterweg door dit "doolhof" was de trechtersvormige monding van het Zwin, het Sluise Gat genoemd. Vlak voor de stad splitste de Zwingeul zich in twee delen: naar rechts richting IJzendijke - waardoor de

stad langs de noordzijde ongenaakbaar was en haar van het eiland Cadzand afscheidde - en links naar Brugge via Damme. Tot aan de haven van Sluis was dit laatste grift een kronkelig maar bevaarbaar kanaal dat zich ten zuiden, even voorbij de stad richting Domme, opsplijste in de Verse en Nieuwe Zoute Vaart én de kreek het *Lapscheurse Gat* genoemd dat de richting naar Aardenburg onder water zette. Deze laatste ontstond samen met het Koksijdse Gat doordat in 1583, om militair strategische redenen, de Sluise dijk te Brungheers, een gehucht buiten de Westpoort van Sluis, doorstoken werd. Na de capitulatie van Brugge op 20 mei 1584, werd eveneens door inundatie het grootste deel van het eiland Cadzand aan de golven prijsgegeven.

Door deze uitstekende natuurlijke verdedigingsgordel was Sluis nog slechts langs één uithoek genaakbaar: ten zuiden langs de Middendijk, die voor een groot deel als weg via de West- of Brugse poort toegang tot de stad verleende. Deze langs de zuidwestzijde gelegen poort met twee ravelijnen versterkt, was immers één van de belangrijkste fortificaties in het geheel van de versterkingen met de stadswallen die van Sluis een bijna oninneembare sterkte maakten.

De grote defensiewerken te Sluis waren in 1578 begonnen toen de stad voor de prins van Oranje gekozen had en dus een aanval van de Spanjaarden verwachtte. Bolwerken die door aarden borstweringen verbonden werden - o.m. bij de Sint-Jansdam - werden aangelegd. Sommige zwaar gehavende muren werden onder nieuw opgeworpen wallen bedolven en de Oost-, de Zuid- en de Westpoort werden met ravelijnen versterkt. Dat bijkomende versterkingswerken in het najaar van 1586 zonder uitstel dienden te worden uitgevoerd, blijkt overigens uit de kerkeradsacta van de gereformeerde gemeente te Sluis. *Ghemerct het teghens den viant noot es*, werd om toestemming gevraagd om zelfs *den heele zondoch te wercken oen de stadt*.

Iets vooruitgeschoven en los van de stad stond het Groot Kasteel, dat uitkijk bood op de Zwinmonding en de zee. Tussen deze burcht en de zeewaartse stadsvesten had de magistraat buiten de Noordpoort een paalwerk laten oprichten en de vesten verdiepen. In het kasteel waren hooguit een 500-tal soldaten gelegerd die samen met de 300 andere manschappen, die binnen de omwalling en op de omringende schansen lagen, sedert 1583 onder het bevel stonden van de kolonel jonkhèer Arent Groenevelt. Onder zijn officieren dienden o.a. de kapiteins Adolf van Meetkerke jr. en zijn broer Nicolaes, Heraugiere en Nicolas de Maulde.

Om haar haven te beschermen waarin wel vijfhonden zeeschepen *beguamelijck konnen in varen ende ligghen*, waren op de linkeroever van het Zwin, op het grondgebied Mude, buitenverschansingen aangelegd. Vooreerst het Klein Pasfort of Noordschans, waar voorheen de Toren van Bourgondië stond en ook wel Tonnenburg genoemd werd, omdat langs de waterzijde op de weke grond de borstweringen verstevigd waren door met aarde gevulde tonnen; en het Grote Rastert of Grote Schans. Deze Grote Schans of "'t Fort" bestond uit één geheel bolwerk en twee halve. Voor de stad, langs de havenkant, lag het open. Aan deze laatste belangrijke vesting werden tussen augustus 1583 en juni 1584 grote werken uitgevoerd. Veertigduizend stenen van de in ruïne vervallen Sluise O.L. Vrouwekerk waren aan de versterking vermetseld geworden, soldatenhutten gebouwd, grachten en vesten gedolven en twee rijen palissaden aangelegd die van des schans tot in het laag water liepen.

Deze Grote Schans was door een dam en een houten brug met de stad verbonden. De twee kleine bolwerken, de Hazeschans bij de inham van de havengeul en het kleine bastion Bekaf, ten zuidwesten van de stad en ten noordwesten van de Zoetevaart, boden nog supplementaire beveiliging.

Doordat vooral sedert de 15de eeuw te Sluis (of te Damme) de voor Brugge bestemde Hanze-atische koopwaar diende te worden overgeladen, daar de grote zeewaardige schepen de ondiepe Reie niet konden opvaren, beschikte de stad over tal van opslagplaatsen. Zo werden o.m. de vele vaten Franse, maar ook Spaanse, Italiaanse en Griekse wijnen - die soms op verscheping moesten wachten - gekelderd in de ondergrondse koele magazijnen, die als het ware het souterrain van de stad vormden. Maar door de voortdurende oorlogsomstandigheden dienden de kelders nog slechts voor het bewaren van de eigen levensmiddelen, die langs de zee via het 5 mijl oostwaarts gelegen Vlissingen werden aangevoerd. Soms verliep de bevoorrading ook over het land vanuit Oostende, dat ongeveer even ver als Vlissingen van Sluis lag, langs het kleine fort te Blankenberge".

Voor de Sluise bevolking was de situatie sedert de inname van Parma van Brugge in 1584 er niet op verbeterd. Vele berooide Bruggelingen waren vlak voor of na de capitulatie van hun stad zich binnen Sluis komen vestigen, *ende verdrieten in 't verlies van alle heure particuliere goederen, die zy om haerlieder stede ende stadt Brugghe hadden liggende*. Daarbij kwam nog het probleem dat vele inwoners verplicht werden soldaten te huisvesten, *ter causen van 't oversommen van deselve stede van Brugge*.

Ondanks deze toch weinig rooskleurige maatschappelijke toestand bleven de Sluizenaars voor het Staatse kamp kiezen. Op 6 februari 1586 gaven burgers en ingezetenen van de stad de Staten-Generaal te kennen dat ze niettegenstaande de vele *solicitatien ende practiquen van den vyandt* - vooral vanuit Brugge - *aleer sy metten selven vyant tracteerden ende daernaer*, altijd bij de Unie van de Verenigde Provinciën wensten te blijven. Uitdrukkelijk was eraan toegevoegd dat ze liever alle daaruit voortvloeiende moeilijkheden zouden dragen, *dan zich af te scheiden en d'exercitie van de Gereformeerde religie te verliezen*. Tot het uiterste toe zouden ze dit verdedigen.

Geruchte van Ghewelt ende Beleg

Tijdens de eerste lentedagen van 1587 ging het er stilaan op lijken dat een afrekening met de Sluise en Oostendse vrijbuiters menens werd. Begin mei ontstond rond Brugge een geleidelijk toenemen van troepenconcentratie". Om geen wantrouwen te wekken werden deze krijgsglieden onmiddellijk in westelijke richting verspreid; over de fortjes langs de Ieperleed en naar Oudenburg, Snaaskerke, Plassendale en Gistel. Naar het noorden, richting Aardenburg. Maar naargelang de maand vorderde en Parma nog meer militaire versterking zond - in hoofdzaak naar de periferie van Oostende - deed de mare meer en meer de ronde dat een beleg op komst was. Ofschoon het gros van de reeds gestationeerde troepen zich voor Oostende bevond, hield men *dat het Sluis gelden soude*. Al gauw bleken de geruchten bevestigd. Tijdens de nacht van 6 op 7 Juni trokken wel veertig vendels soldaten door Gent *t' Ste Baafs ende Keijserpoorte ende oock ter Brugsche poorte*. De daaropvolgende dag, zondag 7 juni, vertrok de prins van Parma uit Brussel om, via Aalst, omstreeks 9 uur 's avonds binnen Gent te arriveren. Na er de nacht te hebben doorgebracht vertrok hij onvoorziens de volgende morgen langs de Brugse Poort met 9 eskadrons ruitery naar Brugge. Ondertussen passeerden tussen 7 en 9 juni door Gent meer dan 500 wagens en 50 vendels soldaten, soo paerdevolck als voetvolck en 3 regimenten pioniers. *Men seyde datse naer Sluys ende Ostende trocken*"...

Een 22-tal zware stukken geschut werden gemakshalve op platboomde binnenschepen geïnstalleerd en langs de Lieve richting Brugge verscheept. Dit transport zou echter niet zonder hindernissen verlopen.

Toen de Sluise gouverneur kolonel Arent Groenevelt van welingelichte bronnen vernam dat de Spaanse landvoogd op 8 juni te Brugge was aangekomen en een goed uitgerust leger hem naar die stad volgde, beval hij op 9 juni een verkenningsraid in de streek tussen Sluis en Gent. Kapitein Ridder met nog enkele andere officieren en 150 soldaten van het Sluise garnizoen, hadden als belangrijkste opdracht enkele manschappen uit het vijandelijk kamp in te rekenen. Tijdens de nacht van 9 op 10 juni liepen ze tussen Eeklo en Zomergem op 40 Spaanse vendels die zich in de verlaten leegstaande huizen ophielden; ze bestormden een voorpost, vermoordden enkele wachten en slaagden erin zeven soldaten gevangen te nemen.

Op hun terugweg naar Sluis stooten ze bij Balgerhoeke langs de Lieve, op diverse schepen geconvoyeert wesende met Bourgoingnons, die de 22 stukken geschut samen met munitie en alles wat kon dienen voor een beleg of blokkade, van Gent naar Brugge voerden. Afgeschrikt door de Sluise "verkenner" sloegen de 48 schippers zonder slag of stoot op de vlucht. Onmiddellijk werden de meeste tonnen buskruit samen met de aan boord opgestapelde kanonballen, takkenbossen en schanskorven, in het water gegooid en twee boten tot zinken gebracht. Door het plotse opdagen van 5 of 6 cornetten vijandelijke ruitery was het onmogelijk de overige vaartuigen in brand te steken en moesten kapitein Ridder en zijn manschappen zich terugtrekken. Ongedeerd en zonder verliezen kwamen ze met hun 7 gevangengenomen Spaanse soldaten terug binnen Sluis.

Van zijn kant zond Parma als gevolg van deze gebeurtenis langs verschillende wegen een deel van zijn troepen naar het noorden, om in Aardenburg, *de bestemde samelplaats 't samen te komen en nadere bevelen af te wachten*.

Uit de verhoren van hun "prisonniers" vernamen Groenevelt en zijn officieren uiterst belangrijke informatie. Zo kwamen ze te weten dat Parma op 8 juni 's avonds te Brugge was aangekomen samen met 15 compagnies ruitery. 's Anderdaags waren 3 Duitse regimenten en 40 Spaanse vendels zich daar bij hen komen voegen, samen met andere troepen uit Limburg, Valkenburg, Luik, Namen, Henegouwen, Artezië en Vlaanderen. Van daaruit verspreidden de Duitsers en Spanjaarden - waaronder de zeven gevangenen - zich in de omgeving van Eeklo. In het Westkwartier was op hetzelfde moment Valentin de Pardieu, heer van la Motte, zijn afgedankte Waalse troepen weer aan het monstren. Hij slaagde er, zelfs in om een 3.000-tal soldaten naar het provisoire centrale kampement in Oudenburg te sturen. In de late namiddag van 9 juni zou ook de prins van Parma zich met 51 vendels infanterie en zijn 15 compagnies ruitery naar dit rendez-vous begeven hebben.

Uit de ondervraging bleek tenslotte dat het de bedoeling was om enerzijds vanuit Oudenburg de stad Oostende stormenderhand in te nemen en anderzijds Sluis te blokkeren door haar haven af te sluiten. Voor de kanonnade zou Parma, naast de stukken geschut die hij uit Gent had laten verscheppen, nog beschikken over artillerie die via Nieuwpoort uit Sint-Omer, Grevelingen en Duinkerke in batterij voor Oostende zou worden gebracht samen een 40-tal stukken.

In grote lijnen klopten deze gegevens met de werkelijkheid. Parma was inderdaad van plan om Oostende met geweld te belegeren. Maar voor zijn expeditie naar de Vlaamse kust beschikte hij over niet meer dan 5.000 fantassins en een 10-tal cornetten cavalerie. Daarin waren begrepen de twee infanterieregimenten van Mondragon, de twee tercio's van Juan d'Aquila, enkele compagnies Duitsers en de Waalse soldaten van De la

Motte". Uit onderstaande tabel blijkt duidelijk hoe de contemporaine bronnen verschillen i.v.m. de getalsterkte van *het Koninxsche Legher*. Vooral de "Staatse informatie" is fel overdreven; maar dat is te wijten, zegt Jan Wychegeerde, aan het feit dan alle tytt die Spanijar va een costume hebben dat sij altijtt dije helft) meer seggen als sij sijn, gelijk sij ock seggen van leger 10 oftte 12 dusendt starck is, unde nijeett over die 5.000 starck is ...

Overzicht van Infanterie en ruitelij:

BRON	INFANTERIE					RUITERIJ		Aig.totaal	Artillerie
	SPANJ.	ITALIAN.	DUITSERS	BOURGOND.	WALEN	TOTAAL			
A. Spaanse bronnen									
Parma aan Filips II Stuis, 6 & 7 aug. 1587 ARA, nr. 704, Cop.Sim. dl. 18, fo 131v & 136r							5000 10 cies		20
Lib. Relat. fo 205v							4000 750 man	4750	
G. Bentivoglio, dl.2 p. 213							8000 •		
G.Chappuys, dl1, p.573							6000 •		
C.Campana, dl2, fo96v							6000 •		
B. Staatse bronnen									
W. Russell aan Walsingham, Vliss., 1 juni 1587. H. Brugmans, dl.2, p.287									9 à 10 000
W. Russell aan Walsingham, Vliss., 15 juni 1587 For.Pap.Apr-Dec 87, p.98									10 000 zeer veel
R.Williams aan Eliz.1 Stuis, 19 juni 1587 Brit.Lib. Galba D.I.nr40	52cies	1 reg.	4 reg.	1 reg.	4 reg.		24 corn.	±17 600	48
T.James aan Walsingham, Oostende, 21 juni For.Pap.Apr-Dec 87, p.107	52cies	2cies	7 reg.		bij duitsers				10 à 16 000 48
Buckhurst aan Burghley Den Haag, 23 juni 1587 H.Brugmans, dl.2, p.349								8000	
Groenevelt aan Walsingham, Stuis, 10 juni 1587 For.Pap.Apr-Dec87,p.80	40cies		3 reg.		3000		15 cies	20 + 22 = 42*	
Wychegeerde aan Walsingham, 10 juli 1587 Publ.Rec.Off. London, S.P.Foreign-Flanders I	2000 à 2500		1000 à 1200		1500		300 à 350	5 à 6000	

* beperkt aantal

** 20 stukken uit Gent en 22 uit Sint-Omer, Grevelingen en Duinkerke. Betreffende de inrichting van het -Spaanse leger m.b.t de samenstelling van de eenheden, was "In theorie" de Spaanse infanterie onderverdeeld in tercios, die uit ongeveer 12 compagnies bestonden. Elke Spaanse compagnie in Vlaanderen telde ongeveer 250 man. Idem voor de Italiaanse, De Bourgondische infanterie was, net als de Duitse, onderverdeeld in regimenten, bestaande uit 10 compagnies van slechts 200 man. Daarentegen telden de Duitse compagnies tijdens de Tachtigjarige Oorlog 300 soldaten. Tenslotte was ook de Waalse infanterie in regimenten onderverdeeld en telden hun compagnies tussen de 200 en 250 manschappen .

Als men de getallen die in onze tabel voorkomen verrekent met deze theoretische cijfers blijkt onmiddellijk dat dit niet met de werkelijkheid strookt. In feite bereikte de

getalsterkte van een compagnie "on the field" nauwelijks 200 man en was de effectieve sterkte van de regimenten onderling enorm verschillend.

Toen op 8 juni de Spaanse landvoogd te Brugge aankwam, was er niet veel tijd voor uitgebreide officiële recepties. Wel werd hem volgens het gebruik *de Rijnschwyn en een dooze tregie van drie pont* door de magistraat gepresenteerd. Aan de drie Spaanse compagnies passerende in der nacht naer St. Andries, werden voor rekening van de stad brood, boter en kaarsen en tonnen bier geleverd.

Na ten huuse van myn heere van Croisilles te hebben overnacht trok *zyne Alteze* naar de kampementen in de omgeving van Oudenburg van waaruit hij De la Motte naar Oostende stuurde, voor een tactische verkenning van het bolwerk en *om er de maght der vyanden te bespieden*. Uit de ingewonnen informatie bleek dat kort voordien de Engelse kapitein sir Roger Williams in zijn vaderland *versche manschappen gemonsterd had om sich met eenighe troepen yeerdighlijck* in Oostende te begeven. Dit was ondertussen gebeurd. Om hun stad nog efficiënter te verdedigen hadden de garnizoenssoldaten zelfs alle bomen en huizen binnen een straal van twee mijl doen vellen en afbreken en kon door het openen van de sluizen het gehele ommeland onder water worden gezet. En op de rede lag een Engels eskader voor anker, zodat de Spaanse belegeraar kon weten dat Oostende niet zou verhongeren zolang de vijand van hun koning baas op zee was.

Ondanks het verzet van De la Motte die in een belegering en de inname van Oostende heen onoverkomelijke moeilijkheden zag, besloot Parma van zijn oorspronkelijke plan af te zien *en begost te dencken om Sluys te belegeren*.

Waarom Sluis?

In het kader van de voorbereidingen voor de expeditie tegen Engeland was aan Alexander Farnese opgedragen met zijn landtroepen de Spaanse Armada te ondersteunen. Parma wist maar al te goed, wilde hij met zijn leger de vloot uit Spanje ontmoeten, dat bij het ontbreken van een ideale zeehaven hij minstens over een punt moest beschikken dat toegang tot open zee verschaft. Bergen op Zoom, dat aan de Oosterschelde achter Zuid-Beveland beschut lag, was reeds ter sprake gekomen; maar een haven in het westen van Vlaanderen zou veel doelmatiger zijn. Oostende was voorlopig te sterk, zodat enkel Sluis nog in aanmerking kwam. Het was immers een strategisch gelegen knooppunt van kanalen dat Brugge - waar Parma van plan was zijn hoofdkwartier te vestigen - met de zee verbond. Als terminus van het water - en wegnnet uit Brugge en Oost- Vlaanderen was Sluis dus van essentieel logistiek belang. Meer dan wie ook was de landvoogd nu overtuigd dat Sluis de eerstvolgende operatie moest worden in zijn *reconquista*. Von daaruit zou hij dan des te beter het door de Engelsen bezette Vlissingen kunnen veroveren, wat dubbel gewin zou betekenen. Mocht dit lukken dan kon in eerste instantie de Schelde voor de handel van Antwerpen weer geopend worden en viel de beste haven van de Nederlanden voor diepgaande schepen in zijn macht. Het bezit ervan zou dus uiterst belangrijke mogelijkheden bieden, zowel voor de verdere onderwerping van Zeeland en Holland als voor de invasie van Engeland. Anderszins bood de Sluise haven veel meer mogelijkheden dan die van Duinkerken. De oorlog moest tegen het Noorden gevoerd worden en door middel van een betrekkelijk aantal lichte oorlogsschepen - op post in het Sluise Gat - zou zonder moeite op de in- en uitvarende Hollandse en Zeeuwse koopvaardij een vernielende jacht kunnen gemaakt worden. Door de verhindering van deze handelsvloot, die voor het grootste part de oorlog der Verenigde Provinciën financierde, zou de Opstand dodelijk getroffen worden.

Ook de Staatsen hadden Parma's bedoeling - de stad Sluis innemen en meester zijn op zee - maar al te goed door. Tijdens de eerste dagen van het beleg berichtte kapitein Williams zijn koningin dat: *if he hos it, he will force the Zealanders to conduct all theyr passages with an armatho stronger then themselves, besides his gallies will master all theyr shipping in the rivers.*

De reductie van de stad zou eveneens het einde betekenen van de Sluise vrijbuitersacties, waardoor de landvoogd de daarover klagende plattelandsbevolking en de magistraat van het Brugse Vrije een uitstekende dienst zou bewijzen.

Door de talrijke doeltreffende acties die onophoudelijk vanuit deze Zwinstad ondernomen werden, was duidelijk geworden hoe Sluis zich tot een pracht van een uitvalsbasis leende voor vrijbuiters, kapers, maar ook voor Staatse troepen. De vrees dat van daaruit een mogelijke grootscheepse aanval op Brugge - dat nu van een haven verstoken was - zou gericht worden, was niet denkbeeldig. In het voorjaar van 1586 was immers aan het licht gekomen dat in een clandestiene Gereformeerde Gemeente te Brugge, een bid- en vastendag gehouden was om 's Heeren's zegen af te smeken voor het welslagen van prins Maurits' plan om vanuit Sluis Brugge te heroveren.

Tijdens de krijgsraad maakten de *maestro's del campo* - van wie de meeste het beleg van Antwerpen meegemaakt hadden - hun kapitein-generaal attent op de vele moeilijkheden die een belegering van Sluis zou teweegbrengen. Ze waren het unaniem eens dat deze onderneming veel meer tijd en geld zou kosten dan er voordelen zouden uitgehaald worden. Bovendien hield deze operatie het reële gevaar in dat het gehele leger zou verloren gaan en dat *die sterckte bynae voor onverwinlyck mocht aanzien worden.*

Maar Parma was het met zijn krijgsoversten niet eens en naast de essentiële motieven had hij nog andere redenen. Het was zelfs noodzakelijk om de belegering en de inname van Sluis in zo'n kort mogelijke tijd te verwezenlijken, *ter oorsake van de grote dierte in vivres die daer doe generalijk was door alle de landen des Koninx van Hispanien , en consequentelijk in zyn leger.* Het kwam er vooral op aan de Engelse hulp - maar ook die van de Geunieerde Gewesten - die ongetwijfeld aan Sluis zou verleend worden, voor te zijn, want de stad had op dit ogenblik een tekort aan zowel *victuati als van krijgsvolk.*

Zijn gekoesterde hoop om Oostende bij verrassing te kunnen innemen moest Parma nu inruilen voor een meer delicate onderneming, waarin hij zich evenwel behaagde.

Het kanalenlabyrint rond Sluis was precies dit soort probleemstelling in de militaire geometrie dat hem lag. Deze van oudsher specifieke Hollandse defensie zou deze keer zijn aanval kunnen dienen. Net als de Sluise bevelhebber Arent Groenevelt, wist Alexander Farnese dat het meest strategische punt van de regio het open, maar zanderige eiland Cadzand was. Via deze weg zou het wel eens kunnen lukken!

Van 't Beleg der Stede van Sluis

Daags na de beslissing zich van voor Oostende terug te trekken besloot de prins van Parma drie kolonnes naar het noorden en het oosten te laten oprukken:

- één richting Blankenberge om er het kleine fort, dat als transitpost dienst deed tussen Oostende en Sluis, in te nemen en vandaaruit langs de kust tot voorbij Knokke;
- één langs de straatweg via Brugge, recht op Sluis;
- één kolonne die zichzelf zou aanvoeren, om ten oosten van de stad heen te buigen en een brug te leggen over het kanaal van IJzendijke, dat ten noorden van Sluis in het Zwin uitmondde.

Op deze manier zou Sluis omsingeld zijn en kon hij dezelfde tactiek toepassen als die waarmee hij twee jaar voordien Antwerpen veroverd had:

- de stad afzonderen van het binnenland door een linie verschansingen rond de stadswallen, het Hazegras, te Breskens en op Cadzand;
- de uitweg naar de zee afsnijden door een blokkade van de Zvingeul met een botenbrug.

Tussen 12 en 15 Juni verliet het krijgsvolk uiteindelijk de omgeving van Oostende om zich in de respectievelijk bepaalde richtingen naar Sluis te begeven.

Het was opvallend hoe weinig cavalerie in deze krijgsoperatie betrokken werd. Maar in een streek van kanalen en moerassen kon daar weinig mee worden aangevangen en was ze slechts aanwendbaar in de koerierdienst.

In eerste instantie was De la Motte gelast zich met de Waalse infanterie, wat Duitsers en enkele compagnies ruitery (in totaal een 2.000 man) over Damme, Oostkerke en Hoeke richting Sluis te begeven. De opdracht was om vanop Sint-Anna het fort van der Mude (= Sint-Annaschans) of kortweg Bekaf genoemd, in te nemen. Dit kleine door water en verschansingen omringde fortje, gelegen tussen drie rivieroevers en vier dijken, bestreek de voorgevel van de Sluise Westpoort. De bedoeling van de inname ervan was op de eerste plaats de eventuele uitvallen van Staatse eenheden te beletten, maar zou tegelijkertijd een voortreffelijke basis zijn om van daaruit de stad te benaderen.

Een tweede stap in de voorbereidende tactische onderneming was de uitschakeling van het op de Blankenbergse kust gelegen fortje, ongeveer halweg tussen Oostende en Sluis. Nagenoeg verwaarloosd wat bezetting en bewapening betrof (geen geschut!), slaagde graaf Karel van Manstelt erin, met enkele Waalse vendels van De la Motte, erin zonder veel tegenstand deze "Staatse post" in te nemen. Tegen de avond kwam Parma zelf naar Blankenberge. Hij zou zich persoonlijk vergewissen of de plaats die De la Motte hem voorgesteld had, wel degelijk overdekt logement kon verschaffen, zonder dat het nabijgelegen gehucht schade zou lijden om voor één nacht 1.000 infanteristen en 1 compagnie ruitery tegen de gutsende regen te beschermen.

's Anderdaags nam het gros van De la Mattes troepen de posities voor Sluis terug in, terwijl een deel van dit leger naar de omgeving van Breskens trok. Inmiddels begaf De la Motte zich samen met Parma richting Oostende.

Slechts een 200-tal goed bewapende infanteristen, onder het bevel van kapitein La Croix, bleven het ingenomen fort bezetten. Met de 5 stukken geschut die Mansfelt naar Blankenberge moest laten verschepen, had deze achterhoede als hoofdopdracht een eventuele verrassingsaanval vanuit Oostende in de rug van de linies voor Sluis te verhinderen en indien mogelijk af te slaan. Daardoor was nu de "life-line" via de landwegen naar Sluis afgesneden, zodat de stad langs deze zijde in het isolement kwam. Ondertussen werd de artillerie en alle andere *nooddriftige dingen* langs de vaart uit Brugge met pieyten aangevoerd en nam het troepenstationnement gestadig toe. Vooral op de Brugse Dijk (= de Middeldijk), waarlangs door het graven van de approches in de met drassige grond verbaasd veel moeite kostte. Een ander probleem bood de van kanalen, beken en lagunes doorsneden streek, zodat er voor kampementen weinig geschikt terrein overbleef en de retranchering van de legerplaatsen een goed strategisch inzicht vergde. Naast bescherming, waarvoor meestal gebruik gemaakt werd van houtstapels, takkebossen en zandzakken - op verschillende plaatsen werden houten hutten gebouwd ("casses de bois") die tot op zekere hoogte met aangevoerd zand gevuld werden - moesten deze kampen aan de eisen van de mobiele eenheden voldoen, wat niet steeds het geval was',

Van Parma's tocht naar Cadzand

Na de inname van het fort te Blankenberge was Parma in de vroege morgen van 11 juni, met zijn eigen *fantassins*, ruitery en artillerie uit de omgeving van Oudenburg vertrokken. De bestemming was Cadzand, een eiland ten westen langs het Zwinkanaal, iets meer inwaarts, maar toch nog tegenover de oude Sluise vesting. Aan de oostkant was het gescheiden door het eiland van Der Groe, een eilandje dat bij het op- en afgaan van de vloed grotendeels in een zee-engte herschapen en bij eb een moerassig gebied werd. Rond Breskens was het reeds bezet door het leger van de markies De Renty

Diezelfde avond nog arriveerden ze in Middelburg in Vlaanderen. Na enkele uren rust ging het op vrijdag 12 juni, over Aardenburg, voorbij Heinkenswerve tot aan de oever van de zeearm IJzendijke-Sluis - die Vlaanderen van Oostburg scheidde - waar Parma zijn leger deed halthouden. Er diende tot de middag gewacht omdat slechts bij laag tij de overtocht mogelijk was.

Hier begon de "mars van ellende" dwars door *de droochte, met grote moeyte en arbeyd*, naar het zanderige kale Cadzand dat de sleutelpositie moest worden voor heel de onderneming. Om de overtocht zo efficiënt mogelijk te laten verlopen en geen tijd te verliezen, beslisten de krijgsoversten om de persoonlijke uitrusting en de bagage van de manschappen 's anderdaags naar de plaats van bestemming te laten verschepen, samen met 6 stukken geschut, omdat men het anders niet over *krygen kost*. Eens over de "IJzendijkse grift" werd voor de paar vendels Italiaanse infanterie, de Duitse ruitery en de afdelingen Spaanse piekeniers de tocht één ploeterpartij door water en slijk, met de musketten en haakbussen boven het hoofd om ze zoveel mogelijk droog te houden. Soms dienden ze zich al zwemmend voort te bewegen en stonden ze tot op borsthoogte in het water en zaten de pechhebbers van kop tot teen onder de modder. Vermoeidheid, het gedurig onder vuur genomen worden door Staatse benden en een knagende honger maakten het alleen maar erger. Vooral de laatste dagen was er gebrek aan voedsel geweest - *want naemaels was er overvloedigh* - zodat de soldaten met overal *uytgetrocken wortels van kruyden en op de dijken wassende riet ghedwonghen waren haer honger te stillen*. De Brugse koeriers Jacob en Francois Delschot, Stevin Caron en Francois Asaert, die het leger van *zyne hoocheyt naer Cadsant* gekonvooieerd hadden, zullen deze ellendige tocht nooit vergeten hebben.

Aangekomen hokten Parma's manschappen langs de oostzijde van het eiland bijna twee dagen lang in de verlaten duinen, hongerig en bibberend van de natte koude. Het bleef maar regenen en op Cadzand stond, buiten het dorpje met dezelfde naam, hut noch boom om zich te beschutten. Door gebrek aan voedsel en drank, aan brandstof of enig ander middel om warm of droog te worden, had de soldateska meer van een hongerige mistroostige bende dan van een getrainde legerafdeling. Dit en het niet komen opdagen van de schuiten die Parma beloofd waren, deed het isolement van hun strijdmakkers die over de waterengte kampeerden, nog zwaarder wegen. Overigens diende voortdurend rekening gehouden te worden met vijandelijkheden die vanuit zee altijd mogelijk waren. Daartegen zouden ze zich slechts met steek- en slagwapens kunnen verdedigen, omdat door de onophoudelijke neerslag en de "onfortuinlijke zwempartijen" tijdens hun tocht, het kruit en de lonten tijdelijk onbruikbaar waren. In deze desolate situatie sloegen ze de kampementen op en dolven loopgraven om hun musketiers in te logeren.

Op zondag 14 juni, twee dagen na Parma's komst op Cadzand, arriveerden de hem beloofde vaartuigen, *eertvelders* genoemd, langs de achterkant van het kasteel van

Sluis, van op de Lieve, dwars door het Koksijdse Gat, tot aan Ter Hofstede voeren. Tezelfdertijd waren vanuit Brugge dertig platte schuiten met een brugconstructie, via de Speie van Blankenberge, op weg naar Cadzand Ondertussen liet Farnese *piloter la grande plate vis a vis de Ter Hofstede*, om te voorkomen dat kleine platboomde schuitjes deze bij vloed onder water staande Grote Plate zouden kunnen overvaren. Aan de oever van het Sluise Gat, ter hoogte van een plaats genaamd de Hofstede, rechtover een op de linkeroever gelegen klein fortje met aarden wal, werd begonnen met de bouw van een vierkante redoute met twee bastions.

Maar de uiteindelijke bedoeling was de installatie van een schootsvrije botenbrug - waarvoor de aangekomen eertvelders uitstekend geschikt waren - om de verbinding tot stand te brengen tussen de bezetting van Cadzand en de op Sint-Anna gelegen Walen van De la Motte. Met deze strategie zou ook de *Vlissinghsche hulp* worden afgesneden en bood Cadzand een ideale uitkijkpost op Vlissingen, zodat elke Staatse interventie die van deze zijde zou opdagen, gemakkelijk waarneembaar was.

Van de Inname van "Bekaf" en de Omsingeling van Sluis

Tijdens Parma's krijgstoet naar Cadzand was langs de Middeldijk het leger van De la Motte het voor de stad gelegen Grote Fort gestadig blijven naderen. Na de bezetting van Sint-Anna op 13 juni werd alles in gereedheid gebracht om onder leiding van De Strepigny de kleine Sint-Annaschans, 'Bekaf' genaamd, te veroveren. Door zijn ligging voor de Westpoort en als voorpost van het Grote Fort, was het bezit ervan voor een belegering van de stad van groot belang. Zowel de stad als het fort lagen binnen haar schootsveld. Ondersteund door geschutsvuur van op enkele kagen, slaagde De Strepigny erin om tijdens de nacht van 13 op 14 juni met enkele vendels Walen Bekaf stormenderhand te "beklimmen" en in te nemen. Het merendeel van de bezetters sneuvelde tijdens de verrassingsaanval. Slechts enkelen konden al zwemmend ontkomen, maar de bevelvoerende officier van het fortje werd gevangengenomen. De "nieuwe" bezetting werd echter niet veel rust gegund. Enkele uren later, bij dageraad, werd vanuit de Blauwe Toren het verloren Bekaf met grof geschut beschoten.

En diezelfde morgen zond De la Motte vanuit het ingenomen fortje, een koerier naar de stad met de laconieke boodschap *dat hy nabuyr van die van Sluys en de graote-Schantse was geworden, en dat hy met henlieden hoest nader kennisse wilde komen maken*. De "naaste bureu" waren echter al druk bezig de schanskorven rond Bekaf op te stellen en geschutbeddingen aan te leggen, van waarop zij in de late namiddag de beschieting van de Blauwe Toren en de stadsvest aanvingen. *Alsoo sy vonden selven blauwen Toorn seer gequelt waren met schieten*.

Dankzij het uitvoerig rapport van Jan Wycheerde aan lord Walsingham, beschikken we over een meer gedetailleerde omschrijving van de sterkte en de positie van de belegeraar rond Sluis. Het feit dat het beleg reeds vier weken oud was toen Walsinghams meesterspion voor het eerst verslag uitbracht, doet echter niets af van de accuratesse; *hij had immers dorsijen alle hett gantse leger*. Overigens kon de stad slechts van op de Middeldijk en Bekaf beschoten worden *unde op gene andere pletsen tot noch thoe* (= 10 juli). Wycheerde vergist zich echter wel over het aantal campos of kwartieren. Deze foutieve voorstelling is mijns inziens te wijten aan Wycheerdes onwetendheid over de verspreidingstactiek die De la Motte met de aan hem toegewezen troepen moest toepassen. Sluis was omsingeld door drie versterkte legerkorpsen die, doordat hun sectoren elkaar niet overlaptten, elk voor hun eigen verdediging moesten instaan.

Het grootste en bij aanvang voor de belegering meest doeltreffende was *het quartijr op den dijck als men van Brugge compt neer Sluys, dat rechtstreeks onder het bevel van De la Motte stond*. Elke nacht kwamen daar nog 4 offte 5 ffendelen Spanijers, omtrent 400 man en 400 of 500 Duitse soldaten de 600 manschappen van De la Motte versterken. *Soe datt alle nachte unde doch deer te wachte sijn in dije trijnserers ende loepschansen op den dijck dije van Brugge compt omtrent 1.500 man offte 1,600 offte daer omtrent*.

Daarbij kwam nog dat De la Motte de posten Breskens, Nieuwerhaven en Ter Hofstede op Cadzand met een deel van zijn Waalse troepen diende te bezetten, wat een enorme verspreiding van zijn sector betekende".

Een tweede kampement, onder het commando van de markies De Renty, *lag bij een hogen stompen tom neer dije sijede van Oostende* (d.i. op Sint-Anna-terMuiden) buiten het schootsveld van het Sluise grof geschut. Vanuit dit kwartier werd de rechteroever van de Zwinmonding bezet.

Aan de andere kant van deze zee-arm, *ook buijten schutes van groeft geschuedt, bevond zich heet quartijr van duc de Parme meeti alle syn gantsche haeft unde raedt (hofhouding en raadslieden), meet alle syn edeldom solx hij bij hem hefft*. Naast de Spaanse infanterie waren ongeveer een halve mijl daarvandaan zijn 5 corneffen Albanezen gelegerd, in totaal 300 à 400 man sterk.

Jan Wycheerde die met verrassende nauwkeurigheid de sterkte van Parma's leger berekend had, waarschuwde Walsingham dat deze manschappen, *alhoewel gering in aantal, prima strijdkrachten waren, heeft beste datt dije prijnse heft*. Voorts was het hem opgevallen hoe disciplinair zij zich gedroegen. *En dat sij houden seer grote starcke orden unde seer scherpe wacht op alle hoeken unde pletsen unde op alle dijcken beseedt meett wacht meett gantsche vendels .., unde nacht unde doch practijsijren om goede orden te stellen*.

De opstelling van de kampementen en de continu-arbeid aan de approches was evenwel niet zonder problemen verlopen. Als gevolg van diverse "stoute" uitvallen van het Sluise garnizoen, was de aangerichte schade soms aanzienlijk en had de belegeraar meer dan 100 manschappen verloren.

... als nu lach den prince van Parme voor 't Sluijs met alle syne armetje ende hem volchde alle daeghen noch meer volcks ende veel gheschuts met veel victayle seer abondaat....

Sluis was ingesloten. En naar de kant van Aardenburg en Brugge, van Sint-Anna en Westkapelle en van Oostburg en Cadzand, overal stonden er tenten, werd grond opgehoopt en wapperden de *Koninckse* vaandels.

Van de Belegherde

Als gevolg van het "Spaanse dreigement" voor Oostende, had William Russell, de Engelse gouverneur te Vlissingen, tijdens de laatste dagen van mei de kapitein Ware met een afdeling (120 man) voetvolk uit Bergen op Zoom, samen met een 200-tal soldaten uit zijn eigen garnizoen, met munitie en geld naar deze stad gestuurd 142. Naar omstandigheden was deze plaats dus goed voorzien, zowel van levensmiddelen - mede doordat het geld dat voor Den Briel bestemd was daarvoor kon worden aangewend - als van manschappen. Doch van zodra Russell Parma's troepenbeweging rond Oostende voor een schijnmanoeuvre aanzag en zijn uiteindelijke beslissing om Sluis te belegeren vernam, liet hij op 12 juni door een koerier uit zijn garnizoen *un express* naar de Welshman Roger Williams, die uit Engeland op weg was naar Oostende, brengen. Daarin werd hij dringend verzocht met twee of drie compagnies

voetvolk naar het bedreigde Sluis te komen Een paar dagen voordien - na de ingewonnen informatie van de tijdens de nacht van 9 op 10 juni door kapitein Ridder gevangengenomen Spaanse soldaten - had de Sluise gouverneur Arent Groenevelt bij de Raad van State aan de alarmbel getrokken en om hulp gevraagd om te mogen *beschermen sodanighen plaetse van Importantie die geheel onvoorzien was*. Zonder veel omhaal van woorden wees hij in zijn brief van 10 juni aan lord Walsingham, op de erbarmelijke situatie waarin zijn stad zich bevond. Maar de Raad van State schiepte zijn dringende bede om levering van manschappen, geld, levensmiddelen en munitie van zich af. Weliswaar met de belofte dat, mocht de vijand aanvallen, ze in elk geval versterking en hulp zouden sturen.

Groenevelt kon hen echter niet van een mogelijk beleg overtuigen. In Utrecht dachten ze immers dat door de heersende hongersnood in de door Spanje bezette gebieden, de vijand zich geen belegering kon permitteren, Doch Groenevelt verzekerde de secretaris van de Engelse koningin dat het gebrek aan voedsel in zijn "frontierestad" groter was dan in het leger van de vijand. De provisie in de stadsmagazijnen en de voorraden van de burgerbevolking kon slechts 10 à 12 dagen in de behoeften voorzien 145, zodat in eerste instantie overwogen werd alle overbodige inwoners uit de stad te evacueren.

Ondertussen had William Russell de Vlissingers kunnen overhalen om op 12 juni 60 last koren en een hoeveelheid munitie naar Sluis te sturen. Maar zijn verontwaardiging aan Walsingham over de lakse houding van de Staten- Generaal stak hij niet onder stoelen of banken: *the Estates are so backward and so careless of those two places (Oostende en Sluis) as though they did not belong to the United Provinces*. Diezelfde dag echter had de "temporary-governor" van de koningin, lord Buckhurst, aan haar secretaris bericht, dat de Staten- Generaal bevolen hadden om Sluis van alle noodwendigheid te voorzien. Daartoe was de artilleriegeneraal Charles de Liévin, *seigneur de Famars*, naar Middelburg en Vlissingen gezonden

Rond deze tijd - op zaterdag 13 juni 1587 - arriveerde kapitein Roger Williams uit Engeland te Oostende, waar Russells ijlbode uit Vlissingen hem opwachtte. Nog in de loop van die dag vaarde hij met vier ensigns Engelse infanterie samen met de kapiteins Baskerfield, Hart Udall, Hintley, Scott, Gorge en Vere naar Sluis. Op de schepen bevonden zich naast de Engelse troepen een 250-tal manschappen - vnl. musketschutters - van de afdelingen die Russell uit Bergen op Zoom en Vlissingen naar Oostende gestuurd had. Alles bijeen omtrent 1.000 krijgslieden, allen in een groen uniform. Zonder veel moeilijkheden kon dit konvooi met de boten uit Vlissingen vol *krijghstuych ende voorraet* - in totaal 19 schepen - op zondag 14 juni rond 10 uur in de morgen de Sluise haven binnenvaren 12. Het slagen van deze "landingsoperatie" was in hoofdzaak te danken aan het laattijdig arriveren van de Spaanse artillerie op het eiland Cadzand, zodat de scheepspassage ongehinderd verliep". Na de ontscheping beloofden Williams en zijn mede-officieren aan Arent Groenevelt dat alles *in het werk gesteld werd om nog meerder victualie* en hulpe daer binnen te senden; dat ze zich vroom en wel houden zouden en de stad niet verlaten *maer sekerlyk ontsetten*. Maar na enkele dagen had de doorwinterde veteraan Williams reeds door dat, indien geen bijkomende versterking kwam opdagen, het weerstaan van een veel machtiger vijand bijna geen kans van slagen had. Nog geen week later schreef hij zijn koningin: " .. our ground is great, and our--men not so many, but wee trust in God and our valeur to defend yt ...".

Te Sluis waren slechts 1.600 à 1.700 manschappen beschikbaar om de 2,5 mijl omwalling met versterkingen en ravelijnen te verdedigen, terwijl het kleine strategisch

gelegen fortje Bekaf reeds aan de Spanjaarden verloren was. Toen de Engelsen van meetaf aan deze schans wilden heroveren, weerhielden Groenevelt en enkele van zijn officieren hen van dit voornemen. Ze besloten wel de grachtboorden langs de buitenkant van de vesting (hoek Blauwe Toren - Westpoort) met een hellend vlak te versterken, gelijk geschiede *daer seer neerstich aen worde gewrocht*.

Nog de avond van 14 juni voeren de 19 bevoorradingsschepen terug de haven uit. Naast Sir Henry Palmer, die tijdens de heenreis uit Oostende was meegekomen, bevonden zich vooral vrouwen en kinderen aan boord. De meesten onder hen hadden immers gevolg gegeven aan de oproep van gouverneur Groenevelt om de stad te verlaten. Het werd geen voorspoedige "uitvaart". Tegenover de Hofsteedsche Schans op Cadzand, op *de blote ofte droochte vielen* 5 van deze schepen in Spaanse handen. Van de gevangengenomen bemanning en passagiers werden de vrouwen en de kinderen drie dagen later terug naar hun "thuishaven" gestuurd en de buitgemaakte schepen toegerust *ten Oorloghe*.

Inmiddels werden de krijgslieden over de diverse posten en meest bedreigde punten verdeeld. De Engelse voetknechten installeerden zich op de Grote Schans die d.m.v. een botenbrug met de stad verbonden was; de Staatse Walen bezetten de Noordschans of Tonnenburg, terwijl de verdediging van de vitale punten (het kasteel, de stad en de Westpoort) aanvankelijk aan de Vlaamse compagnies werd toevertrouwd.

Van de Verliesen ende Verwinningen

Ondertusschen byna gheheel Cadsand inhebbende, waren de Spanjaarden op dinsdag 16 juni bij dageraad, begonnen hun geschut in stelling te brengen op *de droochte van het voorlant van de Cassandse duynen*. Deze batterij bestreek zowel de vaargeul van de zee naar Sluis als het Groot Kasteel. Hoe efficiënt dit emplacement zou zijn kon onmiddellijk worden uitgetest. Diezelfde morgen waren vanuit Vlissingen 11 vaartuigen - oorlogs - en vrachtschepen - met manschappen, proviand en munitie aan boord, in de Zwinmonding komen te liggen, de vloed en de geschikte wind afwachtend om Sluis binnen te varen. Over dit feit ingelicht beval Parma de graaf Manstelt onmiddellijk drie kanonnen op Cadzand in gereedheid te brengen, terwijl De la Motte op de andere oever post vatte met een 300-tal Waalse musketiers

Ondanks het lage tij en een op komst zijnde tegenwind wachtten zeven vrachtschepen het hoogwater niet af en steunden zich op de nacht om Sluis binnen te varen. Eens In het schootsveld van het Spaanse geschut ving, bij het krieken van de dag op 17 juni, een hevige beschieting aan waardoor de passage onmogelijk werd. Toen twee van de zwaar bewapende oorlogsschepen deze vrachtboten ter hulp snelden om hen naar de haven te loodsen, ontstond een hardnekkig vuurgevecht en liepen beide op de grond zodat ze noch wijken noch wenden konden. Een deel van de opvarenden - onder wie de kapiteins - slaagden erin van boord te komen en naar de verderop liggende schepen te zwemmen, waarmee zij met de opkomende vloed naar Vlissingen ontkwamen. Door gebrek aan snelle roeiboten konden de Spaanse zeelui deze "terugtocht" niet voorkomen, maar niets weerhiel hen om met *het sweert inden mont* hun vlucht zoveel mogelijk te beletten. De buit was aanzienlijk: twee uitstekend uitgeruste oorlogsschepen (vlieboten) elk met 8 stukken geschut en *een smakseyl volgeladen met graan*.

Terecht was volgens de Staatsen dit grote verlies - dat ze als een oneer ervaarden - te wijten aan de nalatigheid van de admiraal. Eén van de kapiteins, Pol genaamd, die zijn schip door zijn vlucht aan de vijand gelaten had, werd bij zijn aankomst in Vlissingen gevangen gezet, beschuldigd *omdat hij syn devoir niet genoeg hadde gedaen*.

Van hun kant zaten de belegerden ook niet stil. Vanaf 14 juni - onmiddellijk na de - aankomst van de Engelse versterkingstroepen - werden hardnekkige uitvallen op de Spaanse stellingen ondernomen. Deze operaties geschieden vooral 's nachts omdat de Spanjaarden, *leggende tusschen de groote Schants en Bekaf, zich dan meer blootgaven*. Daar de schermutselingen zich voornamelijk in de driehoek Noordschans en de Grote Schans - stad kant Westpoort - Bekaf concentreerden, waren de herstellings- en veldwerken en het verder uitbouwen van de versterkingen langs deze kant het meest-noodzakelijk. Ondanks de beschietingen werden de ramparts verbreed, het grof geschut van de zwaar gehavende Blauwe Toren weggenomen en op de Brungheerse dijk, even buiten de Westpoort, werd een trenché gemaakt, waar zowel bij dag als bij nacht 3 of 4 vendels wacht liepen. Vanuit deze *loepschans van eerde gemaect, waer boven op staen een par hondertt Engelsche bijer tonnen mett erde gevult*, beschoten zij met hun musketten de belegeraars op Bekaf. Voor al deze werkzaamheden werden in eerste instantie gevangenen ingezet, zowel soldaten als landlieden, onder wie *den paep van Thielt*. Maar omwille van de dringendheid liet Groenevelt ook de garnizoenssoldaten aanwenden *van 3 uren te 3 uren*. *Mette trommel* deed hij alle vrouwen oproepen om achter de *keeten*, tussen de Blauwe Toren en de Smedetoren, aan de bolwerken te komen werken. Dit vnl. door P.C. Bor, maar ook door enkele van de 19de eeuwse populaire historiografen "heroïsch" beschreven "vrouwendel", stond onder de leiding van Catharina Rose en Maeyken in den Hert. Van meetaf aan werd het door deze vrouwen opgeworpen bolwerk de Vrouwenberg of Venusberg genoemd". Op 22 juni lieten A. Groenevelt en R. Williams van op deze nieuwe verschansing, voorzien van vier geschutbanken, de schanskorven van hun vijanden beschieten die op de Middeldijk tussen de stad en de Noorddijk geïnstalleerd waren.

Van zijn kant beval De la Motte een bombardement op den nieuwen Dam en liet voor het eerst grof geschut op de binnenstad spelen, wat grote schade veroorzaakte. Dag na dag bleef nu het kanongebulder aan weerszijden aanhouden; vooral de binnenstad kreeg het tijdens de laatste dagen van juni hard te verduren.

Spelende van den dagerade aen met hun stucken aen de Stad datter qualijk een straet vry is doet de huysen niet beschadicht en zijn, schreef A. Groenevelt op 24 juni van Sluis, op 't Casteel, naar de Engelse ambassadeur Buckhurst. In diezelfde brief wees hij op het dramatisch effect van het standpunt der Staten- Generaal *die hen geensins kunnende inbeelden datter eene belegeringe zy, maer eene slechte blockeringe*.

Hoe volgens hen die insluiting ook was, indien er in de eerste dagen *geen goet en kort secours ofte ontset kwam opdagen* - waarop allen nog hoopten - en levering van de beloofde munitie uitbleef, kon de inname van de stad niet voorkomen worden. Anderszins weerhield de slinkende buskruitvoorraad hen niet om tijdens de nacht van 24 op 25 juni een nieuwe aanval te ondernemen. Ze raakten echter niet verder dan in de dichtstbijgelegen vijandelijke tranché, op het schorre, niet verre van Bekaf. De uiteindelijke bedoeling van de actie om enkele *koningschen krijgsgevangenen* te maken was niet gelukt. *Wel hebben dije Spanyoltes een afferoes ofte ffendrager (vaandeldrager) gecregen alsen die leste reijse ut vijelen, den welcken in sijn been offte knij geschoten was soe datt hij nijeett ontlopen coste. Den selffen hebbense tot Brogge gebracht om te genesen. Tot dan toe hadden dije van Sluijs 3 mael utgevallen tot indije schantse van dije Spanyoltes, soe datter an beijden sijden sumige doedt bleffen*.

De positie van De la Mottes vendels, *getrancheert aen 't quartier ten westen*, reikte nu reeds tot aan de stadsgrachten en tot onder de contrescarpen van de Grote Schans. *Unde sijn mencanderen soe naer datt men meett een steen soude worpen.*

Deze naderingswerken hadden overigens ook al hun tol geëist. Tijdens het graven van de loepschantzen - wat meestal onder beschieting door de belegerden moest doorgaan - werden veel Spanjaarden, maar vooral Walen, gekwetst en gedood. *Ther wijlen datte ick int leger was*, schreef mijnheer Wychegerde, *bleffen alle nachten, deen nacht mijn dan der nacht meer 200 oude 300 man doedt meett vele geguesten.*

Wat Parma later over de belegerden verklaarde, bevestigden de veteranen uit het Spaanse kamp, zij het misschien wel met een godschendende bewondering: *datteer cloeck krijs volck inne was dije dije oversacht (onversaagd) sijn gelijk se tot noch toe bewesen hebben ....*

Ondanks de reeds ver vooruitgeschoven Spaanse linies tastten de Sluise bevelhebbers in het duister op wat *oort hy soude aentasten*. Eind juni leek het er zelfs op dat Parma met zijn op Cadzand gelegeerde Spanjaarden het Groot Kasteel van op het water zou bestormen.

Al eerder had de kapitein Borlas uit Vlissingen via een vertrouwelijke bron vernomen, dat de prins eigenlijk van plan was de stad op drie verschillende plaatsen met zijn geschut te beschieten. Maar in hoeverre waren deze gissingen gegrond en/of uitvoerbaar? De kwestie langs welke zijde de stad het best kon worden aangevallen was tenslotte het probleem van de belegeraar. Inmiddels was in het Spaanse kamp wel al bepaald dat een bestorming vanuit het kwartier van De la Motte - richting Westpoort - de meeste kans op slagen bood. Maar tijdens Parma's inspectietocht op Sint-Anna bleek het concept van de onderneming veel moeilijker dan hem eerst gerapporteerd was. De aanvankelijk zware verliezen waren daar een onmiddellijk gevolg van. Bij de uitwerking van het operatie-order moest nu vooral rekening worden gehouden met de vele verschansingen, het inplanten van palissades, de diepe aan het getij onderhevige waterlopen en niet in het minst met het recht tegenover de stad gelegen fort (de Grote Schans) dat het kanaal en de haven flankeerde. Van de uitschakeling van dat laatste obstakel zou Parma nog werk maken. Vooral door zijn belegeringstactiek - de uitoefening van een onaflatende druk op het ingesloten garnizoen - zou het beleg wel moeten lukken. Daarbij kwam nog dat Parma in belangrijke mate kon beschikken over "onbelemmerde" mogelijkheden, zowel betreffende versterking en vervanging van manschappen als logistieke steun, terwijl het de belegerden tot dan toe aan zo'n "support" totaal ontbrak.

De Zwinblokkade

Op zondag 14 juni waren aan Ter Hofstede op Cadzand, onmiddellijk na het aanmeren van de eertvelders uit Gent, Parma's manschappen *aan dije heefden offte rijvijre van Sluijs dije utter see compt, dye es omtrendt een schote wechs van dije stad, begost off te palen meett grote staken soe vere als heett sandt bloedt ffalt an dije westzijde von die hoeffen offte an dije sijde von Oestende*

Door deze palissade en het gedeeltelijk weghalen en verplaatsen van boeien en landmerken in en langs de zee-arm, was praktisch elke passage naar Sluis gedoemd op de zandbanken vast te lopen. Maar deze "waterwerken" waren nog maar een begin. De op diezelfde dag buitgemaakte twee Zeeuwse oorlogsbodems en een vrachtschip, kwamen Parma's kleine flottielje zeer goed van pas. Langs de oostzijde van *het Sluise Gat, in rechte dijpe, 200 passen offte daer omtrendt*, was er niet gepaald en bleef de

weliswaar smalle vaargeul voor passage nog open. In afwachting van zijn "bestelling" in Brugge *liet Parma daer inne liggen de 2 orloch schepen offte fflybotes dije sij genamen hebben van die van Flyssingen, meett 4 stucken geschuets op.* En om de blokkade zo efficiënt mogelijk te maken lagen daar rond nog eens *vijf smaks en een klein yacht, dije se ock genomen hebben dije ut wijelden seijlen.* Slechts bij hoog water en *mett een gueden wijndi* zou een sterke ontzettingsvloot nog kunnen doorbreken; maar ook daarop was Farnese voorzien. Langs de zeearm had hij op de Cadzandse oever een tiental grote geweldige *canonen offte groette stucken* laten opstellen die de vaarruimte binnen schot hadden. Alleen met een grote zwerm snelzeilende scheepjes - waarvan er evenwel enkele door de Cadzandse batterij-tot zinken zouden gebracht werden, maar wat weinig invloed op de operatie zou uitoefenen - zou Sluis misschien nog bereikbaar zijn. Ondertussen werd met grote *haeste* te Brugge en in Damme gearbeid aan de bouw van 30 grote houten bruggen. Elke sectie was ongeveer 30 voet lang en 12 à 15 voet breed terwijl de opstaande musketvuurvrije wanden 7 voet hoog waren. Dije selve broggen sollen liggen op *broggesse pleijten offte platte schepen,* had Jan Wycheerde zijn opdrachtgever gerapporteerd. Walsinghams meesterspion die van deze werken ooggetuige was, had onmiddellijk begrepen dat deze constructies op de eerst plaats bestemd waren *om dije haeffen offte canaell aff te stoppen.* Maar over de reden waarom *beijden sijeden schaadt vrij van muskeett* waren en of zij naast afsluitingsbruggen ook nog voor bestorming moesten dienen, was Jan niet zeker.

Op zaterdag 13 juni - daags na de aankomst van de Spanjaarden op Cadzand - werden ze reeds *met diversche schippers naar zyne hoocheyt inden leeghere voor Sluus ende in 't eylandt van Cadsant gevaren.*

De tocht verliep vanuit Brugge via de Ieperleed, de Blankenbergse vaart en de zee, naar de Zwinmonding. Slechts twaalf van deze voor Parma's houten bruggen bestemde platte smalle schuiten bereikten hun bestemming. Van de dertig bootjes gingen er door een "Staatse actie" van krijgslui uit Bergen-op-Zoom, die aan boord waren van de voor het Sluise Gat gelegen Zeeuwse en Hollandse vloot, achttien verloren. Tegen het artillerievuur vanop deze "armada" konden de Spaanse musketiers in hun loopgraven aan de Zwinmonding praktisch niets ondernemen

Met de middelen waarover Parma nu beschikte - ondanks dit geleden verlies - liet hij met eenzelfde vernuftig bouwsel als waarmee hij in 1585 bij Antwerpen de Schelde afsloot, het Zwin blokkeren, De pontonbrug waarop de mariniers en soldaten de wacht hielden, lag ter hoogte van Ter Hofstede precies op de goede plaats: waar de brugeinden door twee redouten beschermd waren, de zandbank het breedst was en het diepe vaarwater het smalst.

Dit betekende niet alleen versperring van de vaargeul waardoor de bevoorrading en een eventueel ontzet vanuit zee onmogelijk werd, maar door deze constructie was ook het leger van Cadzand met dat van De la Motte op het vasteland verbonden en kon het als dusdanig voor een aanval tegen het fort of de stad probleemloos worden ingezet. De Spanjaarden en Walen die de brug bezetten en bewaakten stonden onder het bevel van de admiraal van Vlaanderen, markies De Renty. Op de oevers van *dije rijvijre* had Wycheerde nog twintig stukken geschut zien staan om te *beletten offte enige schepen in quamen om dije stadt te ontsetten.*

Van het Defensief en het Offensief

Inmiddels waren uitvallen op hun belegeraar - dikwijls willende *hare coragie* tonen - het enige wat die vonder Sluys en het Fort voor hun verdediging konden ondernemen.

Op 9 juli schreef kapitein Roger Williams aan Lord Walsingham:

Gisteren hebben we voor de vijfde keer een uitval ondernomen. Om elf uur drong de vijand tot binnen de bewalling van ons fort met mobiele verschansingen, geflankeerd door artillerievuur. Wij slaagden erin de schansen op hen te heroveren, doodden de gouverneur van Damme, twee Spaanse kapiteins en nog enkele anderen. De rest dreven we terug tot achter hun eigen geschut. We konden de schans tot gisterenavond bezet houden en willen ze met Gods hulp deze nacht heroveren, of er anders duur voor betalen ....

Maar vooral P.C. Bor relateert in geuren en kleuren hoe op 25 juni en op 3 en 11 juli min of meer succesrijke acties op de troepen van De la Motte ondernomen werden. Deze laatste werd zelfs tijdens een nachtelijke uitval door een bende in witte hemden geklede Staatse soldaten, geschoten *in sijn hiele dattet tot syn teenen uytquam*. Ondanks de eerste zorgen "on the field" en de stellen waarover hij kon beschikken, diende De la Motte zich voor herstel binnen Brugge terug te trekken. Naar deze stad waren reeds veel gekwetsten (en doden) uit het Spaanse kamp afgevoerd, *waar syn gereedt gemaect dor orden vonden prijnse 1.500 bedden om dije gequesten te genesen*. Ook in het Sluise kamp vielen er gekwetsten en doden. Zonder vermelding van het gewoon soldatenvolk - zoals steeds overigens! - werd uit het vendel van kapitein Mansart de adelborst Anthonis van Driesche gekwetst en gevangengenomen. Op 11 en 13 juli sneuvelden respectievelijk Pieter Damart en Hans de Walsche, beiden luitenant von De Broucqsaulx, op de Kleine Schans.

Ondertussen werd tegen de Vrouwenberg nog een bolwerk opgeworpen om de vest van het Nieuwe Bekaf te flankeren. Deze supplementaire versterkingen waren immers geen overbodige luxe. *Want den 4 desen mondt Julijo hebben sij* (de Spanjaarden) *geschudt begynnen te stellen om dije stad te beschijetten unde een schantse gemaect om 9 offte 10 stukken te stellen*. De twee daaropvolgende nachten werden nog eens vijf stukken geschut in het "kamp van de Middeldijk" geïnstalleerd. De kanonnen schoten aanvankelijk te kort, doch vanaf 9 juli was de batterij *seer naer bij gestelt* en werden zowel de stad als het fort in alle hevigheid bestookt. Met hele en halve kartouwen werden de Blauwe Toren, de Venusberg en -kind voortdurend onder vuur genomen, zodat de belegerden hun kanon van de Venusberg moesten verwijderen. Maar de beschietingen waren wederzijds! Door het nieuwe geschutemplacement aan de Westpoort - tussen de poort en de molen - konden ze op 14 juli hun belagers grote schade toebrengen.

Ondanks de dagelijkse bombardementen waren gezanten van de Engelse koningin en van Leicester er toch in geslaagd om over Oostende binnen Sluis te geraken. De inhoud van hun brieven deed voor een tijd de hoop weer herleven! Van de koningin vernamen de gouverneur en zijn kapiteins dat ze in allerijl Leicester met een deel oorlogsvolk om henlieden *te ontsetten* gestuurd had; en *datter noch meer volgen soude*. En Leicester kon er enkel nog aan toevoegen dat hij de stad Sluis in persoon *sekerlijk soude komen ontsetten* waarvoor hij al het krijgsvolk van de Verenigde Provinciën ontboden had. Met vuurpijlen afgeschoten van op de *Platte forme* liet garnizoenscommandant Groenevelt de kapitein van het Oostendse schip voor het Sluysse Gat wetendat die boden wel gearriveert waren. Meer dan eens - eigenlijk gedurende het ganse beleg - werd er tussen de vloot en de stad met berichten over en weer gezwommen; van de ene met beloften van hulp en ontzet, van de andere *to shewe our Generall (Leicester) and States (Staten-Generaal) our wants and daungers*.

Tot dan toe hadden de Grote Schans, het kasteel en zijn versterkingswerken stand gehouden. Het probleem was - en daarin zou geen verandering komen - het tekort aan mensen. Mensen om te vechten, om te waken en om te werken op de stadswallen. En met de komst van Farneses vernuftige bruggen en het doeltreffende gebruik daarvan, was en zou hun situatie alleen maar nijpender worden.

Als gevolg van De la Mottes opgelopen kwetsuur aan zijn voet, waardoor hij verplicht was een periode het legerkorps te verlaten, ontstond in het Spaans commando enige verandering. De gekwetste *maestro del campo* werd onmiddellijk door markies De Renty vervangen, die de palissadering langs de rivieroever voltooide en nog enkele pontonbruggen liet slaan om de Tactische bewegingen in dit "waterland" enigszins te vergemakkelijken. Ondertussen werd onophoudend voortgemanoeuvreed om de schepen aan de botenbrug tegenover Ter Hofstede een zo'n doelmatig mogelijke positie te doen innemen. Maar de werken aan de half onder water gelopen approaches in De Renty's nieuwe kwartier schoten bijna niet op. Dit was vooral te wijten aan de onveranderde slechte weersomstandigheden en aan het gevaar waaraan de Spaanse en Waalse pioniers tussen de verschansingen van de gedurig onder vuur genomen frontlinie waren blootgesteld. De Renty zou dit zelfs "aan den lijve" ondervinden. Toen hij tijdens een morgeninspectie zich op de meest vooruitgeschoven post begaf en naar enkele van de dichtsbijgelegen belegerden riep: *offte sij noch nijedt wijlden opgeffen, unde watt moedt datt sij hadden om dat sij soe naer bi) haer quamen*, kreeg hij als antwoord dat ze zich verheugden met *cloecke crijchheren te doen te hebben waardoor ze beetter muedt ende corage kregen*; en schoten hem *dor sijn hoedt*.

Ongeveer tezeldertijd vernam Parma dat de Staatsen van plan waren de hoofddijk van de Sluis van Boechout te doorsteken. Daardoor zou een groot deel van de omgeving tussen Eeklo en Gent onder water komen te staan en, wat erger was, de voornaamste en meest geriefelijke weg voor de ravitaillering afgesneden zijn.

Om dit dreigend onheil te voorkomen zond Parma 200 infanteristen en een compagnie bereden haakbuschutters zonder uitstel naar Boechout om deze vitale post te beveiligen en de verbinding met de forten van IJzendijke, Philipine, Assenede en Sasvan-Gent te verzekeren.

Tussen de bedrijven door had mijnheer Wycheerde begin juli vernomen datter noch soudou comen 4 offte 5 regijmenten knechten, *die Spanijar, Waelen ende Duijtsen, dije men verwachte alle dage, samen met cavalerie- en ordonnantietroepen uit Artezie*. In totaal zou dit zo'n 3.000 d 4.000 man betreffen. Dijt es maer van horen seggen; wandt alle dije reste hebbe ick gesyen... .

Wat Jan Wycheerde nog niet kon weten was dat *daer quam daeghelycx noch veel volckx deur Gendt ende rontom Gendt ende vertrocken alle naer tleghere*. De anonieme Gentse kroniekschrijver voegde eraan toe: *schonden ende bedorven het plattelandt soo deerlycx daer sy passeerden, dat het jammer was*.

De Slag om de Grote Schans

Van de batailles tijdens het beleg van Sluis is de slag en de uiteindelijke verovering van de Grote Schans de meest beslissende fase geworden. Niet alleen omwille van het succes van de operatie, maar vooral omdat dit strategisch gelegen fort de courtine van de haven tot aan de Westpoort flankeerde én zich daarbij nog uitstekend leende om van daaruit een brug naar de stad te slaan.

De reden waarom zo lang gewacht is geworden om tot een bestorming van dit bolwerk over te gaan - Parma was reeds een maand op Cadzand - was vooral omdat de *Spanyardtes sellven cieijnen moedt hebben daer op te stormen, vresende datter voell volx blyeffen sal*. Nochtans was aanvankelijk de bezetting van het fort eerder klein en

vertoonde, ondanks het uitzonderlijke belang, op sommige plaatsen zeer zwakke punten. Als gevolg van het gestadig naderen van de belegeraar werden alle mogelijke middelen aangewend om zowel het bolwerk (maar vooral de borstweringen ervan), als de aanpalende Noordschans tegen te verwachten aanvallen bestand te maken. Voor deze versterkingswerken werden, net als vroeger, in hoofdzaak met aarde gevulde tonnen gebruikt.

Ondertussen was het fort vanuit het belegeringskamp langs twee richtingen benaderd, *l'un par le coste du Zuud et l'autre par le West*. Door de grachten met rijsbedden te vullen waren ze erin geslaagd om langs de zuidkant tot zeer dicht bij de schans te komen, aan te vallen, maar dapper afgeslagen.

Ook langs de westzijde, waar de dijk grotendeels geslecht was, moest de belegeraar door een tegenaanval - *uyt oorsake van de heymelijke approche die hy dede* - voorlopig het objectief laten voor wat het was. Om zich tegen de beschietingen van de musketiers en arkebusiers te beschermen hadden de Spanjaarden gebruik gemaakt van een *wagenburch*; een soort kar op wielen gemaakt van balken en spanten, die langs voor hoger en steviger was dan aan de zijkant: Deze van schietgaten voorziene chariot die d.m.v. zandzakken schootvrij was gemaakt, werd onder dekking van grof geschut langs slikken en schorren door de soldaten voortgesjowd en moest op pleiten over de *doorsnyding* worden gebracht.

Het bezit van reeds talrijke vooruitgeschoven geschutsposten en de "hoge installatie" van hun kanonnen op de Middeldijk, beletten de belegerden hun artillerie *vryelyck* te gebruiken zodat ze de grootste moeite hadden om de nadering van deze "rijdende batterij" te verhinderen, Daarom werd op 11 juli, op den vollen dag besloten een uitval, *par une petite portelefte onder de ramparts van de Grote Schans* - waar de belegeraar zich reeds had ingegraven - te doen, *om de wagenburch te gaen nemen én te vernietigen*. 'Hebbende een kabel daer aen gehecht, en vechtende langen tijd binnen zijn trenchen (in voege dat wy hem daer drie, d'eene na de andere deden verlaten) trokken wy deselve tot onder ons bolwerk en stietense in 't Reygersvliet, sulks dat zy voor ons en voor den vyand vruchteloos bleef".

Het doel was bereikt, maar het heeft niet veel gebaat.

De Walen van De la Motte waren reeds tot aan de smalle en ondiepe gracht van de Grote Schans gekomen en hadden de bezetters van de Noordschans tot aan de vesting achternagezeten; en logeerden hem *dien selven* nacht binnen het bolwerk. Ondanks de waterige en *moerassische aarde en het slaplijck* 't samenhangende en terstond wegvloeiend werk, gingen de Walen door met het graven van loopgrachten tot aan het kanaal van de hoven, maakten geschutsbeddingen en vaarden pleiten naar de plaatsen waar bruggen dienden gelegd. Dagen achtereen zou er nu gevochten worden, mijnen en tegenmijnen gegraven waarin *met pieken rappieren en pistolen, so onder in de mijne* als boven op het bolwerk bij dag en nacht schermutselingen plaatsvonden.

Meer dan 500 soldaten, vnl. Engelsen, bewaakten de bolwerken, de gracht en bedienden het geschut van de Grote Schans, *welcke voor de aanvallers ghereeder was*. Door een brug waren zij met de stad verbonden en naast hen lag de Nood- of Tonnenschans bevolkt door de Waalse krijgslieden. Ofschoon de hoofdbewegingen gericht waren tegen de Grote Schans, werd in eerste instantie de Noordschans door de batterij die langs de kant van Sint-Anna geïnstalleerd was op den verdronken polder, zwaar geteisterd. Onder dekking van dit artillerievuur werd door de Walen van De la Motte, die inmiddels terug in het kamp vertoefde, opnieuw gebruik gemaakt van wagenburchten, maar deze keer van een groot aantal. Daarbij kon De la Motte

beschikken over *versche* manschappen die Parma uit het kamp van Claudius Barlotte, overste van de Walen langs de Rijn, had laten aanrukken. Ondanks de verleende hulp uit de stad en van de aanpalende Grote Schans, waren de Staatse Walen en hun wapenbroeders verplicht hun vesting en gegraven mijnen te verlaten, vermits zij in 't open tot beneden toe in de flank beschoten werden. Onder de talloze gekwetsten bevond zich langs Spaanse zijde de *maestro del combo* De la Motte. Geschoten in zijn rechterarm moest hij voor amputatie naar Brugge worden afgevoerd.

De Renty die nu opnieuw De la Motte verving, schakelde nadat de Noordschans met een losse vlucht verlaten was, onmiddellijk zijn schepen in om van daarop de bestorming verder te zetten.

Ondertussen "retireerden" de Engelsen naar een nieuw bolwerk. Zonder veel baat echter, *want den vyand won datelijk den voet van 't voorseyde ram part, waartegen* de beschieting in alle furie losbrak. De artilleriecommandant Mansfelt liet de spits van het bolwerk door vijf kartouwen afschieten, terwijl de samengetropte Spanjaarden, Italianen, Walen en Duitsers hun geschut op de voorkant van het bastion concentreerden. *En maekte dien dag daer so grote bresse dat men daer* meer dan 300 man in hare gelederen sou hebben kunnen doen doorpasseren.

Diezelfde dag liet De Renty twee *pleiten* aanvaren met opgerichte berderen en een toren van vaste stof en voor *een roerscheut bevrijt*; waarop 25 scherpschutters post vatten, voor de grote bres voor anker leggen. Voor de belegerden zat er niets anders meer op dan het bolwerk te verlaten en zich naar de dichtstbijgelegen schans te begeven. Door een tijdelijke voordelige positie in de defensie kon kapitein R. Williams de weg van het verloren fort naar de ingenomen versterking laten afsnijden. Zijn manschappen slaagden er zelfs in om tussen hun stellingen en het in puin liggend bolwerk een nieuwe wal op te werken. Daardoor waren de *Koninghschen* van de schans afgesneden en moesten om deze te veroveren veldwerken laten uitvoeren of andere middelen aanwenden.

De Slag om de Grote Schans duurde nu al bijna 9 dagen en nachten. Inmiddels waren de pioniers van De Renty druk bezig geweest met het slaan van een brugge dwars over 't Reygersvliet, tijdens welke de belegeraar veel manschappen verloor. Maar door gemis aan een flankeringe kon deze constructie niet worden verhinderd. Dank zij deze brug was het de aanvallers nu mogelijk het fort van *d'eene kant tot den anderen* te bestormen. Dit bood de belegeraar niet alleen *si grande avantage*, maar ook het kunnen beschikken over vaste grond *aende voet van 't bolwerk datmen de Schorre noemt, daer hy so veel volx aenbrengen en ververschen konde als hy selfs wilde*.

Ondertussen verkeerden de Staatsen steeds meer in benarde omstandigheden. Vanop het ingenomen bolwerk konden de Spanjaarden onafgebroken de schansverdediging beschieten, terwijl het musketvuur vanuit de torens op de schepen van De Renty het defensief ageren evenaarde. Het enige wat de Spanjaarden belette om langs de voorzijde de wal van de schans te beklimmen, was het gedurig flankvuur van de Engelsen waardoor ze met schade en schande afgeslagen werden. In de vooravond van zaterdag 18 juli beval Parma zijn troepen - ondanks het verzet van zijn kapiteins - een "staakt het vuren". De nacht werd niet opportuun geacht voor een finale bestorming, wat Parma toeliet zijn manschappen *'s anderendaeghs een heerlijcker victorie* te beloven.

Die nacht werd te Sluis krijgsraad gehouden en geresolveerd de Grote Schans te verlaten. De motieven die tot deze beslissing leidden, hadden de belegerden goed overwogen. Rekening houdende met de aanzienlijke voorsprong van de Spanjaarden

en om het fort toch zo efficiënt mogelijk te verdedigen, zouden alle manschappen moeten worden ingezet; uitgezonderd een 26-tal soldaten die om veiligheidsredenen in de stad moesten blijven, *een seer dangereuse sake*. Belangrijker was echter datgene wat de "commander-in-chief" te Sluis net op tijd in de gaten kreeg: de onuitkoombare val die Parma aan het creëren was.

Slechts een lange houten brug vormde de verbinding tussen de stad en de grote vesting. Nu alle defensieve kracht in het fort geconcentreerd was, had Parma de mogelijkheid om ofwel bij hoog tij, *dat daer seer stijf op en afloopt*, met een volgeladen schip de brug te "breken", ofwel de pont in brand te steken of in de lucht laten vliegen. Via zijn eigen nieuwe verbindinglijn over het Reigersvliet kon hij dan de "attaque" verleggen naar de kant van de stad en zou het afgesneden Staatse garnizoen slechts machteloos kunnen toezien, Enl omdat de stad veeleer dan het fort moest beschermd worden - ook omwille van, *een oneyntelijk* getal van hoogwichtige redenen - werd besloten om tijdens de komende nacht (18 op 19 juli) het fort te ontruimen en zich in de stad terug te trekken.

Volgens E Strada, *een gelegentheyt voorwaer niet altijd voor Krijghsoyersten te wenschen*. De mogelijkheid om te allen tijde naar een veiliger plaats te kunnen uitwijken, was voor sommige strategen erg twijfelachtig en schadelijk. Daardoor konden de buitenwerken die voor versterking aan de stad waren toegevoegd niet van een volledige en standvastige bescherming genieten.

Ongeveer rond middernacht verlieten op 200 na alle weerbare mannen (veelal Engelsen) die nog op hun benen konden staan de Grote Schans. Vooraleer hun fort te verlaten had de achterhoede na afvoer van munitie en geschut, alle hutten in brand gestoken en de brug in vuur en vlam gezet. *'t Welk den vyand seer speet en van zyn hope dede vallen*.

De bestorming en de inname had het leven gekost aan een groot aantal manschappen. Volgens F. Strada vielen van de belegerden 200 doden en werden velen gevangen gemaakt; onder de belegeraars 50 doden en veel gekwetsten. Volgens kapitein R. Williams telden de belegeraars 700 doden en evenveel gekwetsten en verloren de Staatsen 150 man. Onder de gesneuvelden aan Spaanse zijde bevond zich am. de kolonel van de Bourgondiërs De Strepigny en werd De Renty zwaar gekwetst. Zelfs Parma was terwijl hij capitain J.B. Neri tijdens de graafwerken onderrichtingen gaf, door een vervolgen kogel aan zijn linkerzijde geraakt.

Den vyand, sonder tijd te verliesen, plantede des anderdaegs (zondag 19 juli) zyn geschut tegen de stad.

Leicester die in zijn brief van 16 juli, welke Groenevelt en zijn kapiteins pas op 21 juli - twee dagen na het verlaten van de Grote Schans - ontvingen, stellig beloofde u lieden te *ontsetten* of te sterven, hechte achteraf maar weinig belang aan het verlies van het fort. De defensie had volgens hem *wisely and souldiorlyke leave it in the night*. Maar de kapiteins van het Sluise garnizoen en de Engelse koningin dachten daar enigszins anders over.

Tijdens de gevechten op de Grote Schans had kapitein R. Williams haar secretaris Lord Walsingham er nog eens op gewezen dat een bevrijding nog steeds mogelijk was. In zijn brief had hij echter wel gemelijk onderlijnd dat indien het ontzettingsleger o.l.v. Leicester en Maurits met Justinus van Nassau, geen pogingen ondernam om tot Sluis door te breken, de kapiteins en de matrozen hun plicht verzuimden; er kon immers geen strijd zonder gevaar gestreden worden!

Daardoor was aan het Engelse hof het gevaar waarin de stad verkeerde maar al te goed bekend. Na het verlies van het grote fort was er binnen Sluis een groeiend gebrek aan manschappen en buskruit ontstaan, zodat in eerste instantie zowel verdediging als

fortificatiewerken daar fel onder leden. Maar het was vooral Elizabeths vrees dat het Spaanse leger Sluis zou inpalmen en onmiddellijk daarop Oostende zou belegeren, die er haar toe aanzette Leicester op te dragen om beide steden van alle noodwendigheden te voorzien'.

Ondertussen had *the Earl* op 13 juni¹⁶⁹² wel al de moeite gedaan om van de Staten-Generaal onmiddellijk een bedrag van 100.000 gulden en bespoediging van voedsellevering te bekomen om *'t employeren aen het ontsedt der stede van Sluys;* maar nog niets ontvangen. Toen op 22 juli de Staten opnieuw de Raad van State en de Gedeputeerde Raden bijeen riepen, was het weer het oude liedje. De afgevaardigden van de provincies Zeeland, Holland, Utrecht en Friesland verklaarden 's anderdaags noch over geld noch over kredieten te beschikken om de voorschreven 100.000 gulden op te brengen.

Uiteindelijk werden ze het toch eens, op voorwaarde dat het respectievelijk binnen de maand op te brengen bedrag in mindering zou worden gebracht van de contributie voor 1587 én dat die 100.000 gulden *alleenlijk tot het verscreven ontsedt aengeleet sullen worden*. De som moest in klinkende munt aan de ontvanger-generaal Philips Dublet worden overhandigd. Zeeland zou bij de stadsmagistraten van Walcheren aankloppen met de stellige belofte van remboursement binnen een maand. Op 24 juli werd over deze transactie bij Leicester in Middelburg rapport uitgebracht en hem de acte van consent van de *hondert duysent guldens* afgegeven. Leicester betuigde zijn dank en verzocht nog eens met aandrang om aan de reeds lange tijd gevraagde ravitaillering en levering van munitie (dd. 13 juni!) te voldoen.

De destructie van de Grote Schans door de Engelsen was voor Parma een zeer teleurstellend resultaat. Dag na dag zag hij nu uit naar de meest zwakke plekken in het verdedigingsdiapositief van de Staatsen en bevoel hij om de schanskorven en het geschut op de Grote en Kleine Schans te installeren. Een belangrijke factor waarmee Farnèse moest rekening gaan houden was de tijd. De tijdsperiode die de Hollanders en de Engelsen nodig hadden om tot een generale aanval over te gaan en Sluis te ontzetten. Hij wist overigens maar al te goed dat hij zelfs met de aangebrachte en verbeterde verbindingen tussen zijn troepen geen treffen kon riskeren in dit doolhof van poelen en kanalen. Het zou er echter veeleer op aankomen zijn leger tegen de wellicht doeltreffende en talrijke ontzettingsmacht te behoeden; zeker indien deze vanuit zee en de monding van de Westerschelde plotseling en uit diverse richtingen kwam aanvallen. Hoe zo'n gunstige situatie kon benut worden, wist hij als gewiekst veldheer maar al te goed!

Onmiddellijk na de bezetting van het fort op 20 juli, had Parma een tromslager naar Sluis gestuurd om de stad te sommeren, *maer die van Sluys hebbense geen gehoor willen geven maer met schieten afgewesen*. Hetzelfde lot verging de tamborijn die 's middags naar de belegerden gezonden werd. Ook 's anderdaags, toen voor de derde keer een bode, seggende last te hebben van *den hertoge* van Parma om voor enige gevangenen te spreken, moest hij opnieuw met *veele arquebusaden* vertrekken.

Inmiddels werd te Sluis - om de verplaatsingen binnen de stad te beveiligen - de Vismarkt tegen de schans uitgedolven en liet kapitein Williams een nieuw aarden bolwerk, met *een graft bedolven*, opwerpen. Dit rempart dat de Catte met de Venusberg moest verbinden, zou uitstekende diensten kunnen verlenen als de belegeraars een bres in de stadsmuur mocht schieten.

Vande furieuse beschietinghe op Sint-Jacobsdag (25 juli 1587) ende bestorminghe van der Sluys

Als reactie op de "overhalingstaktiek" welke net als elders ook tijdens het beleg van Sluis door de Spanjaarden werd toegepast, liet gouverneur A. Groenevelt op 22 juli met de trommel bekend maken dat niemand, soldaet noch burger, *metten vyand eenige spraek soude houden op verbeurte vanden lijve*'.

In het Spaanse kamp werden ondertussen uit vrees voor een mogelijk ontzet en uit tijdswanhoop alle voorbereidingen getroffen om met artillerievuur een aanval tegen de Westpoort te concentreren.

Op 23 juli, omstreeks vijf uur in de morgen, ving de prelude aan van de definitieve aanval. De bedoeling van deze kanonnade was in eerste instantie om een bres te schieten in het bolwerk van de Nieuwen Dam en tegelijkertijd die van de vesten schietende Sluysers te verweeren en te verdeelen. De daaropvolgende nacht (23-24 juli) beval Parma 300 Spaanse infanteristen in te schepen, die, dank zij de gunstige stroming, erin slaagden met 24 tegen musketvuur gepantserde pleiten tot aan de Brungheerde Dijk (= de Westdijk) te varen en zich meester te maken van een door slechts 25 schildwachten - *als sentinel-perdu* - bemande tranchee die naar de Westpoort liep. De meesten vluchtten, enkele doden en gevangenen achterlatend.

Als reactie werd een uur later reeds, vanuit de richting Zuidpoort, met 400 man een uitval gedaan om de Spanjaarden van de Westdijk te verjagen. Deze kende echter geen succes doordat de belegeraars onmiddellijk na de bezetting van deze dijk over continue versterking konden beschikken. Daardoor zagen de Staatsen zich verplicht, zij het nadat ze wel furieuselijk hadden gevochten, en om grote verliezen te vermijden, de aftocht te blazen. De kapitein Van Meetkerke en zijn luitenant werden door een piek gekwetst en Dellecourt gevangen genomen. Onder de gesneuvelden bevond zich o.m. de door geschutsvuur getroffen kapitein Ridder.

Bij het krieken van de volgende dag, vrijdag 24 juli - de vooravond van Santiago (Sint-Jacobsdag) - openden 24 stukken geschut het vuur op de Westpoort en -dijk. Tijdens deze beschieting, waarin meer dan 900 kanonschoten op de stad werden afgevuurd, verzamelde kolonel Groenevelt zijn nog resterende 12 vendels soldaten op de markt in de parade. Na voorlezing van de brieven van de Engelse koningin en de graaf van Leicester (dd. 16 juli), betreffende het op komst zijnde ontzet, vroeg hij de manschappen op hun vertrouwen, hulp en inzet te mogen rekenen. Eerst de Engelsen en daarna de andere soldaten verklaarden zich bereid tot het einde toe de stad te blijven verdedigen.

Daer op zijnsse alle op haer knijen gevallen en hebben den Naem des Heeren op 't midden vande markt aengeroepen.

Het bombardement dat tijdens de nacht onophoudelijk doorging nam in de morgen van 25 juli nog in kracht toe; en dit ondanks door de gestadige regen onder water gelopen trancheer en schorren waarop het geschut geplant stond. Veertig kanonnen - één van de grootste batterijen ooit voor belegeringen in Vlaanderen ingezet, schrijft G. Bentivoglio - vuurden gedurende acht uren vanuit de richting Brugge, niet minder dan 4.000 schoten op de Westpoort en haar courtine; een sektor van slechts honderd vadem.

Meer dan 100 ellen muur en het grootste gedeelte van de Westpoort lagen in puin; overall waren er bressen.

Bewust van de kritieke situatie waarin ze zich nu bevonden ontboden Groenevelt en zijn kapiteins de Vlaamse en Waalse predikant - resp. Gillis vanden Haute en Christian du Blocq - en vroegen op de markt in het gebed te willen voorgaan, opdat

God henluyden soude willen bystaen tegen den vyand op de bresse. De Engelsen deden evenzo.

Inmiddels had Parma een brug laten slaan over de grift tussen de stad en de schorre naar Damme toevloeyende (= Westdijk-Bekaf). Ze was gebouwd, net als de pontonbrug over het Zwin, op pleiten, 400 *schreeden* lang en zo breed dat ze passage bood aan zes naast elkaar marcherende soldaten. De zijden van de brug waren met een dubbele borstwering *van zoden voor roers* schootsvrij gemaakt en ze was zelfs van een dak voorzien om de manschappen tegen kogelbuien te beveiligen. De installatie die ongeveer 24 uren in beslag genomen had, was ondanks het Staatse artillerievuur betrekkelijk vlot en goed verlopen. Geen enkel schip was tot zinken gebracht, maar de constructie had wel het leven gekost van een aantal timmerlieden en matrozen.

Zonder tijd te verliezen liet Parma in de voormiddag van 26 juli zijn troepen in slagorde opstellen en begonnen ze over de brug te trekken om de vesten te bestormen. De belegerden waren *bien resolu de les attendre*.

Langs beide zijden vielen tijdens deze stormaanval, die door artillerievuur (2 stukken grof geschut) vanop Bekaf en de Grote Schans ondersteund werd, veel doden en gekwetsten. Bij het vallen van de nacht en tussen de beschietingen door beval Farnèse de twee *hooftheden* Antonio Gomez en Juan Paes om met 21 soldaten de aangerichte ravage en de staat van de Westpoorttorens te inspecteren en te bezetten.

Maar van zodra ze het puin van de stadsmuur en -poort naderden, openden *die van Sluys* het vuur en dienden ze zich aanvankelijk terug te trekken. Slechts met de toegesnelde hulp onder leiding van de *maestro del combo* Juan de Aquila kregen de Spanjaarden de overhand en konden één van de poorttorens veroveren. Echter niet zonder verliezen. Eén van de gesneuvelden was kapitein Gomez en onder de gekwetsten bevond zich J. Paes.

Vandaaruit, *alsins ghesterckt*, kon zonder moeite de binnenstad beschoten worden. Bijna slaagden ze er zelfs in ook de tweede toren in te nemen. Doch door de erge kwetsuren die d'Agulla bij deze onderneming opliep en het zich steeds moeten blootgeven aan de gedurige beschieting van het Sluise-geschut, moest daarvan worden afgezien. Bij dageraad diende ook de ingenomen poorttoren aan de rechterkant ontruimd te worden, wat het verlies van een uitstekende "hoogte" betekende".

De daaropvolgende dag werd opnieuw een attaque tegen de stad ondernomen. Door middel van ladders trachtten 200 man op de bres te komen, *meenende met geweld de soldaten van Sluys* te overvallen. Maar door het inzetten van burgers die met vliegende *vaendelen* op de markt waren, kon deze poging worden afgeslagen. Ondertussen was binnen de stad met de nog weinig beschikbare burgers en soldaten, begonnen met het doorsnijden van sommige loopgraven in de Catte en het neerhalen van palissades. Met deze stormpalen en stukken van bomen, grote houten *en ander gereetschap* werd een achterwaartse wal opgeworpen [halve maan of demilune] die net als de molenwal bij de Westpoort, een uitstekende verschansing bood. Daardoor werd de bres langs waar de belegeraars meenden hun aanval aan te vangen, zo goed als nutteloos. Anderszins bezetten ze nog steeds het ravelijn van de Westpoort van waaruit ze de Spanjaarden die zich in de bres waagden, in de flanken konden beschieten.

Op dinsdag 28 juli stuurde Parma terug een tamboerijn naar de stad om *uyt den name vonden Konink van Spangien* de stad op te eisen. De Staatsen zonden hem naar zijn hertog terug met de boodschap *dat hy mocht schrijven aenden Grave van Lycester, en wat die henlieden belaste zouden sy gehoorzamen. Daer mede is hy vertrokcken ....*

Tijdens de nacht en de volgende dag werd hoofdzakelijk het restant van de Westpoort, maar ook de Blauwe Toren, opnieuw onder vuur genomen. Doch de Spanjaarden bleven op een hardnekkige weerstand botsen en moesten zelfs het reeds bezette torentje boven de voorpoort van de Westpoort weer prijsgeven om niet van de *puynen der mueren* overvallen te worden. Toen ze hun *gabions ooft schantskorven* naar de Brungheerse Dijk transporteerden en om de zuidzijde van de Westpoort te beschieten de geschutsbeddingen voor nog eens drie kanonnen aanlegden, ondernamen de soldaten van Sluys een tegenoffensief. Daardoor kon het geschutemplacement dat voor de nacht van 29 op 30 juli voorzien was niet doorgaan. Voorlopig kon slechte één stuk in positie worden gebracht. Pas 24 uren later slaagden de Spanjaarden erin de twee overige kanonnen te installeren, waarmee ze op vrijdagmorgen 31 juli, de zuidzijde van de Westpoort beschoten. Tegelijkertijd werd met de reeds eerder geplante drie stukken geschut de noordzijde furieus onder vuur genomen'.

Maar de onvoorziene problemen in de belegeringstaktiek van deze stad waren *de secrete sterckten* en de bemande nieuwe halve maan die achter de ravages waren opgeworpen. Parma stond nu voor de keus. Ofwel met een wilde aanval deze nieuwe defensieve linie doorbreken; maar de ervaring had hem geleerd dat zo'n operatie een maximum aan strijdkrachten kon kosten, en hij had er geen teveel. Vooral de passage aan de bressen zou té moeilijk en té gevaarlijk zijn. Ofwel de aftocht laten blazen. Hij koos voor het laatste, ondanks het protest van zijn huurlingen die de stad wilden overrompelen. Ondertussen bestudeerde hij een mogelijke combinatie van een bombardement vlak achter de defensieve lijn van de aarden demilune met een schijnaanval aan de kant van Gent. Dit zou een splitsing in het verdedigingssysteem en een grote verwarring teweegbrengen, terwijl de versperring van alle in- en uitgangen elke uitval moest

Terwijl de Spanjaarden hun geschut lieten spelen op de Westpoort de Blauwe Toren en de aanpalende stadsmuren, ontdekten de wachters van Parma's leger op Cadzand, dat er 's nachts vuursignalen uitgewisseld werden tussen het Sluise kasteel en de haven van Vlissingen. Met zeven vuren was tijdens de nacht van 29 op 30 juli gesignaleerd *dattet tijd was dat zyn Excellentie die van Sluys souden secoureren*, maar dat ze nog stand hielden. *En de dag heeft het gekregen van de nacht gheopenbaerd.*

In de vroege morgen van 31 juli zagen de Spanjaarden dat tussen Vlissingen en Cadzand de zee met den vyanden schepen bestroopt was. Op heel de monding van de Westerschelde tussen Vlissingen en Sluis, was het één zeilparade. Zeeuwse, Hollandse en Engelse transport- en oorlogsschepen, smakken en andere, waarvan de Staatsen op de Sluise burcht de vlaggen herkenden, van de admiraal van Zeeland, Justinus van Nassau; van Charles Howard of Effingham, de admiraal van Engeland; van prins Maurits en van de Queen's Captain General, de graaf van Leicester. De belegerden dachten dat dit het voorlopig ontzet zou zijn, *daer door het krijgsvolk en borgerije van Sluys seer verblijd waren, en deden eenige schepen signael en het kasteel daertegen.*

Maar in Sluis wist niemand dat Parma inmiddels op de hoogte was van het uiterste secreet van de nood waarin de stad reeds verkeerde. Dank zij Anthonius Buyle de Jonghe, die op 28 juli met brieven uit de Sluise haven naar de voor anker liggende oorlogsschepen gezwommen was, maar "onderweg" verdronk, slaagden de Spanjaarden erin de voor Leicester bestemde berichten te onderscheppen. Zo vernam Parma dat alle zich binnen Sluis bevindende personen gezworen hadden om, indien het ontzet zou uitblijven, de stad slechts op eerlijke *conditien* zou worden overgegeven. Mocht echter blijken dat dit van 's konings zijde niet kon, dan waren zij het eens zich tot op het laatst te verdedigen, de stad en kasteel in brand te *stekenende*

so door de wateren, morasschen ende verdroncken landen sten te ontcomen, soo sy best conden.

Wilde hij zijn manschappen niet opofferen aan een puinhoop en smeulende asse, dan moest Parma met deze vastberaden bedoelingen zonder uitstel rekening gaan houden.

Belegering of Afleidingsmanoeuvre?

Ondertussen bedreigde een Staats leger de stad 's Hertogenbosch, waardoor de gehele rechtervleugel van Parma's leger in Oost-Vlaanderen in diskrediet kwam en het dus snel, maar voorzichtig, geboden was de strijdkrachten opnieuw te hergroeperen. Reeds van voor de aanvang van het beleg van Sluis was de Spaanse landvoogd zich bewust van gevaarlijke vijandelijke raids die tegen de steden en dorpen van Brabant konden ondernomen worden, Zijn vrees was niet ongegrond. Op 2 juni 1587 besloten de Staten-Generaal om aan prins Maurits en generaal Norris *de advertentien* van Sluis te sturen, opdat zij met hun legers, *tzy te platte lande oft andersins*, Parma zouden afleiden. Zij hadden immers gehoord dat hij van plan was *yet t' exploicteren in Vlaenderen*.

Een tiental dagen nadien werd aan graaf Hohenlohe de leiding voor een afleidingsexpeditie toevertrouwd. Zonder verwijl, *terwylen die vyant is doende in Vlaenderen* had hij als opdracht het Brabantse platteland te verwoesten, steden en dorpen tot overgave te dwingen en ze met zijn troepen te bezetten. Op 18 juni schreef de Raad van State aan graaf Leicester: 'wij zullen Brabant innemen en daar de oogst vernielen en hopen daardoor de vijand zijn middelen af te nemen om het beleg voor Sluis of andere plaatsen voort te zetten.' Tweeëntwintig dorpen en twee kleine steden (Helmond en Eindhoven) werden in vuur en vlam gezet. Maar door Den Bosch te belegeren hoopten de Staatsen Parma te dwingen het beleg voor Sluis op te geven; doch hierin vergisten ze zich. Van zodra deze stad daadwerkelijk belegerd en bezet werd, liet Farnèse de seigneur d'Haultepenne met 4.000 infanteristen (Italianen, Walen en Ieren) en een 1.000-tal ruiters, die de generaal-markies Del Gasto - die zich voor Sluis bevond! - zou aanvoeren, uit Gelderland naar 's Hertogenbosch oprukken. Vanuit hun kampement in de omgeving van Boxtel ontspan zich een hardnekkige strijd om het dichtbij Den Bosch gelegen Fort Engelen, dat Hohenlohe veroverd had, te ontzetten. Deze onderneming werd d'Haultepenne fataal. Tijdens de schermutselingen van 13 juli overleed hij aan de gevolgen van een diepe keelwonde en werden zijn troepen gedwongen de strijd te staken. De Staatsen bleven aanvankelijk het fort bezetten, maar konden de herovering van 's Hertogenbosch door de troepen van Del Gasto niet beletten. Ondertussen ging in het kamp voor Sluis het gerucht dat het nieuwe veldleger van de Generaliteit het land van Kempen *te vyer en te sweert* verwoest had, waardoor onder *de koninckschen grote droefheyt en wanhop ontstond*.

Na de reductie van Den Bosch vervoegde markies Del Gasto met het *Bobaldisch regiment* terug de belegeringstroepen voor Sluis. Parma had daartoe wijselijk besloten omdat *die vyandts maght tot des selfs verlossingh daghelijcks aenwies*. Net als vaak tevoren stond Parma opnieuw tussen vallen en opstaan, tussen overwinning en catastrofe. Als het ontzet van de stad uitbleef wist hij reeds hoe het in het nauw gedreven garnizoen zou reageren, Nu kwam het er dus op aan om zo snel mogelijk achter de plannen van de voor anker liggende Engels- Hollandse strijdkrachten te komen. Natuurlijk zouden de Staatse raids naar IJzendijke en Blankenberge bedoeld zijn om - net als in Brabant - *Farnèse, so hy volherde*, van Sluis weg te trekken; daarover had de landvoogd niet de minste twijfels. Beide *sterckten*, rechts en links van Sluis gelegen, boden een niet te verwaarlozen *proctectie voor het konincksche legher*

op Cadzand en langs de kant van Domme. Indien de Staatsen er zouden in slagen deze forten te veroveren en te bemannen, dan zou door het verlies van deze beschermingselementen het gros van Farnèse's leger buiten de belegeringszone kunnen gehouden worden, terwijl de Zeeuwse schepen die in de Zwingeel voor anker lagen, vryelijk naar de stad zouden zeilen met het ontzet.

Van 't uytblijven van 't ontzet

Welke acties hadden de Staatsen inmiddels ondernomen? Half juni 1587 had Leicester de Staten van Zeeland laten weten dat zijn koningin besloten had hem als gouverneur-generaal naar de Nederlanden terug te sturen, *à la defence des Provinces Unies, et pour l'affection qu'ay porté de fout temps à icelles*. Naar hij schreef zag het er zelfs meer dan bemoedigend uit; want zowel de Staten-Generaal als de Raad van State waren het eens om hem met daadwerkelijke hulp terzijde te staan. Wat de recrutering van de krijgslieden betrof, verzekerde hij dat naast de hem toegezegde 3.000 manschappen, de koningin bereid was - indien nodig - dit aantal *à sa charge* op te voeren tot 5.000. In geen geval mochten de steden Sluis en Oostende en zelfs de omringende plaatsen aan hun lot worden overgelaten, *affinque ne perdions la commodité et avantage, que* - schrijft hij - *jespere en peu de jours vous faire avoir, Dieu aydant, sur l'ennemy*. Het ontzet van het inmiddels door de Spaanse troepen ingesloten strategische Sluis was overigens het uiteindelijke motief waarom de koningin zijn zending naar de Lage Landen bespoedigde. Leicester hoopte ten laatste op 4 of 5 juli in Middelburg te arriveren 111. Eigenlijk zijn het veeleer Leicesters fans - waaronder A. Groenevelt en R. Williams met hun kapiteins - geweest die de koningin en ook hem (!) bewogen hebben om door zijn aanwezigheid en autoriteit het belegerde Sluis ter hulp te komen. Trouwens, buiten de Engelse versterking uit Oostende en de persoonlijke inzet van de Vlissingse gouverneur W. Russell, was ondertussen vanwege de Geonierde Gewesten nog geen hulp voor Sluis komen opdagen; de aanvankelijk couragouse brieven van Leicester ten spijt!

Op zondagmorgen 5 juli vertrok Leicester aan boord van een vloot met 4.500 pas aangeworven Engelse soldaten (3.000 ten laste van de koningin en 1.500 van de Staten) en een extra van 15.000 £, uit Margate naar Vlissingen.

's Anderdaags, 23 dagen nadat Parma zich op Cadzand gevestigd had, arriveerde Leicester terug in de Nederlanden. Van meetaf aan waren er problemen omtrent de bewapening en toegezegde troepen hulp. Niet zozeer door onwil van de Staten, maar veeleer als gevolg van de ontstane misverstanden door de beide leden van de Raad van State meester Willem Bardesius en Jacob Valcke, die door Leicester met de vraag om versterking voor het ontzet van Sluis, naar de graaf Hohenlohe te Geertruidenberg waren gestuurd. Deze laatste was echter wel akkoord om eventueel 2.500 soldaten en 300 paarden te "leveren", doch dan moesten eerst de bestemde manschappen voor Willem van Nassau, Norris en Schenck aankomen én in zijn kwartier de vijandigheden ophouden. Dit waren de condities die beide raadsleden blijkbaar niet goed begrepen hadden en waardoor Leicester in een remonstrantie aan de Staten-Generaal en alle gewesten en steden de beloften van Hohenlohe in vraag stelde. Onmiddellijk. Daarop kwam de Staatse graaf in 't geweer met een annotatie en liet dit in vorm van een gedrukt pamflet verspreiden.

Daarin onderlijnde hij in hoofdzaak zijn aan Leicester gestelde voorwaarden dat *ingevalle den vyand* binnen drie weken of een maand *niet en attendeerde op de frontieren* van Holland en dat het volk vonden Generael Norits, Colonel Schenk en van Gelderland in tijds gearriveerd waren, hij de beloofde versterking zou sturen.

Omdat het voornoemde krijgsvolk inmiddels niet was komen opdagen, verklaarde Hohenlohe zich toen toch bereid tot contentement om alle bij zijn leger behorende Engelse en Friese soldaten - 450 ruiters van kapitein Bar en 1.325 infanteristen - naar Zeeland te sturen, *tot vordering van d'ontsettinge van Sluys*.

Leicester die al bijna drie weken in Middelburg vertoefde, liet echter niet na de laksheid van de Staten-Generaal in de planning om Sluis te ontzetten aan te klagen. Hij was er trouwens van overtuigd hoe beperkt hun medewerking zou zijn: geen geld en slechts 2.000 d 3.000 man beloofd (!), maar reeds uitgeput door de marchen met Hohenlohe in Brabant.

Wat de schepen betrof, deze waren wel in grote getale toegezegd, doch konden niet binnen een bepaalde tijd ter beschikking worden gesteld. Idem voor de wapens, het geschut en de munitie. Daaruit concludeerde Leicester hoe weinig waarde de Verenigde Provinciën aan Sluis of aan *anything ells in Flaunders* hechtten. Volgens hem bleek dit overigens evenzeer uit hun staatszaken. Eerst op 17 juli - hij resideerde toen al tien dagen in de Nederlanden! - waren er te Zierikzee gesprekken geweest met afgevaardigden van de Staten-Generaal, waaruit veeleer weerbarstigheid dan samenwerking was gebleken. Maar wat Leicester het meest griefde waren de door de Staten verspreide geruchten die de Engelse koningin bij het volk in een ongunstig daglicht stelden, alsof ze slechts haar eigen voordeel nastreefde.

Voorstellen voor het ontzettingsleger

Het uitblijven van de bevrijding was ook de oorzaak waarom vanuit het geïsoleerde Sluis, met plannen en proposities bij Leicester aangedrongen werd om tot actie over te gaan. In zijn brief van 9 juli - daags voor de aanvang van de gevechten om de Grote Schans - moedigde kapitein Williams *his Excellency* aan de Zwingel met galjotten en platboomde schuiten te forceren.

Door dekking van het Sluise artillerievuur zou volgens hem deze operatie de meeste kans tot slagen hebben. Wel suggereerde hij Leicester, rekening houdende met de botenbrug die Parma tussen Cadzand en Sint-Anna zou laten slaan, om de Engelse bevelhebber baron Willoughby en de Vlissingse gouverneur William Russell met 4.000 man aan Ter Hofstede te laten landen en zich vlakbij de oever te verschansen. Deze plaats was overigens uitstekend geschikt om zonder moeite met bootjes voedsel en munitie aan te voeren. En, besloot Williams, 'als Uw manschappen zich slechts maar voor één vierde inzetten, een kwart van wat ik hen reeds eerder zag ondernemen, dan kunnen de Spanjaarden hen niet staande houden'.

Een n er gedetailleerd ontwerp voor de ontzetting van de stad vinden we bij Jan Wycheerde, die het zijn *illustre senior* Walsingham op 13 juli ter overweging voorstelde. Blijkbaar was hem gevraagd zich binnen de stad te begeven teneinde over nadere informatie te beschikken betreffende de belegerden. Voor deze gevaarlijke onderneming had hij besloten om *bij nachte over heeft water te suemmen, mots datt die van die stad nijen en schoten*. Daarbij kwam nog dat deze infiltratie geen uitstel duldde want in het Spaanse kamp liep de mare *dat mijn Lordt de Lester meett myn Lordt ameraell (d.i. Charles Howard) meett noch een heer over naer Selandt zijn geegaen om dije stad van Sluijs te ontsetten*. Omdat naar men beweerde, de Spanjaarden haer daer op gereedt maecken, diende deze operatie met de grootste omzichtigheid te worden uitgevoerd. Anderszins waren de belegeraars niet zo sterk als ze lieten uitschijnen. Ze zouden onmogelijk het hoofd kunnen bieden aan twee of drie tegelijke landingen, vooral *soe der enich ontsedt soude comen te water offte ut der see in die haeffen offte rijvijre*. De meeste efficiëntie bood het gebruik van grote

menichten van kleijne schuijten ende kleijne botes, die elk zo'n 20, 30 of 40 manschappen konden aanvoeren.

Deze "flottieljes" zouden dan bij opkomend tij meelt een *starcke furije* kunnen opgroeien tegen de in het Sluise Gat, in de diepte *daer nijedt toegestaeck is* (= geen palissadering) liggende twee oorlogsschepen en vijf galeien. Met een krachtige aanval konden deze boten overmeesterd en de ankertouwen doorgehakt worden. ... *unde alsoe meett incomen offte meett wasschen vant water meett die schepen naer die stadt dryeffen.*

Het inzetten van grote vaartuigen voor deze operatie kon alleen maar problemen teweegbrengen, Ze zouden een té gemakkelijk doelwit zijn voor het Spaanse scheepsgeschut en voor *langes die haeffen 8 offte 10 grote geweldige stucken*. Dit was de reden waarom Wychegerde het nut van een groot aantal kleine én gemakkelijk wendbare bootjes, die veel moeilijker onder vuur konden genomen worden, deed inzien. ... *want dije souden verspreedt comen unde op solcke manijer soude men die schepen aft lopen unde daermede naer die stadt drieffen.*

Daarom was het ook beter de operatie tijdens de nacht te laten doorgaan, daar het gebruik van grof geschut en musketterije dan veel minder efficiënt was, Wel moesten er *guede bekende piloten* als stuurliu ingezet worden, omdat de Spanjaarden de bakens in het Sluise Gat op de zandbaken geplaatst hadden; *wandt souden anders bedrogen worden unde alle die schepen om den hals brengen..*

De grote vereiste was wel een dappere en uiterst gedisciplineerde bemanning. Want ofschoon de capaciteit van *die kleijne schuijten* slechts 40 of 50 man bedroeg, zouden de Spanjaarden als *die ijedt sagen zonder verwijl* met veel volk erop afkomen. *Alhoewel ze niet zo starck sijn als voer, lag haer meeste unde prijsijpaelste macht in de goede orden;* het waren immers de best getrainde en betrouwbaarste soldaten waarover Parma beschikte. Voorts moesten de ontzeters rekening houden met het feit *dat die prijns alle secreten weedt eer se in wacht worden gestelt*. Dagelijks werd de staf van het Spaanse kamp ingelicht over hetgeen in Engeland, Holland, Zeeland ende *overall gescheydt*. De Spaanse "intelligence service" verliep in hoofdzaak via Oostende van waaruit sommige Engelsen *alle advertijsemendt*, maar vooral spionnen, vermomd als landlieden in boerenkledij, *comen seggen alles watter passijrdt; en dat ijs een grote ffoute*.

Maar de bevrijding kwam niet opdagen, alle voorstellen en raadgevingen ten spijt. Toen Elizabeth I rond 21 juli het verlies van de Grote Schans vernam - wat Leicester niet zo dramatisch vond! - verweet ze haar gouverneur-generaal het té lange uitblijven van een ontzet en beval hem zo spoedig mogelijk in actie te komen.

Op 26 juli, zeven weken na de aanvang van het beleg, leek het erop dat de bevrijding op komst was. Vanop de Sluise kasteeltorens konden de wachters de Zeeuws-Hollands-Engelse vloot ontwaren die met 5.000 infanteristen en 600 ruiters tussen Vlissingen en Sluis aan de monding van de Westerschelde lag. Aan boord bevonden zich naast Leicester die voor *eenen goede hoop schepen, schipvolk ende gereetschappe* gezorgd had, de admiraal-generaal prins Maurits en zijn luitenant in Zeeland admiraal Justinus van Nassau. Om de ontstane onenigheden tussen Leicester en Maurits - die onder supervisie van de Staten-Generaal handelde - over de aanvalstaktiek van Parma's blokkade in het Sluise Gat te ontlopen, was de Engelse vlootvoogd Charles Howard naar Oostende gezeild, waar hij de evolutie afwachtte. Ondanks de woordenwisselingen, ruzies en tegenstrijdige plannen, liet Leicester tussen 26 en 29 juli driemaal een poging ondernemen om met zijn troepen tot Sluis door te breken. Doch telkens belette hen een zeer krachtige westenwind om tot actie

over te gaan. Hij had er zelfs op aan gestuurd om met platte Hollandse schepen het Sluise Gat op te varen, de vijandelijke geschutsstellingen te bestormen, de brug aan Ter Hofstede te vernielen en zich zo een weg te forceren naar Sluis. De voorhoede van de ontzettingsvloot had dan kunnen aanleggen op een *seker plaetse onder 't Casteel*. Twee jaar voordien was daar een laag stuk land onder water gezet, *alwaer de schepen vry* (ongezien) mochten ligghen.

Uit de verantwoording van A. Groenevelt aan Leicester en aan de Raad van State blijkt - eigenlijk in weerwil van hetgeen Leicester verklaarde - *dat sy hadden een wind, meer als na wenschen, een vloed na hare begeerte, en sulk een getempert en fray weder voor alle haer galeyen en schuyten, als sy souden hebben mogen wenschen*.

Leicesters plan was een valabel voorstel! Maar de bedreven Zeeuwse loodsen die daarvoor dienden aangewend zagen niet veel heil in deze onderneming, omdat *daer sulcke diepte niet en was*. Overigens wisten ze precies waar de Spanjaarden zich verschansten om elke vorm van hulpverlening aan de belegerden te beletten. Het zou volgens hen alleen maar volk *avontueren zijn*. Ook Justinus twijfelde om zijn oorlogsvloot in dit plan op spel te zetten. Pas tijdens de eerste dagen van augustus zou het springtij zijn, wat meer kans op slagen bood. Over het gunstige tij heerste geen twijfel maar de daarmee gepaard gaande te verwachten forse noordwestenwind.... Niets had echter Leicester kunnen weerhouden om één van de scheepskapiteins, *toegenaemt Banker*, met een memorie voor de belegerden zwemmend binnen de stad te sturen. Zijn opdracht luidde: nagaan of de passage voor Ter Hostede ook passabel was én of *de plaetse achter 't Kasteel ook bequaem* was om de schepen te brengen (bergen) die *daer souden* binnen komen.

Na uitvoering van zijn taak diende hij onmiddellijk rapport uit te brengen. Maar Banker stelde zich over zijn bevolen zending nogal wat vragen. Wat zou er gebeuren indien hij, gelijk vele andere, op de terugtocht gevangen genomen werd? Dan bleef de vloot zonder *tijdinge*, wat het verlies van de stad kon betekenen. Daarbij moest in aanmerking genomen worden dat hij pas na drie of vier dagen met de verlangde berichten kon terugkeren; *en wie weet of de belegerde so lange sullen kunnen tegenhouden?* Daarom stuurde Banker op een akkoord aan om, als de doorvaart mogelijk en *de plaetse achter 't voorseyde Kasteel ook so wel gelegen was, vanop de slottorens eenich teken te geven*. Zijn voorstel werd niet aangenomen. De Zeeuwen en de Hollanders weigerden zich met de kwestie in te laten; *sijn Excellentie* wist immers welke afspraken hij had met die van Sluys. En Banker kon zich reguleren na de memorie. Twee dagen voor de capitulatie, tijdens de nacht van 2 op 3 augustus, kwam de Staatse kapitein de stad binnengezwommen, maar de slechte weersomstandigheden - storm en springvloed - weerhielden hem zijn vloot de ingewonnen informatie de bezorgen.

Inmiddels was dan toch een Engels-Staats akkoord tot stand gekomen. De enigszins nukkige Leicester, *siende dat hy te water niet en conde uytrechten*, ging uiteindelijk met tegenzin op het voorstel van Justinus van Nassau in om zijn troepen naar Oostende te verschepen. Van daaruit kon het Engels leger door de duinen naar het fort van Blankenberge oprukken, er de Spaanse bezetting verdrijven en de beleggers in de rug aanvallen. De herovering van Blankenberge was een noodzaak wilden de Staatsen Sluis langs landzijde ontzetten. Mocht dit lukken dan zou van hun kant de Zeeuws-Hollandse vloot met de rest van de Engelse oorlogsschepen, op het nauw naar Sluis trachten door te breken.

Op woensdag 29 juli zagen de belegerden opnieuw van de kant van Vlissingen een Engels eskader naderen, dat ongetwijfeld tot ontzet was toegerust. Doch deze schepen voeren met 30 compagnies voetvolk *en ses benden peerden* (in totaal ongeveer 4.500 man) aan boord de Zwinmonding voorbij en zetten koers naar Oostende, waar een rendez-vous was met veel Engelse schepen ende edeldoms Een paar dagen later vervoegde ook Leicester zich bij dit gezelschap maar zijn kortstondig verblijf in deze stad werd hem bijna fataal. Na een inspectiebezoek aan de fortificaties op zondagmorgen 2 augustus, was door een *arquebusier* van de compagnie van kapitein Cosby op hem geschoten terwijl hij in zijn "hotel", bij een op een kier staande venster, een brief schreef. Het schot miste zijn doel en *the Earle* kon ternauwernood ontkomen.

Ondertussen verwachtten de Engelsen de komst van de afgesproken ondersteuning der Staten af. Vooral het gebrek aan wagens kon de "operatie Blankenberge" sterk belemmeren. In allerijl had Leicester aan het Engelse lid van de Raad van State Henry Killigrew op 1 augustus het uitdrukkelijke verzoek gericht om, *in anycase to procure* dat er ten laatste op 2 augustus 20 of 30 wagens naar Oostende zouden verscheept worden.

Diezelfde dag ontving Leicester van Killigrew het bericht *dat de stad Vlissingen niets van rollend materieel kon leveren, maar dat de Raad te Middelburg who have sent me word that not only so many wagons as may begorten, but also many other necessarys shal be sent to you in the morning with mony*. Reeds 12 van de 20 wagens waren vanop Zuid-Beveland al naar Oostende vertrokken, 4.000 last buskruit naar kolonel Morgan gestuurd en mocht 's anderdaags de kapitein Ratten met zijn compagnie verwacht worden. Buiten de Engelse levering van 4 kanonnen moest bij gebrek aan vervoer de rest van het materieel achterwege blijven "9. Achteraf zou blijken dat slechts 20 slechte wagens - maar geen artillerie, noch een pionierskorps - voor deze expeditie geleverd werden!

Uiteindelijk vertrokken op 2 augustus in de loop van de dag, 30 vendels infanterie en 5 cornetten paardevolk uit Oostende, richting Blankenberge, Onder het commandement van sir William Pelham en geëscorteerd van Leicesters en Howards *baerdzen*, luidde hun opdracht: 'de vesting heroveren en Parma's leger in de rug aanvallen'. Zonder veel slag of stoot slaagde het expeditiecorps erin het gehucht Blankenberge en het staketsel in te nemen. Van daaruit namen zij met twee *veltstucken* en enige musketschutters het door kapitein La Croix en 200 infanteristen bezette fort onder vuur.

So seer verdrijft des Veltheers gherucht alleen somtijds de oorloghen

Parma die op 31 juli van *verbaesde boden* uit IJzendijke en Blankenberge de Engels-Staatse aanstalten vernam, zag er onmiddellijk het gevaar van in. Het verlies van beide posten zou wel eens het opbreken van het beleg voor Sluis kunnen betekenen en kon een veilige terugtocht niet verzekerd worden. *Sonder eenigh vertoeven* zond hij kapitein Pieter Caëtan met 800 voetknechten en *een bende kurassiers* ter aanvulling naar IJzendijke. Dit voor de Spanjaarden belangrijke fort werd - volgens de geruchten - vanuit Zeeland door 3.000 infanteristen en 40 tot 50 schepen die zich van de vloot in de Zwinmonding zouden afscheiden, bedreigd. Om te voorkomen dat met de 200 grote en kleine boten die voor het Sluise Gat lagen, tijdens de Staatse landoperaties de stad zou ontzet worden, liet Parma tezelfdertijd de brug aan Ter Hofstede van meer geschut voorzien. Bij inspectie van de wallen, schansen en *andere begravinghen* was immers gebleken dat de scheepsblokkade nogal zwakke punten vertoonde. Daarom werden aan de hoofden *der selve* vijf schutters uit elk Spaans vendel aan de

brugwachten toegevoegd die, *als senuwen die des lichaems swackste deelen stijven*, elke poging tot doorbreken dienden te vrijdelen. Maar de op til zijnde "raid" op Blankenberge baarde hem blijkbaar meer zorgen! Met de versterking van 300 Waalse haakbusschutters waarmee de prins Charles de Chimay op 2 augustus gelast was, kon *de vastigheydt* wel een tijd lang standhouden, maar over de getalsterkte en het geschut van de aanvaller tastte Farnèse in het duister. Enkele uren later hield hij opnieuw krijgsraad om een supplementaire troepenverplaatsing naar Blankenberge in overweging te nemen. Er diende wel met verschillende facetten rekening worden gehouden. Enerzijds betekende het elimineren van een aantal manschappen op de bezette plaatsen een verzwakking van de belegering, waardoor te dun bezette wachtposten gemakkelijk konden overrompeld worden. Wilde anderzijds elke *krencking der belegheringh* voorkomen worden, dan moest al het krijgsvolk blijven waar het was. Maar dit betekende zoveel als met lede ogen toezien op het verlies van het Fort van Blankenberge en op het ontzet van Sluis. De *maestro's del campo general* waren echter van mening dat het verloren geven van een strategisch punt bij de aanvang van een offensief een slechte zaak was en stemden in om de bedreigde vesting onmiddellijk ten hulp te snellen. Parma die zelf deze troepen wilde aanvoeren stelde in zijn plaats markies De Renty aan als opperbevelhebber van het beleg en bevoel de cavaleriegeneraal Del Gasto tot een algemene wapenschouw. Tegen de avond van 2 augustus vertrok de landvoogd met een deel van het Bobadillische regiment, twee benden ruiters en zijn eigen lijfwacht. Slechts twee compagnies Spanjaarden, de rest van de Duitse infanterie en hun cavalerie, het scheepsvolk en de brugwachters met de geschutmeesters op Cadzand bleven ter plaatse.

Parma's "tocht" had vooral de bedoeling het GeBnieerde Leger uit hun kamp te lokken en zo het bolwerk te Blankenberge voor een beleg te vrijwaren. Doch het gebeuren kreeg plots een totaal andere wending toen Pelham zijn troepen door de *grooten teghenweer* tot staan bracht. Bijna gelijktijdig werd Leicester op zijn galjoen verwittigd dat een Spaans tegen-Offensief vanuit het oosten via Aardenburg op *den beene* was. Uit vrees dat zijn haastig gerecruteerde lichte infanterie het treffen met Parma's getrainde veteranen niet zou doorstaan - maar zonder zich te vergewissen van de sterkte en de positie ervan! - stuurde Leicester het spoedbericht aan Pelham zich in goede orde 's nachts binnen Oostende terug te trekken, ontvliedende het *gheval en de verghelijckingh van den oorloogh*. De terugtocht verliep echter niet zonder enig verlies. Van de achterhoede bleven een 50-tal manschappen "op het veld van eer", waaronder een kapitein en een luitenant.

Later verklaarde Charles de Chimay tijdens de vredesonderhandelingen die vanaf februari 1588 te Broekburg plaatsvonden, aan de Engelse afgevaardigden hoe Leicesters "krijgstalent" voor Blankenberge gefaald had. Parma en zijn officieren waren immers besloten om, van zodra Leicester het fort te Blankenberge veroverd had of hen te velde zou treffen, op te breken. Hun leger was *te onsterck* van achteren en de mare deed overigens de ronde dat duizenden Engelse soldaten klaar stonden om tot de aanval over te gaan.

De Blanckenberchsche sterckte werd gelaten voor wat ze was en op maandag 3 augustus zette het Engelse flottieltje weer koers naar de bondgenoten voor Sluis, terwijl de Spaanse troepen hun stellingen haastig weer innamen.

Van 't overcommen der stede van Sluys

Vanaf het moment dat Parma doorhad dat het enige waar achter de belegerden zich nog konden verschansen een nieuw opgeworpen demilune was, beval hij het in puin

schieten van de Westpoort. Van daaruit konden dan met grof geschut de posities achter de defensieve lijn onder vuur genomen worden.

Op 31 juli ving om vijf uur 's morgens vanop de Grote Schans en de Middeldijk het bombardement op de zuidzijde van de Westpoort aan. Pas twaalf uren later werd tot de bestorming overgegaan om al *de bresse van de kelder der Westpoort te fouseren* (bezetten). Maar door de felle tegenstand dienden de belegeraars zich met schade en schande terug te trekken.

Na een poging die tijdens de daaropvolgende nacht terug mislukte, besloot Parma op zaterdag 1 augustus de poort opnieuw te beschieten. Omstreeks het middaguur slaagden de Spanjaarden er uiteindelijk in zes stukken geschut tussen het puin van het voorste deel van de Westpoort te installeren, van waaruit zij het ravelijn onder vuur namen. Deze laatste post van de Sluise linie werd in de loop van de namiddag dwars doorschoten. Ondertussen was reeds achter de poort, onder dekking van dit geschutvuur, door pioniers in alle haast begonnen met het delven van loopgraven; een karwei die enorme hinder ondervond door de vele bomen waarmee het terrein beplant was. Daarentegen was *het mijneren* naar de kelder en ondergrondse magazijnen waarin de belegerden zich verscholen, een veel gevaarlijker zaak. Dagelijks grepen nu ook de ondergronds schermutselingen plaats, ondanks de vrees *van onder ende binnen door de vaulten ende kelders besprongen te worden*.

Als gevolg van de zware verliezen en de demoralisatie van zijn troepen hield de Sluise gouverneur A. Groenevelt tegen de avond ten huize van kapitein Hame krijgsraad, om zich te beraden over de noodzaak van *een appointement*. Maar tijdens de troepenschouwing bleek dat zowel soldaten als burgers bereid waren met henlieden op de bresse te leven en te sterven, totdat de ontzetters binnen vier of vijf dagen zouden opdagen.

Vanop het kasteel en de wallen van Sluis zagen de wachten op 2 augustus hoe een 60-tal schepen uit Zeeland in het Sluise Gat voor anker kwamen liggen. Daags nadien *dachten die van Sluys werderom dat de schepen op 't gat liggende souden inkomen, maer 't was zo niet*.

De hereniging van de vloot en de grote mislukking

De inname van het Fort van Blankenberge en de vandaaruit geplande aanval-in-de-rug op het Spaanse leger waren de gestelde voorwaarden om tegelijkertijd met één of meerdere brandschepen de Zwinblokkade te forceren. Dit was Leicester met Maurits en Justinus van Nassau overeengekomen. Maar door de mislukking van de expeditie was de deblokkering aan Ter Hofstede niet doorgegaan.

Van zodra het Engels eskader zich terug bij de Zeeuws-Hollandse vloot gevoegd had om Sluis dan maar gezamenlijk vanuit zee te ontzetten, ontstonden nieuwe moeilijkheden. Deze keer niet zozeer door onenigheid tussen de bevelhebbers onderling, maar veeleer van de kant van de Staten-Generaal. Toen Leicester een landing met platboomde schuiten voorstelde, om zijn Engelse soldaten de batterijen op Cadzand en Sint-Anna te laten uitschakelen, bleken er geen voorhanden te zijn. Het zou minstens elf of twaalf dagen duren vooraleer deze konden geleverd worden en dan moest - om ze voor deze operatie in te zetten - nog de machtiging van de Staten-Generaal verkregen worden! Met deze handelswijze kon Leicester niet om en liet voor 's anderdaags 4 augustus, enkele afgevaardigden uit Middelburg van de Staten-Generaal én de Raad van State, tor meer uitleg bij zich aan boord ontbieden. Tegen het verwijt van laksheid, ondank en zelfs schuld indien de stad zou verloren gaan, lieten ze de *Queen's Governor* toeschijnen het ontzet van Sluis te willen uitstellen tot aan de komst van *de reytters*, waarmee hun strijdmacht zou versterkt worden. Maar

van uitstel kon geen sprake meer zijn! Maurits en Justinus van Nassau waren het daarmee eens en gaven Leicester fiat het brandschip, *op der Antwerpsche wijze met een springwerck toegetherust* - eigenlijk een zwakke imitatie van Gianibelli's drijvende vulkanen - tijdens de nacht van 4 op 5 augustus op de blokkade af te sturen. Leicester die niet twijfelde aan het slagen van de onderneming, had reeds 30 pond uitbetaald aan de speciaal ingehuurd manschappen om de brander in zijn vaarroute te houden.

Deze dinsdagavond waren de weersomstandigheden uitmuntend: het was pas springvloed geweest en tegen de nacht zou het tij wassen bij een felle noordwestenwind. Inmiddels hadden de oorlogsschepen een dubbele linie gevormd, met het vlaggeschip van de Zeeuwse admiraal Justinus van Nassau aan kop. Het vaarschema voorzag dit precieze manoeuvre. Daardoor werd een dekking gecreëerd voor de achterliggende *henden en vlieboten*, die panschappen, munitie en andere provisies voor de stad meevoerden. Leicester die vanuit zijn sloep alle handelingen op de voet volgde, was deze keer van plan om eigenhandig de operatie te leiden. Vanop korte afstand sloeg hij de laatste voorbereidingen gade van de Hollanders en de Zeeuwen, die het brandschip tegen middernacht naar de afsluitbrug moesten "lanceren".

Op de brug was de spanning zonder meer te snijden. De Waalse soldaten die dichterbij de musketvuurvrije borstwering postvatten en het vlammeende schip in volle vaart op zich zagen afstevenen, herinnerden zich ongetwijfeld de rampzalige ontploffing van twee jaar geleden te Antwerpen. Toen waren twee zo'n branders op dergelijke brug komen aandrijven en ontploft. De explosie van deze "helse shepen" die met bakstenen, keien en ijzerbrokken geladen waren, had toen een zwaardere tol aan mensenlevens geëist dan menig beleg of veldslag. Wie het gezien had kon dit wellicht nooit vergeten. Een van die ooggetuigen was de markies De Renty, die nu bevelhebber was op de vlotbrug bij Sluis. De leergierige praktikus herinnerde zich even goed hoe zijn generaal op een tweede soortgelijke operatie te Antwerpen gereageerd had. Vanaf het moment dat hij de vaarroute van het brandschip doorhad, beval De Renty de delen van de brug, die de weg van de brander versperden, los te koppelen. Nog net op tijd konden de brugelementen opzij getrokken worden. De brûlot schoof er traag tussendoor, daar het een eind verderop zonder schade aan te richten uitbrandde. En de vlotbrug werd weer gesloten.

Indien nu Leicester met *zijn baerdse* in het kielzog van het brandschip gevolgd was, dan zou hij er wellicht in geslaagd zijn de brug met het geschut- en musketvuur vanop de vloot te laten vernielen. Maar zijn zeiler was té ver achter om te zien wat er zich precies afspeelde. En vooraleer hij goed beseftte wat er gebeurd was, was de brug al weer gesloten. Later zou hij zelfs aan de Engelse Kroonraad met geen woord reppen van De Renty's tactische zet.

In zijn "apologie" aan deze Privy Council beschuldigde Leicester de Zeeuwse admiraal Justinus van Nassau, op wiens bevel het brandschip zou tegengehouden zijn nog voor het de brug genaderd was, zodat niemand weet of ze wel de ontzettingsvloot kon weerstaan.

Naar de finale

Na zijn expeditie tegen het naar Blankenberge oprukkend Engels leger, liet Parma op 3 augustus, kort na de middag, de beschieting van de stad terug aanvagen. Met drie kanons werden van *in de Westpoorte tot in de Voorpoorte, so wel aen de Noort* als de Oostzijde meer dan 100 schoten afgevuurd. Als gevolg van dit hevig bombardement was de ondergraafde middenkelder van de Westpoort ingestort en het huis Sint-Joris in de Hoogstraat doorschoten, waarin *een man sittende neffens sijn huysvrouwe in sijn*

stoel 't ingewant uytgeschoten en also omgebracht werd. Toen daags nadien een guyde met een brief van Leicester uyt het schip voor Sluys, zich bij kolonel Groenevelt kwam aanmelden, bleek uit zijn schrijven dat hij nu alles had doen gereet maken tot secours, so te water als te lande. Daarop hebben vele binnen Sluys verblyd geweest hopende haest ontset te worden en uyt het perijkel te ontkomen. Maar de brief was gedateerd 1 augustus ...!

Ongeacht het feit dat het *het secours*, waarover Leicester met veel woorden en cijfers geschreven had, en dat inmiddels een flop geworden was - doch daarover was in Sluis niets bekend - ondernamen de belegerden tijdens de nacht van 4 op 5 augustus nog een uitval. Met succes vielen ze *haestelijck uybarstende* met ernstvuurwerk de door de Spanjaarden opgeworden schans bij de Westpoort aan, waardoor de belegeraars veel van *hun sinkrijs* verloren en hun geschut dienden te ontruimen. Het slagen van deze onderneming was vooral te danken aan enerzijds het handig uitbuiten van de vijandelijke nachtdispositie - uit vrees voor een aanslag op de vlotbrug aan Ter Hofstede had Parma de wacht op en aan de brug extra laten versterken - en anderzijds door de grove nalatigheid van de hoofdman over *de landtsluyden* van het Aquilisch regiment aan de Westpoort, die zijn verantwoordelijkheid ontlopen was, Het verlies van *deze streckte* betekende eigenlijk meer schade dan nadeel, alhoewel Parma die het belang ervan inzag, *soo veel droefheyt* en gramschap als blijdschap *ontfingh van dat die brugghen soo treffelijck* bewaart waren. Kort daarop lukte het de Spanjaarden deze voorste tranchee te heroveren en bezetten in de morgen van woensdag 5 augustus de molendam van *Jacob Nieuwe meulen*. *De belegeraars hadden nu de bresse die vande Venusberch tot aende Westpoorte was en daerna 't gheheele bolwerk tot Verlorenkost toe tot hun believen; maer het bolwerk was van buyten so plat als van binnen*. Daardoor beschikten ze over een gelijkwaardig strategisch *punt als die van Sluys, van waaruit ongehinderd met roers in de stad geschoten werd*.

In de loop van de namiddag bevoel Parma zijn bevelhebbers de wachten in de loopgraven tussen de Westpoort en Verloren kost te verdubbelen en de rivieroever van meer soldaten te voorzien. Het beleg was aan zijn laatste fase toe; alles werd nu in gereedheid gebracht voor de finale bestorming en inname van de stad. Dertig tot veertig barken vol soldaten waren reeds voorzien om vanop het Reigaarsvliet naar het Pas te varen waar, tussen de poort van Sint-Jansdam en die van de Nieuwen Dam, de troepen probleemloos konden ontschepen. Via een bres zouden ze dan de stad binnendringen. Deze operatie zou weinig of geen tegenstand ondervinden omdat alle nog beschikbare manschappen van Sluis zich inde principale bresse (= de bres tussen de Venusberg en de Westpoort) bevonden, zodat de andere plaatsen onvoorzien waren ², Uiteindelijk verzochten de soldaten zelf om op het gevaar af een aanval op de stad te ondernemen. Niet zozeer door 't verdriet van *de arbeyt*, maar vooral uit vrees dat de overwinning bij verdrag zou beklonken worden en zij van de buit zouden verstoken blijven.

Maar de hertog van Parma wachtte af ... Inmiddels werd door op- en *neerhijsen van een seyl aan een hoge mast op het Hooghhuys van het Groot Kasteel, de Engels-Staatse vloot geseind dattet het meer dan tijt was die van Sluys te helpen*.

Capitulatie en Afmars

De grote verliezen in de morgen van 5 augustus, het gebrek aan munitie, de onbruikbaarheid van het meeste geschut en de desolate toestand van de versterkingen, die meer bescherming boden aan de belegeraar dan aan de defensie, droegen alleen maar bij tot de demoralisatie van de Sluise soldaten en burgers. De meest beslissende factor was evenwel *de treffelijke vlote* die werkeloos en met nutteloos gepronk in zee

lag en niet binnen quam om hen te secoureren, ondanks sulk een getempert en fray weder voor alle haer galeyen en schuyten.

De verkoalde resten van het brandschip lagen nog te roken toen kolonel Groenevelt en zijn krijgsraad besloten tot het indienen van een verzoek om een eerlijk *appointement*. Mocht de hertog van Parma dit niet inwilligen, dan zouden ze ten minste tijd winnen om nader te resolveren. Omstreeks vier uur in de namiddag werden de Engelse kapitein Francis Vere en de Waalse bevelhebber Charles de Heraugiere tot *het bespreck uytgesonden*. Van Spaanse zijde kwamen Pieter Caëtan en Nicolas Caesio *als gyselaers binnen de stad*.

Parma is gretig op hun voorstel ingegaan. Vooral omdat hij wist van een ophanden zijnde recruitering in Engeland, van waar eerstdaags *ghelyck 't gherucht liep*, 20.000 infanteristen en 3.000 ruiters (!) zouden overkomen. Dit zou hem immers verplichten zijn troepen te splitsen om enerzijds tegen het leger van Leicester op te trekken, *die hy niet wist hoe sterck hy was* en anderzijds slag te leveren tegen de Engels-Staatse vloot, *die seer sterck scheen*. Daarbij kwam nog dat Parma elk nutteloos bloedvergieten wilde vermijden en liever een stad innam dan een brandende puinhoop. ... *en heeft terstont tot het besprek verstaen ....*

Onmiddellijk daarop werd de Engelse kapitein Roger Williams voor besprekingen naar het Spaanse kamp gecommitteerd. De onderhandelingen die het *appointement* voorafgingen hadden nog geen vier uren in beslag genomen. Het was woensdagavond 5 augustus, omstreeks acht uur.

Wegens het gevorderde uur en om de verwarring van de "in- en uittocht" tijdens de nacht te voorkomen, bleven langs beide zijden de eigen posten bezet. Alleen de "puinhoop" in de omgeving van de Westpoort werd diezelfde avond nog door 300 Spanjaarden ingenomen en het inlokt zijnde restant van het Sluise geschut (slechts 4 stukken!) aan hen overgedragen.

Overeenkomstig de capitulatie en Parma's vergunning *ter eeren der onverwinnelijck plaets en dapperheyd der verweerers*, *verlieten op donderdagvoormiddag 6 augustus de Staatse soldaten en hun Engelse bondgenoten de stad; met bagge ende bagagie en opherechte vliegende vaendelen, gewapent, brandende lonten ende loot inden mont*.

Op verzoek van de Sluise gouverneur Groenevelt verleende Parma *een heerlyck getuyghen van syn regeringe*. Daarmee kon hij zich tegenover de Engelse vorstin *noopende sijnen behoorlijcken dienst en aenghewende neerstigheydt in 't verdedighen der stadt verantwoord*. De vele gekwetsten en een deel van de burgerbevolking (vnl. vrouwen) onder leiding van de Waalse predikant Christian du Blocq, vertrokken omtrent de klok 4 uren per schip naar Breskens, waar schepen van de Anglo-Staatse vloot hen opwachtten. Tot aan de terugkeer uit Zeeland van de vier-vaartuigen die Parma voor deze uittocht ter beschikking had gesteld, bleven de Staatse kapiteins Broucqsaux en Hart *in ostagie* binnen Sluis.

Van de 1.700 hadden slechts 700 man, waaronder een 400-tal gekwetsten, de belegering overleefd. Aan Spaanse zijde waren de verliezen nog aanzienlijker. Parma die Sluis en de omliggende forten met omtrent 17.400 scheuten beschoten had, verloor 43 kapiteins en meer volk dan *inde belegheringhe van Nuys (Neuss), Grave, Berck ende Venlo alle tsamen*. Volgens P.C. Bor tussen de 3.000 en 4.000 man. In een brief aan koning Filips II verklaarde hij na afloop van het beleg *dat hy nooyt moeylijcker bbelegeringh tot dien dagh geleid had*.

Sluis aan de Spanjaarden

Van zodra het Staatse garnizoen Sluis verlaten had, bezetten 900 soldaten (vijf compagnies) van **het Koningsche legher** de stad en het kasteel, waarvan Juan del Rivas tot gouverneur en bevelhebber werd aangesteld. De markiezen Del Gasto en De Renty werd de supervisie over de infrastructuur en de -werken opgedragen, om zo vlug mogelijk aan de invalswegen forten te laten bouwen en ze van wachten te voorzien, vooral langs het Zwinkanaal.

Munitie, graafmaterieel en de boten die voor vlotbruggen gediend hadden moesten worden afgevoerd en uit Brugge waren Guillaume Lancelven ende andre zes temmerlieden gearriveerd, *omme d'artillerie buter poorte te helpene ende tscepe te doene.*

Inmiddels was in Sinte Donaeskercke te Brugge een plechtige rouwdienst gehouden *over de zielen van de overledenen int belech vander stede van Sluus.*

Opden IXen augustij quam den prince von Paerme binnen Gendt met drij ofte vier vendelen peerderuyters ende logierden int huys van Ste Baefs in de Schelstraete. Ende voorts daernaer vertrock hy wederomme naer Bruysel ende hadde de stadt ende casteel van Sluys wederomme in Sconincx handen ghebrocht.

The Earl of Leicester versus de Staten-Generaal

Op het verlies van Sluis volgde in de Verenigde Provinciën een *ongheneeslycke* tweedracht tussen Leicester en de Staten-Generaal. Leicester die in zijn brieven aan de Engelse Kroonraad en aan Lord Burghley de Staten van laksheid en zelfs van verraad beschuldigde, had het in hoofdzaak gemunt op Filips van Hohenlohe en de marine van Justinus van Nassau. Volgens hem zou Hohenlohe die zich in Brabant ophield, opzettelijk de beloofde troepenversterking - *he sent 3 or 4 weake companyes, being Englishe and others, not 300 men* - te laat en naar een andere plaats dan afgesproken gestuurd hebben. Doch zijn aanklacht waarmee hij de Staten-Generaal het verlies van de stad wou aanwrijven, betrof vooral de Zeeuws-Hollandse vloot. Deze zou alleen maar voor de schijn in het Sluise Gat voor anker gelegen hebben, terwijl veel te weinig krijgsvolk en munitie aan boord was om de stad te ontzetten. Overigens beklemtoonde hij in zijn brieven aan de Privy Council dat niets kon ondernomen worden *without the signature of the count Morice* en de goedkeuring van de Staten-Generaal. In deze houding werd hij onomwonden gevolgd door de Leicestergezinde kolonel A. Groenevelt en zijn kapiteins, die er uiteindelijk van overtuigd waren dat het uitblijven van hun bevrijding niet was *sonder suspictie van grote schelmerije of verraed.*

Veel gemener echter was de aanhouding van den Equipaghemeester Maerten Drooge, die Leicester op 11 augustus in Vlissingen liet arresteren. Door hem van een *quade offitie ende administratie* te betichten, wou hij via een gerechtelijk onderzoek feitelijk de Staten van oneerlijke praktijken beschuldigen. Leicester beweerde dat hem vanwege de Staten een troepenversterking van 3.500 soldaten en 10.000 gulden beloofd waren, maar dat hij slechts 1.300 gulden ontvangen had. In hoeverre deze bewering met de werkelijkheid strookte laten we hier buiten beschouwing. Leicester had echter wel een bezoldiging van 10.000 gulden aan *die van Sluys* toegezegd, maar deze hadden het bedrag nooit ontvangen! Dit blijkt immers uit de comparitie van kolonel A. Groenevelt en kapitein Broucqsaux voor de Staten-Generaal op 13

augustus, met het verzoek om een maand gage - te repartiëren over de gewesten - voor de *acht compagnies cnechten* gekomen uit Sluis.

Na zes maanden cel kon Maerten Drooge zich in de loop van februari 1588 *nae Lants rechten* verdedigen en werd na onderzoek onschuldig bevonden. Leicester was toen reeds drie maanden *at home*....

Nabeschouwingen

Eén van de redenen van het verlies van Sluis, *ende dat nae de opinie van verstandighe*, was ongetwijfeld de *quade correspondentie* tussen Leicester en de Staten-Generaal. Dit blijkt het best uit de ontzettingspogingen die Leicester aanpreeps en waarop de Hollanders en de Zeeuwen een gunstige visie hadden, maar die telkens uitmondde in politieke intriges. De bevrijding van de stad was evenwel mogelijk geweest indien de desbetreffende onderhandelingen tussen de Staten en Engeland anders waren verlopen. Beide naties hadden hier de kans om het Spaanse leger in de Nederlanden een nagenoeg vernietigende slag toe te brengen en het voor lange tijd te verlammen, zodanig dat zowel voor Engeland als voor de Geünieerde Gewesten een betrekkelijke veiligheid verzekerd was.

Maar in plaats van coalitie heerste er algemeen wantrouwen en onderlinge naijver tussen de aanhangers van Leicester en die van Oldenbarnevelt. Wanneer Sluis door Parma ingenomen werd, zag vooral de nauw aan de Engelsen gelieerde Calvinistische kring dit als een bewijs van onbetrouwbaarheid der Hollandse regenten en van Oldenbarnevelt. Volgens deze partij waren zij Spaansgezind en verwaarloosden ze opzettelijk de defensie van Sluis en andere bedreigde plaatsen.

Een andere oorzaak was de defensiepolitiek van de Staten-Generaal waarin Leicester gewantrouwd werd en praktisch geen militaire armsglag kreeg. Dit kwam o.m. tot uiting in een beslissing van de regentenpartij o.l.v. Oldenbarnevelt. In plaats van de bevrijdingsondernemingen van Leicester te steunen, werd besloten het nieuwe veldleger van de Generaliteit tegen de Spanjaarden in Brabant in te zetten, om op deze manier Parma van Sluis weg te lokken. Deze verziende politiek betreffende Sluis hebben velen niet begrepen. Op het eigenste moment zagen de meesten slechts de hardheid ervan.

Oldenbarnevelt en zijn regenten vreesden immers dat indien de stad ontzet werd, Leicester zich vanuit deze extra gunstig gelegen voorpost als "bezitter" zou laten gelden, waardoor hij de afhankelijkheid van het land aan zijn autoriteit kon afdwingen. Misschien was dit slechts een voorwendsel door Elizabeth aan Filips II als een deel van de prijs voor de vrede. Precies deze verdenkingen over het politiek beleid van de Engelse regering ondermijnden de grondslagen van de Anglo-Staatse alliantie. Holland en Zeeland waren van mening dat alle onkosten die het oorlogvoeren met zich meebracht te hoog waren. De krijgsverrichtingen dienden te worden beperkt tot defensie van eigen bodem. Bijgevolg was de verdediging van dat wat nog [in Vlaanderen overbleef, niets anders dan de banden versterken met Engeland, in wie op de eerste plaats de regentenpartij een vijand begon te zien.

Maar Leicester's plannen om alles aan krijgsverrichtingen en expansie van de gereformeerde religie ondergeschikt te maken, werden tijdig doorzien. In plaats van het Spaanse juk zouden de Geünieerde Gewesten ongetwijfeld aan Engeland verkwaanseld en als satelietstaat door een gouverneur geregeerd worden. En waartoe had dan de jarenlange verbeterde vrijheidsstrijd gediend?

Anderszins verheugden de Spanjaarden zich niet ten onrechte over deze overwinning. Parma had het klaargespeeld om met 5000 infanteristen en 700 ruiters een stevige

versterkte stad, omringd door eilanden, moerassen, dijken en dammen te belegeren en in te nemen. En dit binnen de vijftig dagen! Achteraf bekende de hertog evenwel dat het slagen van deze onderneming aan een zijden draadje gehangen had en één van de moeilijkste was uit zijn militaire loopbaan. Toch had deze "reductie" niet zo belangrijke gevolgen als aanvankelijk scheen. De vrije in- en uitvaart op het verzandende Zwin, waarvan ze zich zo veel hadden voorgesteld, werd meestal door de Zeeuwen belet en vele Spaanse schepen gingen verloren of werden vernield.

Uiteindelijk is Sluis slechts tot 1604 in Spaanse handen gebleven. De belangrijke overweging dat een aanslag op deze stad een afwending kon teweegbrengen van de Spanjaarden voor Oostende, was de aanleiding tot een beleg door de Staatse troepen onder bevel van prins Maurits van Nassau.

Na drie maanden belegering en uithongering werd de Spaanse bezetting, aangevoerd door Aurelio de Spinola, op 19 augustus 1604 tot overgave gedwongen. Sluis was voor altijd van de Spanjaarden verlost en de Republiek had een eertijds verloren strategisch punt weer in handen, waardoor ze *middel ende stofte hadden om de Oorloghe in Vlaenderen te brengen ende uyt haer Landen te weeren.*

4. GROEN VAN PRINSTERER OVER HET VERLIES VAN VLAANDEREN

Groen van Prinsterer in *De geschiedenis des Vaderlands*:

1585. 10 Maart. Overgave van Brussel, na zich tot het uiterste toe wel en getrouw in het verbond gehouden en veel om de vrijheid van het Vaderland geleden te hebben.

17 Aug. 1585. Beleg en val van Antwerpen; de Schelde gesloten door een schipbrug.

Parma belooft steeds te zullen handelen meer als Vader dan als Gouverneur. Hij geeft veel toe op de meeste punten, op de Religie niet; aan de Gereformeerden werd echter een vrij lange termijn ter afreize verleend; lang genoeg om velen te doen overgaan tot de Roomse Kerk. Religievrede zou hij niet ongaarne aan Holland en Zeeland geschonken hebben; want tijdelijke oogluiking zou geleid hebben tot later bedwang. Marnix schrijft: "De exempelen van beleefdheid nog vers betoond aan de geconquesteerde steden verblinden de ogen. De courtoisie en discretie des veldoversten tegen een iegelijk maakt de harten t' hemwaarts genegen; de strengheid in oorlogsdiscipline die hij onder zijn soldaten onderhoudt, neemt weg alle suspide en mistrouwen."

Het Zuidelijk Nederland werd van de weldaad van de Reformatie beroofd.

In 1587 schreef de Regering van Dordecht: "men ziet alrede dat in de steden en sterkten, daar onlangs het heilig Evangelie en Godes Woord verkondigd is geweest, de Monniken en Kapucijnen, en dergelijk gespuis die zich wel durven Jezuieten noemen, nu leren en invoeren hun ketterijen en blasfemieën."

Door Frankrijk verstoten, wendde men zich tot Elizabeth. Bescherming van de Verenigde-Nederlanden werd, in het belang van haar eigen veiligheid, vereist. Evenwel vredebreuk met Spanje was een hachelijke zaak. Zij wees de bijkans opgedrongen Soevereiniteit af; schoorvoetend overgehaald tot onderstand in troepen onder een Engels en opperbevelhebber en raadsman. In de uiterste nood, gaf ook dit ruime stof tot vreugd en dank; aan de meest strenge Gereformeerden vooral, die zich van Frankrijk afkerig hadden betoond.

Voor Engeland, door de Ligue en Spanje bedreigd, zou de onderwerping van de Nederlanden verderfelijker zijn. Vereniging van Holland, Zeeland en Friesland, alsmede van Sluis en Ostende, met Engeland zou Elizabeth meesteres maken van de zee. Vooral werd haar op het hart gelegd „de bescherming van zo vele schone gemeenten en kerken, die nu in vele plaatsen verslagen, benauwd en verdrukt worden". Maar het uitlokken van een strijd tegen Filips II scheen roekeloosheid. De Koningin aarzelt.

Eindelijk (voor Antwerpen te laat), 10 Augustus, traktaat *tot bescherming van de ware christelijke Religie in de uiterste nood*; 3000 man onder haar veldoverste, Brielle, Rammekens en Vlissingen te pand, en zitting van twee Engels en in de Raad van State; de bevelhebber zou, met deze Raad, „voorzien en orde geven dat de publieke regering weer gesteld zij in hare vorige macht en autoriteit, dat ook de oorlogsregering verbeterd zij in allen ernst."

Gedenkpenning in Zeeland: „ik strijd en kom er uit, door Gods bestel en de gunst van de Koningin: Lector et emergo, auctore Deo, favente reynca."—

Het was hoog tijd. Marnix schreef: „Ik weet niet dat wij een hoofd of veldheer, dat de Gouverneurs schaduw van gezag over hun soldaten hebben, dat er gelijkenis van onderdanigheid bij het volk is, merkteken van ijver tot de religie of vrijheid; de oorlog is hun een schrik, onbehoorlijke rust een vermaak, de trafiek en eigen belang hun enig

doel, en in verandering ligt al hun hoop. Het kan in mijn hoofd niet komen dat wij met zulk een regering, zonder hoofd, zonder autoriteit, zonder gehoorzaamheid, zonder orde en ook zonder middelen, in 't lange zullen harden kunnen.”

Elizabeth, door de Gedeputeerden vooral gebeden te willen ten allereersten verzenden een personage van kwaliteit (Leicester), zeide: „'t Zelve versta ik te doen, zodra wij geaccordeerd zullen zijn; want gewisselijk, zo de Koning van Spanje zag de continuatie van uw verwarde gouvernering, zoude niet dan met ons lachen; dan, ik gedenk hem voor dit jaar zo goeden banket niet te schenken”.

Bij het algemeen gevaar, hielden de Staten van Holland de provinciale en plaatselijke belangen in het oog. Zij hadden, vruchteloos evenwel, getracht, toen het land aan Frankrijk aangeboden werd, de onafhankelijkheid van Holland en Zeeland te bedingen. Ook nu misschien werd soortgelijke poging, door Maurits tot Stadhouder van Holland te benoemen, beproefd. In de Ordonnantie op de Vergadering van Holland werd voor het gezag van de Vroedschappen gezorgd. Holland en Zeeland vreesden zich al te zeer met een Unie te verbinden, die van de ontbinding nabij scheen.

1585. 1 Nov. Maurits, (wellicht ook omdat men de komst van Leicester tegemoet zag) Gouverneur, Kapitein-Generaal en Admiraal van Holland, Zeeland en West-Friesland. Als steunpunt, gelijk tegen Anjou (§ 189) zo nu tegen al te veel Engelse invloed.

In Holland toenemende zucht, bij de Staten naar republikeins beheer; weshalve de Staten van Brabant hun schrijven: „alle Vorsten zijn, als mensen, subject de macht te misbruiken; maar daarom laten de Landen niet aan te nemen Heeren en Prinsen om hen te gouverneren, wel wetende dat ze in deze wereld geen uit de Engelen, maar uit de mensen tot regeerders kunnen kiezen.” Reeds in 1585 ving de Staten van Holland aan zich tegen de Raad van State en de Staten-Generaal te verzetten; zich gemachtigd rekenende een Resolutie van dezen (die zij uit de hoogte noemen, „enige gedeputeerden van de Provinciën, alleen speciale last tot zekere zaken hebbende”) te wijzigen, wanneer hun gewest er door benadeeld werd

1585. Rechtspleging tegen de Admiraal Blois van Treslong, door de invloed van de Staten van Zeeland in hechtenis gezet. Hij werd in 1591 door het Hof van Holland volkomen zuiver verklaard van al wat hem aangewreven was. De brave oorlogsman had aan de Staten weinig gedweeheid betoond. Zo werd Marnix, na de moedige verdediging van Antwerpen, miskend en „alle zijn daden ten kwaadste geïnterpreteerd”.

Er ontstond grote jaloezie tegen de Brabanders en Vlamingen, ballingen, om de Godsdienst wil, waarin men soms minder geloofsgenoten en broeders, dan vreemdelingen en bijkans vijanden zag. ‘Zij waren u geen vreemdelingen,’ schrijft een hunner, „toen zij met u één verbond aangenomen, toen zij hun goed en bloed met u opgezet en verlaten, noch toen ze u, op eigen verzoek, in meerdere en gewichtiger zaken lange jaren hebben gediend”.

5. OOSTENDE VERLOREN, SLUIS GEWONNEN, 1604

Tentoonstelling in de Universiteitsbibliotheek van 12 augustus - 12 september 2004
Samenstelling: Dirk de Vries

Met bijdragen van Charles van den Heuvel, Anton van der Lem en Piet Lombaerde

Sluis en Brugge

Het is moeilijk voor te stellen dat het tegenwoordig landinwaarts gelegen stadje Sluis ooit een belangrijke Vlaamse haven is geweest. Water en land liggen er nu duidelijk van elkaar gescheiden: de zeearmen vast beklonken tussen de hoge dijken, de zee schijnbaar bedwongen door het deltaplan. Wie echter een oude kaart van de Vlaamse en Zeeuwse gewesten bekijkt, ziet hoe op elke kaart de geografische situatie weer anders lijkt: een wirwar van eilanden, omringd door stromen die zich telkens weer verenigen en splitsen. Elke stormvloed kon alles veranderen. Des te belangrijker was het dat de handelsstad Brugge meer in het binnenland lag, door het Zwin verbonden met de zee, maar veiliger voor de invloed van het tij. Sluis lag als voorhaven van Brugge halverwege deze belangrijke stad en de monding van het Zwin in de Noordzee. Zijn haven was dieper, wat het ook tot een mogelijke concurrent van Brugge maakte. Maar daar waakten de Bruggelingen wel tegen. Zij hadden zich bij de Vlaamse graaf verzekerd van het stapelrecht, waardoor alle goederen weliswaar in Sluis mochten worden overgeslagen, maar alleen in Brugge opgeslagen en verhandeld. In 1323 was de concurrentie toch zo hoog opgelopen dat de Bruggelingen het stadje in brand staken. In 1566 wist Brugge de voorhaven te kopen om zijn aan zijn eigen belangen ondergeschikt te maken. Als de geschiedschrijvers spreken over burgerlijke vrijheden of democratische tendensen in de geschiedenis van de steden van de Nederlanden, dan dient men wel te bedenken dat het doorgaans om vrijdommen ging, om het eigenbelang ten koste van anderen.

Dat de haven van Sluis nabij de zee lag, maakte het stadje bij uitstek geschikt als uitvalsbasis voor een oorlogsvloot. Zelfs toen het ridderlijk Europa nog nauwelijks ervaring had met het vechten op zee, vond bij Sluis de zeeslag plaats waarmee de Honderdjarige Oorlog tussen Engeland en Frankrijk opende. Franse schepen, bij Sluis in het Zwin gelegen, werden er op 24 juni 1340 vernietigd door een gecombineerd Engels-Vlaamse vloot. Het demonstreert hoe belangrijk de haven was bij internationale conflicten: van de zee kant gezien lag Sluis dicht bij Calais en Londen dan bij Rotterdam of Enkhuizen. Het was een Vlaamse stad, op Vlaanderen gericht. Wie in de grote zaal van het Brugse stadhuis de geschilderde wapens bewondert van alle steden waarmee Brugge handelscontacten onderhield, zal er ook Sluis ontdekken. Te midden van die tientallen schilden ontbreken echter steden uit Nederland buiten het tegenwoordige Zeeuwsch-Vlaanderen: geen Den Briel, geen Vlissingen, geen Veere, laat staan Amsterdam, Rotterdam of Dordrecht. De grote zaal van het Brugse stadhuis is gerestaureerd en versierd in de jaren van Nederlands-Belgische animositeit, toen alleen het ooit Vlaamse Sluis met zijn wapenschild de Brugse zaal mocht sieren.

Nadat prins Maurits in 1604 de stad Sluis had veroverd, zou deze voorgoed deel gaan uitmaken van de Noord-Nederlandse Republiek. Maar dat is achteraf geredeneerd:

elke tegenaanval kon Sluis weer aan de kant van de Koninklijke Nederlanden brengen. Eveneens achteraf gezien is de belegering van Sluis er een geweest in het midden van de Tachtigjarige Oorlog in een lange reeks van belegeringen en innames van vestingsteden. (...)

Met het beleg van Haarlem begint die lange reeks van belegeringen in de Tachtigjarige Oorlog die zich kenmerken door veel ontberingen en sterfgevallen aan beide zijden. De Coligny had al eens gezegd dat een belegering van een grote stad een kerkhof voor de belegeraars kon worden. De grote keizer Karel V had ooit het hoofd gestoten voor de stad Metz, die in de winter van 1552 de keizer trotseerde. Van december 1572 tot juli 1573 wist Haarlem stand te houden. Uiteindelijk moest de stad zich uitgeput overgeven, maar de prijs was inderdaad hoog geweest: met 8000 doden onder de belegeraars, waaronder beproefde veteranen, was Haarlem een kerkhof voor de Spanjaarden geworden. Toch leek de inname een succes: het gebied van de rebellen was nu in tweeën gesplitst. Ten zuiden van Haarlem de Zuid-Hollandse en Zeeuwse steden van Leiden tot Vlissingen; ten noorden van Haarlem de steden van het Noorderkwartier: Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen en Medemblik.

De bevelhebber aldaar zag het somber in en schreef een bezorgde brief aan Oranje waarin hij deze vroeg of hij al een verbond met een buitenlands ‘potentaat’ had gesloten. Het leek toch duidelijk dat zonder buitenlandse hulp de zaak reddeloos verloren was. Het antwoord dat hij kreeg was in twee opzichten frappant: de prins antwoordde: *dat hij niet met een buitenlands potentaat een verbond had gesloten, maar met God zelf, de Potentaat der Potentaten, om de oorlog in de Nederlanden tot een goed einde te brengen.* Dat was voor de ondersteuning van het moreel. Maar wat de militaire kant van de zaak betreft was het antwoord niet minder verrassend. Zelfbewust stelden de opstandelingen vast dat de inname van Haarlem de Spanjaarden zoveel bloed en geld had gekost, dat het ondenkbaar was dat de vijand erin zou slagen om hetzelfde op te brengen voor de tientallen steden in Holland en Zeeland die de kant van de prins hadden gekozen en niet van zins waren deze los te laten. De scherpe analyse werd in oktober bevestigd door twee militaire overwinningen van de opstandelingen. De Spanjaarden hadden het beleg voor Alkmaar geslagen, maar op 7 oktober 1573 gaven zij dit op omdat op last van de prins het omringende land onder water was gezet. Een paar dagen later versloeg een geuzenvloot de koninklijke vloot op de Zuiderzee, nabij Hoorn. In 1568 en 1572 was gebleken dat men in het open veld niet tegen het Spaanse leger was opgewassen. Maar op het water hadden de opstandelingen de overhand, en door gebruik te maken van de bijzondere geografische omstandigheden van het laaggelegen Holland wisten de opstandelingen zich ook in een vestingenoorlog te handhaven.

In 1573 riep Filips II de hertog van Alva terug naar Spanje; vele jaren later zou de koning nog vaststellen dat het optreden van Alva hem het bezit van de Nederlanden had gekost.

De land- en zeeoorlog tijdens de prins van Parma

De gouverneurs-generaal na Alva – Don Luis de Requesens 1573-1576 en Don Juan van Oostenrijk 1576-1578 – waren door geldgebrek en hun geringe militaire talenten niet in staat de positie van de kroon te verbeteren. Nadat de Spaanse soldaten jaren lang geen soldij hadden ontvangen, sloegen zij in 1576 aan het muiten, moorden en plunderen. Hierdoor verenigden zich vrijwel alle Nederlanden in hun verzet tegen het ‘Spaanse ongedierte’. De ene stad na de andere verklaarde zich voor de prins van

Oranje, waaronder ook de stad Sluis in Vlaanderen. In de grote steden van Vlaanderen deed zich als gevolg van deze ommekeer een veel scherpere reactie voor dan Holland en Zeeland ooit gekend hadden. Calvinistische minderheden maakten zich meester van de macht. Met name de stad Gent was hier een drijvende kracht: een comité van Achttienmannen wist vanuit Gent een hele reeks van steden in Vlaanderen te bemachtigen en verbood de katholieke godsdienst. Deze ontwikkeling riep een heftige tegenreactie op bij de katholieke adel in de Franstalige gewesten Henegouwen en Artesië, die zich met een zoveel lagere partij als Hollandse kooplieden of Vlaamse calvinisten niet wilde associëren.

De in 1578 benoemde nieuwe gouverneur-generaal, Alexandro Farnese, prins van Parma, verzoende hen met de Spaanse kroon in de Unie van Atrecht. Samen met de trouw gebleven gewesten Luxemburg en Namen vormden zij de basis van waaruit Parma – tactvol diplomaat en voortreffelijk veldheer in één – de reconquista van de verloren gegane gebieden begon. Ook dit was weer een oorlog van belegeringen of van het omkopen van bevelhebbers, die schansen of vestingen tegen goede betaling zonder slag of stoot overleverden. In 1579 hernam Parma de stad Maastricht na een langdurige en bloedige belegering. Het zou de laatste stad zijn waarbij hij na de inname plunderingen toeliet. Pacificatie was zijn doel, geen oorlog. Parma voerde een politiek van verzoening en soepel wist hij tal van edelen en steden ertoe over te halen onder de gehoorzaamheid van de koning terug te keren, met behoud van 's lands privilegiën. Het enige punt waar hij niet van toegeven wilde weten, betrof de godsdienst: men diende belijdend katholiek te blijven en anders binnen een van tevoren afgesproken termijn het land te verlaten. In de eerste helft van de jaren tachtig viel de ene grote stad na de andere in zijn handen: Doornik, Brugge, Gent en in 1585 Antwerpen. De machtige Scheldestad had zich door inundaties beveiligd tegen een beleg, maar niet goed genoeg. Het werd niet alleen een strijd van wapens tegen wapens, maar ook van ingenieurs tegen ingenieurs. Het beleg van Antwerpen ontpopte zich als een demonstratie van civiele techniek die de bewondering van heel Europa afdwong. Na Antwerpen leek de opmars van Parma niet te stuiten: het kasteel van Wouw, de belangrijke handelsstad Deventer en de schansen bij Zutphen kwamen hem door verraad in handen. De verovering van de zeegebieden Holland, Zeeland en Friesland leek nog slechts een kwestie van tijd.

De Opstand gered door de internationale situatie

In de loop der jaren hadden de opstandelingen al dan niet heimelijk steun gekregen van de Engelse koningin Elisabeth. Met geld en troepen was zij te hulp gekomen, niet uit vrees voor Spanje, maar omdat zij beducht was voor een toenemende invloed van Frankrijk in de Nederlanden. Overigens liet zij zich voor die steun zo goed betalen en stelde zij zulke scherpe voorwaarden, dat een Frans politicus haar hulp liever als een wurging dan als een omhelzing karakteriseerde. Gedurende haar regering nam, vooral door de activiteiten van de Engelse kaper Francis Drake in Zuid-Amerika, de rivaliteit tussen Spanje en Engeland zo toe dat een oorlog tussen beide landen onvermijdelijk leek. Filips hoopte door het sturen van een machtige vloot, de Armada Invencible, een invasie in Engeland uit te voeren. Parma diende aan dit aanvalsplan mee te werken door een groot leger en een grote vloot in de Vlaamse kuststreek bijeen te brengen. Op honderden platbodemschepen zouden zijn troepen, beschermd door de Armada, de oversteek van Vlaanderen naar Engeland maken. Maar voor die oversteek was het bezit van alleen Duinkerken niet voldoende. Parma diende over meer havens dan deze te beschikken, terwijl Oostende en Sluis in handen van de Staten waren. Een

verkenning rond Oostende maakte duidelijk dat dit onneembaar leek: in een straal van twee mijl waren alle huizen en bomen neergehaald om een vrij schootsveld te hebben, en het hele gebied stond onder water. De vesting Sluis was eveneens goed voorzien van manschappen en goederen, en beveiligd door bolwerken en inundaties: militair-technisch leek het een tweede Antwerpen. Stap voor stap isoleerde de veldheer Sluis van de omgeving. Een poging tot ontzet van Engelse zijde en van de kant van Vlissingen mislukte. De onervaren Engelse rekruten werden op het zien van Parma's veteranen onmiddellijk teruggetrokken, maar de kritiek van Engelse zijde op de Staten-Generaal was niet mals: de Staten kregen het verwijt dat zij handelden alsof Sluis hetzelfde was als Santo-Domingo of Hispaniola, dus ver van hun bed. Het verzet van het garnizoen van Sluis was hardnekkig, maar uitzichtloos: na twee maanden vroeg men om onderhandelingen. Uit respect voor hun dappere houding stond Parma de bezetting van Sluis een vrije aftocht met militaire eer toe. Daarmee verwierf hij de extra havenstad die hij zo nodig had voor de onderneming tegen Engeland. Zoals bekend draaide de onderneming van de Armada op een fiasco uit, niet echter door toedoen van Parma. Hij had op tijd een leger en een vloot bijeengebracht, maar zag die in zijn Vlaamse havens Sluis en Duinkerken geblokkeerd door de Hollandse vloot, terwijl de Engelse de Armada in de gaten hield, opjoeg en verdreef.

Twee jaar na de nederlaag van de Armada moest Parma op last van Filips II ingrijpen in de binnenlandse politiek van Frankrijk. Daar dreigde na de dood van koning Hendrik III in 1590 de protestantse Hendrik van Navarra op de troon te komen. Spaans geld en Spaanse troepen moesten in Frankrijk de aanspraken van de katholieke partij op de troon ondersteunen. Het militaire genie van Parma was van doorslaggevend belang in de Franse burgeroorlog tussen katholieken en protestanten. Uiteindelijk zag Hendrik van Navarra geen andere mogelijkheid zijn kroon veilig te stellen dan door terug te keren in de katholieke kerk, waarna hij als Hendrik IV werd gezalfd en gekroond. Door Spanje de oorlog te verklaren kon hij onmiddellijk de nationale eenheid herstellen en zijn voormalige katholieke tegenstanders zij aan zij met zijn protestantse medestanders laten strijden.

De consolidatie van de Republiek

Op koninklijk bevel maar tegen zijn zin had Parma zich eerst aan de onderneming tegen Engeland gewijd en daarna aan die in Frankrijk. Zijn middelen waren ontoereikend om tegelijkertijd op te trekken tegen het Noorden. Opgebruikt in de strijd en gewantrouwd door Madrid is hij in 1592 gestorven. De periode van 1588 tot 1598 is door de Leidse historicus Robert Fruin magistraal beschreven in zijn *Tien jaren uit den Tachtigjarigen Oorlog*. Hierin liet hij zien hoe de Noord-Nederlandse Republiek politiek, militair, economisch en cultureel haar zelfstandigheid wist te verwerven. Een groot aandeel daarin hadden graaf Willem Lodewijk van Nassau (1560-1620), stadhouder van Friesland (later ook van Groningen en Drente) en prins Maurits (1567-1625), stadhouder van de andere opstandige gewesten. Op initiatief van Willem Lodewijk bestudeerden beide stadhouders de klassieke literatuur over het militair bedrijf, om er hun voordeel mee te doen in de eigen strijd. Zij brachten discipline in het leger, onder andere door het leren exerceren. Stipt op bevel handelingen uitvoeren was essentieel bij het schieten, bij troepenverplaatsingen of bij het uitvoeren van charges in het veld. Soldaten moesten voortaan zelf hun schansen opwerpen en loopgraven delven, vervelende klussen die tot dan toe gedwongen door boeren waren verricht. Tegenover dat alles stond voortaan stipte betaling, mogelijk gemaakt door het deskundig beleid van de raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt.

Zolang Parma en diens Spaanse opvolgers in het Zuiden werden beziggehouden door de voorbereidselen voor de Armada of de burgeroorlog in Frankrijk, kon in het Noorden de ene stad na de andere worden veroverd. De ene bij verrassing, zoals Breda, veroverd in 1590 door een aantal soldaten in een turfschip het kasteel binnen te smokkelen. De andere door een beleg met kanonnen of met de schop, zoals Steenwijk in 1593. Alle steden boven de grote rivieren werden door Willem Lodewijk en Maurits aan de koninklijke macht ontfutseld. Trots spraken de opstandelingen van de ‘gesloten tuin’.

In het jaar 1598 stierf in het Escoriaal de man die zo'n negatieve naam in de geschiedenis van de Nederlanden verworven heeft: **Filips II**. Om de Nederlanden voor zijn geslacht te behouden, liet hij ze na aan zijn dochter Isabella en haar man, Albrecht van Oostenrijk, haar volle neef. Als de aartshertogen zouden zij samen over de koninklijke Nederlanden regeren. Om hun een veilige zuidgrens te garanderen had Filips II kort voor zijn dood met Frankrijk de Vrede van Vervins gesloten. Filips' opvolger op de Spaanse troon, Filips III, wilde de strijd energiek hervatten, maar zijn middelen waren beperkt. In 1597 had een staatsbankroet andermaal aangetoond hoe deplorabel de financiën van de kroon waren, en het bewind van de aartshertogen kon niet zonder Spaans geld en Spaanse troepen. De enige zaak die goed draaide was het kaapvaartbedrijf in Duinkerken. Uit deze Vlaamse stad benadeelden de Duinkerker kapers de vissersvloeden en handelsschepen van de Republiek. De schade door de Duinkerkers aangericht was zo groot dat de Staten-Generaal een militaire expeditie tegen de stad gelastten. Van de land en de zeezijde zou de stad aangevallen en ingenomen dienen te worden. Maurits was mordicus tegen: een dergelijke tocht zou hem te ver in vijandelijk gebied voeren. Het zou het Spaanse leger de mogelijkheid bieden hem van zijn thuisbasis af te snijden met de vernietiging van het Staatse leger als uitkomst en alle gevolgen van dien. Het handelsbelang van Hollands kooplieden woog echter zwaarder dan de voorzichtigheid van de prins.

De Staten en Oldenbarnevelt dreven hun zin door en in de kortste tijd werd er een invasie voorbereid en uitgevoerd. Door tegenwind kon men geen gebruik maken van de stad Oostende, maar landde men op de Vlaamse kust ten oosten van Sluis bij Philippine. Dat men zich niet voorzien had van goede kaarten van het gebied demonstreert hoe geïmproviseerd bij alle voorbereidingen de onderneming toch was. Wie gemeend mocht hebben dat de Vlamingen de troepen van de Republiek juichend zouden binnenhalen, kwam bedrogen uit. Het jaren lang uit Oostende gebrandschatte land bood een desolate aanblik, zeker nadat het Staatse leger erdoor getrokken was. De Staatse inval wekte uiteraard de ontzetting van de aartshertogen op. Met hun persoonlijke inzet en kapitaal overtuigden zij de muitende Spaanse troepen van de noodzaak van tegenactie. Met het verlies van Duinkerken zouden de Koninklijke Nederlanden weer een belangrijke haven verliezen en vrijwel afgesneden zijn van de zee. Uiteindelijk gaven de troepen gehoor aan de smeekbeden van de vorsten en in rap tempo bereikten zij zo snel de kuststreek dat prins Maurits slechts enkele uren voor hun nadering van hun komst op de hoogte werd gesteld. Dat waarvoor hij gewaarschuwd had leek nu bewaarheid: het Staatse leger afgesneden van de Republiek en door het koninklijk leger vernietigd of in zee gedreven. Alleen een treffen in open veld kon de beslissing brengen. Op het strand en in de duinen van Nieuwpoort vond de veldslag plaats, waarbij het Staatse leger ternauwernood de overwinning behaalde. De admiraal van Aragon was een van de voornaamste Spaanse krijgsgevangenen, nog enkele jaren in Den Haag vastgehouden. Aartshertog Albrecht ontkwam, maar zijn paard werd als oorlogstrofee naar Den Haag meegevoerd. Met

gevoel voor propaganda liet Maurits zich zittend op het paard portretteren. Prenten van de slag verbreidden de roem van Maurits en de Republiek in binnen en buitenland. Albrecht had door de uitkomst van de slag zijn krediet als veldheer verspeeld. Toch was de overwinning zonder echte gevolgen. Na enig overleg met de afgevaardigden van de Staten in Oostende sloeg Maurits – zonder veel vertrouwen – het beleg voor Nieuwpoort zelf. Daar werden de Hollanders met eigen middelen verslagen: nu waren het de belegerden die in het voordeel waren van de geografische situatie. Door hun ingenieuze inundaties maakten zij een echte belegering onmogelijk. Zoals in 1914-1918 de waterstaatkundige mogelijkheden door de Vlamingen werden uitgebuit om zich te handhaven, zo ook in 1600. Onverrichterzake en in slecht humeur trok de prins zich met het leger terug naar de Republiek.

De land- en zeeoorlog tijdens Ambrogio Spinola

Met de komst in 1598 van de Genuees Ambrogio de Spinola diende zich in het koninklijk leger voor de tweede keer een Italiaan aan als legeroverste. Puissant rijk bracht hij zijn eigen kapitaal mee, waarmee hij het beleg van Oostende financierde. De onderneming van Maurits had aangetoond hoe onduldbaar het was dat deze stad in handen van de Staten bleef. Drie jaar heeft het beleg geduurd, drie jaar omdat de Staatsen de stad konden blijven bevoorraden van overzee. Pas de persoonlijke bemoeienis van Spinola bracht een doorbraak in de gebeurtenissen, zoals in de bijdrage van Piet Lombaerde aan deze bundel te lezen is.

Toen Oostende op 20 september 1604 uiteindelijk overging van Haagse in Brusselse handen, was de stad niet meer dan een smeulende puinhoop, die helemaal opnieuw opgebouwd moest worden. Tegelijkertijd had Oostende drie jaar het koninklijk leger vastgehouden in Vlaanderen en was er geen offensief in het Noorden geweest. Op een spotprent ten gunste van de Republiek is een Nederlandse leeuw afgebeeld die verlost is van een doorn in zijn poot, alsof de Republiek het bezit van Oostende liever kwijt dan rijk was. Gedurende het beleg van Oostende had prins Maurits verschillende andere veroveringen gemaakt: zo had hij in 1602 de vestingstad Grave aan de Maas weten in te nemen. In hetzelfde jaar probeerde hij de vijand weg te lokken van Oostende door het beleg voor Den Bosch te slaan. De stad was echter goed voorzien van manschappen en wel beveiligd, zodat noch het een, noch het ander lukte. Wel nam de prins de Duitse stad Rijnberk (Rheinberg) en – eveneens bedoeld om de vijand van Oostende weg te lokken – de Vlaamse steden Aardenburg en Sluis. Met het slaan van een penning deed men het voorkomen alsof het verlies van Oostende niet opwoog tegen de inname van vier steden: Aardenburg, Grave, Cadzand, Sluis. (**Zeeslag te Sluis**)

Tegelijkertijd had de Republiek een ander verlies geleden: in 1603 was koningin Elisabeth overleden. Weliswaar was haar steun lang niet onvoorwaardelijk geweest en had zij zich voor haar hulp dik laten betalen, maar haar dood maakte in 1604 de weg vrij voor de vrede tussen Engeland en Spanje, zodat de Republiek voortaan zonder buitenlandse hulp de Spaanse legermacht te verduren had.

De val van Oostende maakte het Koninklijke leger vrij om elders in de aanval te gaan. De strijd bleef een vestingoorlog, een schaakspel met zetten over en weer. Spinola voerde zijn leger over Duits grondgebied naar de onbeschermd flank van de Nederlandse Republiek. In 1605 en 1606 nam Spinola twee sterkten in Duitsland: de stad Lingen en de vesting Rijnberk, die de bovenloop van de Rijn controleerde en van waaruit de handel van de Republiek werd benadeeld. In de Achterhoek nam hij de

steden Oldenzaal en Groenlo, waarmee hij inbrak in de zo fier gesloten tuin. In het spoor van het koninklijke leger keerde daar ook de katholieke kerk terug. Gedurende twee decennia zou de streek onder koninklijk en katholiek gezag blijven, voldoende voor de Contrareformatie om er vaste voet aan de grond te krijgen en te houden. Tot op de dag van heden zijn de door Spinola heroverde stadjes en dorpen katholieke enclaves in protestants gebied gebleven. Een beurskrach in Milaan maakte echter een einde aan de onbeperkte middelen van Spinola. Al in 1607 werd er een wapenstilstand van zes maanden gesloten. Spinola leidde persoonlijk in 1608 te Den Haag de vredesbesprekingen, die weliswaar niet in een vrede uitmondde, maar in het Twaalfjarig Bestand. Dat gaf elke partij de gelegenheid haar eigen bezit te consolideren.

Toelichting:

De **Slag bij Sluis** was een zeeslag tijdens de Tachtigjarige Oorlog op 26 mei 1603 tussen een Spaanse vloot onder Frederik Spinola en een Zeeuwse vloot onder **Joost de Moor**.

Frederik Spinola was een kaperkapitein die reeds bij Portugal een nederlaag had geleden tegen een Engels eskader en bij Oostende tegen een Hollands eskader. In Sluis herbouwde hij zijn vloot. Buitengaats wachtte een blokkade-eskader van twee galeien, een kleiner schip en een bewapende koopvaarder onder Joos(t) de Moor.

Op 26 mei kwam Spinola naar buiten, profiterend van een windstilte, waardoor de Zeeuwse vloot in Vlissingen De Moor niet te hulp zou kunnen komen. Spinola beschikte over acht grote en vier kleinere galeien, alle goed bemand: 250 roeiers en nog eens 200 soldaten.

De in Dordrecht gebouwde *Zwarte Galei* onder kapitein Michielszoon werd door twee van de grote Spaanse galeien geramd. De Spanjaarden probeerden te enteren, maar werden door enkele wel gerichte kanonschoten tegengehouden, waarna met zwaard, pistool en mes verder werd gevochten.

De galei van Joost de Moor werd door twee vijandelijke galeien aangevallen, maar ook hier wisten de Spanjaarden niet de overhand te halen. De kleinere Zeeuwse galei werd eveneens door vier Spaanse schepen aangevallen, maar gaf hun zo'n warm onthaal dat deze vier schepen zich bij een hernieuwde aanval op de *Zwarte Galei* voegden.

Na ongeveer een uur slaagde admiraal Haultain er in de haven van Vlissingen met de Zeeuwse vloot te verlaten. De Spaanse vloot trok zich, zwaar beschadigd, terug naar Sluis. Spinola was dodelijk gewond geraakt. Ook De Moor en Pieterszoon waren gewond, doch herstelden. Kapitein Michielszoon werd gedood, luitenant Hart leidde hierna de verdediging van het schip.

Deze slag was de enige zeeslag tijdens de Tachtigjarige Oorlog waarbij aan beide kanten galeien werden ingezet.

6. Oostende afgesneden, belegerd, opgegeven en ingenomen: 1599-1604

door Piet Lombaerde

Inleiding

Een der vermaardste episodes uit het midden van de Tachtigjarige oorlog (1568-1648) is de belegering van Oostende. De *bloedige ende strenge belegeringhe der Stadt Oostende, in Vlaenderen* maakt deel uit van de talrijke pogingen van de Spaans-Habsburgse vorsten om de Nederlanden maximaal terug onder hun gezag te plaatsen. Vooral na de opstand van 1572-1578 zouden grote delen van de Nederlanden zich aansluiten bij het calvinistische bestuur van de Staatsen. Onder leiding van de Italiaanse veldheer Alexander Farnese, in dienst van koning Filips II, werden tussen 1583 en 1592 bijna alle opstandige steden en gebieden in de Zuidelijke Nederlanden heroverd, maar Oostende, Bergen-op-Zoom en Venlo bleven in handen van de Staatse legers.

Oostende, dat sinds 1572 onder Staats gezag stond, baarde de Spaanse overheerser echter heel wat zorgen, omdat vanuit deze strategisch gelegen Noordzeehaven talrijke uitvallen en plundertochten in het Vlaamse achterland, en vooral in het Brugse Vrije, werden opgezet. Een eerste poging om Oostende in te nemen werd zonder succes in 1583 door Alexander Farnese ondernomen. Vanaf 1599 werd de opstandige havenstad echter omsingeld en ingesloten door een aantal fortificaties, die samen twee kringen rondom de stad vormden. Het zwakke punt was echter de afsluiting vanuit zee, daar de aartshertogelijke vloot slechts over vier oorlogsschepen beschikte, waarvan er twee onbruikbaar waren.

Het beleg overvloedig gedocumenteerd

Over de talrijke wapenfeiten en de verschillende fasen van de meer dan drie jaar durende belegering die uiteindelijk tot overgave van de stad leidde, vloeide reeds heel wat inkt. Drie vrij vroege en belangrijke gedrukte bronnen over het relaas van dit beleg zijn: een vrij zeldzame anonieme druk in folio, uitgegeven in zowel Duits, Frans als Engels, met als titel *Belägerung der Statt Ostende. IOURNAL: Tagregister und eigentliche beschreibung...*, in 1604 op de markt gebracht; vervolgens het standaardwerk van Henrick van Haestens, *De Bloedige ende strenge Belegeringhe Der Stadt Oostende in Vlaenderen*, uitgegeven te Leiden in 1613, en ten slotte een deels aan stens verwant journaal van Philip Fleming, *Oostende Vermaerde Beleggheringhe*, gedrukt in Den Haag in 1621. Deze laatste uitgave is bijzonder interessant, omdat Fleming de persoonlijke secretaris was van de opeenvolgende gouverneurs die te Oostende verbleven. Hij was dus zeer goed ingelicht over de gebeurtenissen die het verloop van het beleg en de inname bepaalden.

Ook bevatten deze werken beeldmateriaal in overvloed. Doordat het beleg van deze Noordzeestad tegen eenieders verwachtingen steeds langer uitviel, werden in talrijke journalen, op nieuwskaarten en in historische publicaties de gecommenterde gebeurtenissen en wapenfeiten rijkelijk geïllustreerd. Vrijwel de meest originele afbeeldingen zijn terug te vinden in het zopas vermelde werk *Belägerung der Statt Ostende* uit 1604. Het daarin opgenomen situatieplan van de belegerde stad, van de hand van Walter Morgan Wolff en Floris Balthasar, is één der fraaiste gravures.

Daarop werden eveneens geschutslijnen van de artillerie der beleegaars en der belegerden aangegeven. In een variant op dit plan, toegevoegd aan de Franse en Engelse vertaling, prijkt ook een afbeelding van een verplaatsbare brug, die in 1604 door de aartshertogelijke troepen werd ingezet.

Wat de iconografie van plattegronden van het belegerde Oostende meer in het algemeen betreft, zijn er drie basisreeksen te onderscheiden. De eerste reeks geeft de oudste versterkingen weer vanuit de zee gezien. Het Noordzeestrand loopt evenwijdig aan de onderzijde van het blad waarop de voorstelling van de gebastioneerde stad wordt weergegeven. De oudste voorstellingen hiervan zijn in manuscript. Het betreft een tekening uit 1593, behorend tot de verzameling van de markies van Salisbury te Hatfield, thans bewaard in het British Museum, en de zogenaamde spionagetekening uit 1600, voortkomend uit de verzameling van George Legge, baron van Darthmouth en eerste artilleriesmeester van de Engelse koningen Karel I en Jacobus II, en thans bewaard in de kaartencollectie van de Koninklijke Bibliotheek in Brussel. Ook een afbeelding van de belegerde stad in 1601, verschenen in *De Leone Belgico* van Michael Aitsinger in 1606, sluit bij deze voorstellingswijze aan. Wel dient opgemerkt te worden dat op deze prent de omwallingen op een fantasierijke wijze zijn weergegeven. De latere gravure van de stad met al haar versterkingen en afsnijdingen, aanvankelijk voorgesteld op een gravure van Floris Balthasar met gedicht van Hugo Grotius, werd achteraf ook opgenomen in *Flandria Illustrata* van Antonius Sanderus uit 1641 en sluit bij deze eerste reeks aan. Al deze voorstellingen geven een duidelijk beeld van het oude stadsdeel met de westelijke haven.

Bij een tweede reeks wordt de stad met al haar versterkingen vanuit het binnenland weergegeven. Op deze voorstellingen gaat de aandacht vooral uit naar de situering van de vestingstad in haar omgeving en naar de complexiteit van vlieten, kreken en versterkingen. Meermaals worden op deze prenten de kringen van forten en schansen, die door de belegeraar tussen 1598 en 1604 werden opgetrokken, ook afgebeeld. Zowel de prenten van Baptista van Doetecum als de afbeeldingen van Lodovico Guicciardini, Georg Braun en Frans Hogenberg, en van Jacques Horenbault passen in deze reeks. Hetzelfde geldt voor gravures uit 1602 tot 1604 van Hans I Wiericx. Ingenieur Pierre Le Poivre heeft eveneens twee ingekleurde pentekeningen van de belegerde stad volgens deze voorstellingswijze gemaakt.

Een derde reeks is de meest interessante en geeft het best de stad en haar belegeringssituatie weer. Deze reeks ontleent haar inspiratie aan de oudere manuscriptkaart van Jacob van Deventer uit ca. 1562 (de versterkingen waren toen echter nog niet gebouwd). Het merkwaardige aan deze voorstellingswijze is de oriëntatie van de bovenzijde van de kaart naar het noorden, waardoor zowel de kustlijn als de stad in schuine richting worden afgebeeld. De prenten die tot deze derde reeks behoren, werden echter alle over 180° geroteerd, zodat de stad en haar directe omgeving vanuit de zee worden waargenomen. De gravures van Jan en Baptista van Doetecum uit 1601-1602, en van Georg Keller uit 1602, het eerder vermelde plan van Wolf en Floris Balthasar en de prent van Oostende in Samuel Marolois' *Architecture militaire tant offensive que défensive*, Den Haag 1615, horen tot deze reeks.

Maar ook bestaan er enkele tekeningen van de belegerde stad vanuit het kamp van de aartshertogelijke troepen gezien. Deze afbeeldingen zijn eerder zeldzaam: de havengeul ligt dan bovenaan de kaart, de 'Grote Kat' ligt nu onder de stad. Een mooie voorstelling hiervan wordt in het *Archivio di Stato* te Turijn bewaard. Een veel grootschaligere tekening is terug te vinden in het Antwerps stadsarchief en is

bijzonder interessant, omdat ze ook de situatie van al de aartshertogelijke legers en hun bondgenoten weergeeft.

Daarnaast bestaat nog een groot aantal detail- en technische tekeningen, zelfs ook perspectivische gezichten, die ons bijzonder goed inlichten over de wijze waarop de krijgsverrichtingen plaatsvonden. Ook op schilderijen wordt heel wat informatie over de belegering geboden. Tot de reeks van vijftientig veldslagen tijdens de oorlogen van Filips II in de Nederlanden behoort ook het schilderij van een anonieme meester waarop een panoramische voorstelling vanuit het kamp van aartshertog Albrecht in de richting van de belegerde stad Oostende voorkomt. Juist dit schilderij is in de Nederlanden (Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten) gebleven, alle andere – inclusief Sluis – behoren tot de collecties van het Escorial (*Monasterio de San Lorenzo*). De ‘Grote Kat’ wordt bijzonder treffend afgebeeld op een schilderij van Pieter Snaeyers, bewaard in het Stedelijk Museum het Prinsenhof (Delft). Een gedetailleerde voorstelling van de stad met haar afsnijdingen is terug te vinden op de achtergrond van een portret van de aartshertog Albrecht, ca. 1604 (Brugge, Provinciaal Museum van het Brugse Vrije).

Deze enorme productie aan iconografie van het belegerde Oostende, en dit slechts voor een viertal jaren in het bestaan van deze kleine havenstad, hoeft ons echter niet te verbazen. Men mag immers niet vergeten dat zowat de hele West-Europese wereld bij deze belegering betrokken was. Het katholieke kamp der belegeraars stond onder leiding van de Spaans-Habsburgse aartshertogen Albrecht en Isabella. Het vormde de kern van een geallieerd leger waaraan Italianen, Walen, Bourgondiërs, Spanjaarden en Duitsers deelnamen.

De stad Oostende werd verdedigd door een Staats garnizoen, bijgestaan door Engelsen, Fransen en Schotten. De tegenstelling tussen beide kampen wordt duidelijk geïllustreerd op een vignet van het titelblad van Haestens’ publicatie. Daarop staat de Bataafse leeuw, symbool van de Verenigde Nederlanden, strijdlustig opgesteld op de wallen van de belegerde stad Oostende, tegenover de leeuw van de Zuidelijke Nederlanden, die postvat achter het artilleriegeschut van de Spaans-Habsburgse agressor.

Troje, Carthago en het zwaar versterkte Oostende

Op politiek en militair vlak was de belegering interessant omdat de legermacht van de aartshertogen, die aanvankelijk uit ca. zeventienduizend manschappen bestond en nadien tot ca. vijfendertigduizend man werd opgetrokken, tegenover zich het garnizoen van de belegerde stad had, dat slechts ca. vierduizend zeshonderd manschappen telde. In 1601 zou zelfs het laagste aantal manschappen binnen in de stad Oostende bereikt worden, namelijk een drieduizendtal. Wat het inwonersaantal vóór de aanvang van de belegering betrof, dit bedroeg bij benadering een vierduizendtal. Tijdens de belegering werden echter de meeste bewoners naar Sluis en Zeeuwsch-Vlaanderen verscheept en bleven er slechts ca. zeshonderd mannen en jongelingen ter plaatse om de stad mee te verdedigen. Ondanks de eerder lage cijfers wat de belegerden betreft, werd de stad toch als ‘oninneembaar’ beschouwd. Dit kwam door haar gunstige ligging vlakbij de Noordzee, en door haar achterland, dat uit talrijke schorren en inundeerbare polders bestond. Een aanval van de belegeraars was enkel bij laagtij mogelijk. Bovendien was deze relatief kleine havenstad volgens het Oudnederlands verdedigingssysteem versterkt. De Staatse ingenieur Hans Duyck had in opdracht van Willem van Oranje vanaf 1579 tot 1584 nieuwe versterkingen volgens het gebastioneerd type aangebracht, die zowel rond de stad als rond de westelijk gelegen haven en het oude stadsdeel waren opgetrokken. Hij werd opgevolgd door

Matthijs Tasson, die de versterkingen voltooide. Abraham Andriessen, die tijdens het calvinistisch bestuur te Antwerpen werkzaam was, werd samen met een honderdtal ‘pioniers’ naar Oostende gestuurd. Verder bereikte nog in 1596 kapitein-ingenieur Andries de la Croix samen met een vendel gravers en twaalfhonderd soldaten deze stad in volle transformatie. Ingenieur David van Orliens was veruit de belangrijkste ingenieur vanaf 1600 en zou tijdens bijna de hele duur van de belegering het ‘Nieuwe Troje’ blijven versterken en bewapenen.

Menig auteur vergeleek de situatie van de stad met die van het antieke Troje, waar eveneens een wanverhouding aanwezig was wat de troepensterkten betreft en waar de stad een tienjarige belegering onderging. Sinds de inname van Troje zou Oostende de meest ophefmakende belegering zijn. Maar ook de vergelijking met Carthago werd sporadisch gemaakt.

In de *Nassauschen laurencrans* uit 1610 staat over deze drie heroïsche belegeringen en innamen het volgende chronogram:

*‘t Beleg van Oostende passeert Troye en Carthago
Oostends langh beleg, ‘t gewelt aldaer bedreven,
Met al die listigheyt, en mannelijcke feyten:
Soodanigh zijn, dat noch Troia, noch ‘t verheeven
Carthago, met daer om d’eer sullen durven pleyten.*

Wel dient opgemerkt dat de naamgeving van het ‘Nieuwe Troje’ zowel terugslaat op de gehele stad als op de laatste afsnijding binnenin de stad, die in juni 1604 werd opgetrokken.

De allusie dat bij deze belegeringen krijgslisten werden bedreven, duidt voor Oostende vooral op de misleiding van de Oostendse gouverneur Francis Vere. In december 1601 kondigde hij eenzijdig een wapenstilstand af, onder voorwendsel krijgsgevangenen uit te wisselen. Maar zijn eigenlijk opzet was om heimelijk enkele zwaar bewapende Hollandse schepen met vijf vendels knechten uit Zeeland de haven binnen te loodsen, daar het aanwezige garnizoen in de stad zijn laagste aantal had bereikt. Toen deze operatie eenmaal voltrokken was, werd de strijd in alle hevigheid hervat. Aartshertog Albrecht was over deze list zeer verbolgen, en reageerde op 7 januari 1602 door een bestorming op de zuidwestelijke flank ter hoogte van de bolwerken Santhill en Porc-Epic. Daarvoor zette hij ca. zesduizend manschappen in. Het Oostendse garnizoen werd echter tijdig door zijn spionnen geïnformeerd. Gouverneur Vere, op aanraden van zijn secretaris Philip Fleming, sloeg een tweede maal toe en liet onverwachts de sluis van de Tuimeldijk volledig openen, waardoor een watervloed de troepen van de geallieerden overspoelde. Nagenoeg vijftienghonderd manschappen van de aartshertogelijke legers vonden de verdrinkingsdood. Aan Staatse zijde sneuvelden amper een veertigtal soldaten. In verschillende journalen en publicaties wordt melding gemaakt van de ontdekking van een vrouwenlichaam tussen de Spaanse gesneuvelden. Zij was verkleed als een mannelijke krijger. Van Haestens schrijft: ‘...so is gevonden een jonge Spaensche Dochter ofte Vrouwe ghecleet in mans cleederen liggende dicht onder Santhill.’ Deze ‘amazone’ of ‘Crijchsdochter’ beroerde heel wat schrijvers. Francis Vere liet het voorval onderzoeken, maar zonder resultaat. Zulke verhalen treden bij belegeringen en veldslagen wel vaker op en worden verzonnen om de heldenmoed en vastberadenheid van de krijgers te benadrukken.

Oostende toch ingenomen

Algemeen wordt aangenomen dat deze krijgslisten van Francis Vere een contraproductief effect hadden en de aartshertogen nog meer aanspoorden om de stad toch te blijven belegeren totdat ze zou capituleren. Maar de stad werd vanuit de zee ook tijdens de jaren 1602 en 1603 door Engelse en Hollandse schepen bevoorraad. Dat de stad na een belegering van meer dan drie jaar en drie maanden toch werd ingenomen, heeft echter niets met een list als het ‘paard van Troje’ te maken, maar kan wel op een andere wijze verklaard worden.

Allereerst met de hardnekkigheid waarmee de belegeraar ten allen koste de stad wilde veroveren. Dit uit zich onder andere in de hoge dodentol aan beide zijden, ca. vijfenveertigduizend infanteristen aan aartshertogelijke zijde en ca. tweeënvijftigduizend aan de kant van de Staatsen, Engelsen en Oostendenaars. De hoge aantallen slachtoffers hebben zowel te maken met de vrij lange duur van de belegering zelf en met de bijna continue reeks aanvallen en tegenaanvallen die ermee gepaard gingen, als met het onophoudelijk aanvoeren van nieuwe manschappen bij zowel de belegeraars als de belegerden. Zo is het opvallend dat bij de overgave van de stad ca. eenzelfde aantal van vijfenveertighonderd garnizoenssoldaten de stad Oostende verliet als er aanwezig waren bij de aanvang van de belegering. Waarom voor deze hoge prijs aan mensenlevens werd gekozen, in plaats van voor een vroegtijdige beëindiging van deze bloedige krijgsverrichtingen, houdt eerder verband met de hoge politieke inzet dan met militair-strategische redenen. De ogen van zowat alle Europese hoven waren immers op deze gebeurtenissen gericht. Zoals reeds vermeld, ging het immers om een duel tussen de katholieke Spaanse Habsburgers en de protestantse afgescheurde Noordelijke Nederlanden, geholpen door Engeland en in mindere mate ook door Frankrijk. De Franse koning Hendrik IV, een katholiek, nam immers een dubbelzinnige houding aan, omdat hij vreesde dat zo'n grote troepenmacht van ca. dertig tot veertigduizend soldaten, die rondom de stad gelegerd waren, een reële dreiging voor de Noord-Franse steden kon vormen zodra Oostende gevallen was.

Een tweede oorzaak waardoor de zeehavenstad uiteindelijk haar goed verdedigde positie moest prijsgeven, houdt verband met enkele ongunstige geografische elementen. De belegeraar – vooral Ambrogio Spino la – heeft daar handig gebruik van weten te maken. Het betreft de zuidwestzijde van de stad, in het bijzonder het gedeelte tegenover de kustduinen van Mariakerke. Deze duinen lagen vrij hoog en werden door de natuurlijke werking van de overheersende zuidwestenwinden steeds verder met zand opgehoogd. Van daaruit had de aanvaller een goed platform om de stad continu te bestoken. Het werd aangevuld met de oprichting van de ‘Grote Kat’, een verhoogde observatiepost, maar daarop kon geen zwaar artilleriegeschut worden opgesteld. Dit vooruitgeschoven aarden gevechtsplatform was een realisatie van de Waalse kolonel Nicolas de Catris. Het bood ook maximale controle over de westelijke haventoeegang. Het enige verweer dat de Oostendenaars en hun bondgenoten aan deze nadelige situatie konden bieden, was het gebruik van het oudere retirata-systeem. Dit laatste zou dan ook in 1604 gebeuren, zoals hierna beschreven zal worden. Misschien heeft uiteindelijk nog een diplomatieke beslissing de doorslag gegeven tot de opgave van Oostende. Op 25 augustus 1604 werd tussen Engeland en Spanje een vredesakkoord afgesloten. Als gevolg hiervan zou de stad niet meer bevoorraad worden door Engelse schepen. Daardoor zou Oostende duidelijk verzwakt worden en viel de verdediging ervan volledig op de schouders van het Staatse gezag. Zij hadden

toen hun handen vol met de bewapening en versterking van het pas ingenomen Sluis.

Vernieuwingen in de vestingbouw en innovaties in aanvals- en verdedigingstechnieken?

De vraag kan gesteld worden of tijdens deze lange belegeringsperiode innovaties op het gebied van de krijgskunst en de vestingbouw werden gedaan. Heel wat veldheren en specialisten op het gebied van de *'architectura militaris'* volgden immers aandachtig de gebeurtenissen, en uitvinders van aanvalstuigen boden zelfs gretig hun diensten aan. Henricus Hondius schrijft hier zelfs over: *'...dit beleg was gelijk een Academie, oft hooge schole voor allerhande krijchslieden, als oock officiere, mede van Ingenieurs...'* Ook werd er verkondigd dat een verblijf van vier maanden tijdens het beleg kon beschouwd worden als een *'universiteit'* voor jongelingen die zich in het krijgsbedrijf wensten te bekwamen.

Een aantal Italiaanse schrijvers, dichters en ingenieurs die zich ophielden met dit beleg, hechtten bijzonder veel aandacht aan de uitvindingen op het gebied van aanvalstuigen. Deze tuigen werden vooral ontworpen voor de belegeraars en hadden tot doel de stad zo snel mogelijk te kunnen innemen. Een van deze ingenieurs en uitvinders was Pompeo Targone (1575 – ca. 1630). Hij was als ingenieur werkzaam voor paus Clemens VIII en vooral gespecialiseerd in belegeringen. Op verzoek van aartshertog Albrecht werd zijn kundigheid ook aangewend voor Oostende. In juni 1604 ontwierp hij een monumentale houten brug van vierhonderd voet hoog. Het ingenieuze van dit aanvalstuig bestond erin dat het verplaatsbaar was en aangedreven werd door middel van koorden, katrollen en paarden, zodat de hoge constructie tot vlak bij de in te nemen versterking kon gerold worden, zonder dat de belegeraar zich diende bloot te stellen aan de projectielen van de vijand. De aanvalstroepen konden zich immers beschermd opstellen achter een schuin geplaatst brugdek, terwijl het gehele gevaarte vooruit werd gerold. Als de brug eenmaal aan de voet van de vesting in positie was gebracht, kon een tweede en zelfs een derde brugdek over de vestingwal worden neergelaten. Zo konden de infanteristen over de hoofden van de belegerden, die op de wallen hadden post gevat, heen de stad binnen trekken. In een lofdicht werd deze uitschuifbare brug weliswaar geprezen, maar ze bleek toch niet zo efficiënt te zijn: *'Ostend ein Kriegsschul / Hat uberstanden manchn fal / Man hat gebraucht manch Instrument / zu ubermeistern Ostend'*.

In Pompeo Giustiniano's *Delle guerre di Fiandra libri VI*, Antwerpen 1609, en in een verhandeling van de Parmezaan Alexander Cavalca worden zowel Targone's instrumenten als die van militair ingenieur Giuseppe Gamurini geïllustreerd en beschreven. Drijvende rondelen bevestigd op boten, 'sausijzen' om dijken te versterken, schanskorven op een vlot gemaakt uit drijvende tonnen, aanvalstoestellen met uitstekende hefbomen om de toegang tot de haven te beletten en de reeds vermelde loopbrug worden als uitvindingen bestempeld. Het is nochtans niet duidelijk welke van deze ontwerpen ook daadwerkelijk werden verwezenlijkt. Ook is niet bekend in welke mate zij bruikbaar waren en de inname van de stad konden bevorderen. Het vlottend kasteel van Targone wordt door Gamurini, zijn collega en concurrent, als 'niet goed' bestempeld, omdat dit drijvend fort, als het eenmaal verankerd voor de haventoeegang had post gevat, door de beweging van de golven onbestuurbaar zou worden en onmogelijk bevoorradingschepen doeltreffend zou kunnen beschieten. Het zou eerder zelf ten prooi vallen aan vijandelijk geschut. Menig prins en veldheer bekommerde zich persoonlijk om de uitwerking of eventuele

toepassing van aanvalstuigen of belegeringsconstructies. Ook kwamen zij deze experimentele werktuigen observeren om zelf ideeën op te doen. Zo bezochten de graaf van Northumberland en de hertog van Holstein het beleg omwille van deze nieuwigheden. De ‘Grote Kat’ werd door deze heren als een geprivilegieerde uitkijkpost beschouwd. Ingenieur Gabriello Ughi ontwierp in opdracht van Giovanni de’ Medici, Italiaans veldheer, een brede lange zandrug, vanaf de ‘Grote Kat’ tot verder in zee, om er dijken en platformen op aan te leggen. Op deze pier konden zware artilleriebatterijen opgesteld worden, die de toegang van de westelijke haven permanent onder vuur konden nemen.

Op het gebied van de vestingbouw dateren de vernieuwingen grotendeels uit de periode dat Hans Duyck als fortificatiemeester in Oostende werkzaam was. Onder zijn leiding werd de omwalling volgens het Oudnederlands versterkingssysteem verder voltooid. Gelijktijdig en pas later zouden de principes van deze versterkingswijzen theoretisch behandeld worden in publicaties, zoals Simon Stevins *De Sterctenbouwing*, Leiden 1594 en in het meer ge vulgariseerde werk van Adam Freitag *Architectura militaris nova et aucta*, Leiden 1642. In Oostende werden aan de nog jonge gebastioneerde omwalling die door Hans Duyck werd opgetrokken, door Van Orliens heel wat vernieuwingen aangebracht: voor de meest zuidwaarts gelegen bastions en courtines werden onderwallen (of *fausse-braye*’s) opgeworpen, cavaliers werden op de platformen van sommige bastions geplaatst, andere bastions werden verder afgewerkt en vergroot en er werden in de zuidoostelijke richting nieuwe voorwerken opgetrokken. Vooral de onderwallen waren belangrijke toevoegingen, omdat van daar uit over de voorliggende walgrachten ‘*gallerijen*’ (caponnières) werden aangebracht. Deze verbonden de escarp met de contrescarp en met voorliggende ravelijnen. Zodoende konden de Staatsen en hun bondgenoten de tegenstander op grotere afstand houden en gemakkelijker bestoken. Op een bepaald ogenblik tijdens het belegeringsjaar 1603 werd zelfs een tweede reeks ‘*gallerijen*’ opgeworpen tot aan de voet van de voorste linies van de aartshertogelijke legers en tot vlak onder de ‘Grote Kat’. Ook werd een reeks van drie gedetacheerde schansen ter verdediging van de landzijde van de stad opgetrokken: de Spaanse halve maan, de Slimmers halve maan en de Suyt halve maan of Allemans verdriet. Zulke combinatie van versterkingswerken was toen vrij nieuw in de vestingbouw. Vanuit militair-strategisch oogpunt kunnen we niet zo expliciet van innovaties spreken. De aartshertogelijke troepenmacht, bijgestaan door Brugse versterkingen, paste vanaf 1598-1599 de bouw van een circumvallatie rond de stad Oostende toe. Deze bestond uit een kring van forten, die ook dienst deed als contravallatie, dat wil zeggen dat zij ervoor zorgden dat het Oostendse garnizoen door de constructie ervan weerhouden werd om vanuit de stad uitvallen in het Brugse Vrije te ondernemen. De omvang van deze forten- en schansengordels was vrij spectaculair naar de maatstaven van toen. De buitenste versterkingsgordel bestond hoofdzakelijk uit schansen, die op ongeveer 2750 meter afstand lagen van de stad Oostende. De belangrijkste waren de schansen van Oudenbrug, Plassendale en Snaaskerke.

Dichter bij de stad, op zowat 1900 tot 2400 meter afstand ervan, werd een tweede, veel belangrijkere gordel opgetrokken. Deze bestond uit de forten Sint-Albertus, Sint-Elisabeth (of Isabella), Sint-Clara en dat van Bredenedorp, langs bestaande min of meer bevaarbare kreken opgetrokken. Deze kleine waterwegen stonden onderling in verbinding en sloten ook aan op Brugge en Nieuwpoort, zodat de bevoorrading voor deze forten wat munitie, levensmiddelen en bouwmaterialen betreft, met platte

schuiten mogelijk was. Deze forten lagen langs de toen belangrijkste toegangswegen tot de stad en sloten deze voor de vijand af. Vanuit Nieuwpoort, Zandvoorde, Ieper, Brugge en Bredene was het dus onmogelijk om de stad te bereiken. Overige schansen en forten, die tijdens de belegering van 1601-1604 werden opgetrokken en die de kring van afzonderlijke forten en legerkampen steeds dichter bij de belegerde stad deden aansluiten, zijn de schans Sint-Catharina (stervormig), de Sint-Michiëlsschans of fort Colombaye, het fort van Bredene en het vooruitgeschoven bolwerk Sint-Philippus.

Aan de oostzijde van de stad werden vanaf 1602 verschillende schansen opgetrokken. Charles de Longueval, graaf van Bucqoy, liet in januari 1603 de schans Sint-Anthonius in de polders van Bredene bouwen en naar de oostelijke havenmond toe verlengen. Deze constructie had de vorm van een dam en droeg de naam Luysbos (of Huysbos). Het werd door de Staatsen bestempeld als 'het groote nieuwe werck vande vijant'. Door middel van de zogenaamde 'sausysen', die in rijen stonden opgesteld, werden verbindingen met het legerkamp van Bucqoy en met de duinen mogelijk gemaakt.

Op deze wijze waren dus twee fronten geopend: een zuidwestelijk, waar in het fort Albertus het hoofdkwartier van aartshertog Albrecht gelegen was, en waar de kwartieren van graaf Trivulzio, van de Spaanse kampmeester de Bracamonte en de troepen van Jeronimo de Monroy zich samentrokken in tentenkampen. Meer oostelijk bevond zich het kwartier van Frederik van den Berg. Een tweede front werd op de polders van Bredene geopend, doordat de legers van Bucquoy er zich gevestigd hadden. Dit front zou eerder een controlerende taak vervullen dan een aanvallende. Dat de krijgsverrichtingen vanaf de komst van veldheer Ambrogio Spinola op 8 oktober 1603 een definitieve en snelle wending zouden nemen, heeft veeleer met de input van nieuw kapitaal en goed getrainde manschappen te maken dan met een cruciale vernieuwing in de aanvalsstrategie.

Er kan evenwel een aantal tactische wijzigingen in aanvalstechniek worden opgemerkt. Algemeen beschouwd was Spinola op zoek naar de zwakste punten in het verdedigingsfront van Oostende, om juist daar een doorbraak te forceren. Daartoe heeft hij twee wijzigingen doorgedrukt. Vooreerst reorganiseerde hij het volledige beleg door aan elke betrokken natie van de participerende troepen een grote mate van zelfstandig optreden toe te laten. Daardoor werd de concurrentie tussen de verschillende legereenheden vergroot. Tegelijkertijd zou op een efficiënte wijze de zwakste plek in het verdedigingssysteem van de belegeraar worden gevonden. De tweede tactische wijziging bestond erin om door middel van approches en mijngangen de verschillende zuidwestelijke gebastioneerde fronten in te nemen. Vanaf maart tot september 1604 werden deze nieuwe goed gecoördineerde aanvallen door de geallieerden ingezet. Drie naties waren elk verantwoordelijk voor een approche.

De Waalse en Bourgondische troepen namen op 1 april 1604 het Helmont bolwerk in, nadat een mijngang de saillant had doen instorten. De Italianen naderden met een approche tot tegen het Westtravelijn en namen het in. Ten slotte veroverden de Spaanse troepen door een combinatie van buskruitmijnen en met rijshout versterkte approches een maand later het Polderbolwerk en het bastion Porc-Epic. De Hoogduitsers namen de verovering van de opeenvolgende versterkingen van de oude haven voor hun rekening. Met approches bestookten zij Santhill, Schottenburg en Bekaf, de drie bolwerken gekeerd naar de zee, maar zij slaagden er aanvankelijk niet in om deze te veroveren. Het resultaat van deze nieuwe systematische wijze van

belegering was uiteindelijk spectaculair: in een periode van een drietal maanden werd meer resultaat geboekt dan in de drie jaar durende uitputtingsslag van de aartshertogelijke troepen: het volledige zuidwestelijke stadsfront was nu onder controle van de geallieerde legers van de Spaanse Habsburgers. Om deze nieuwe aanvalsgolf en inname van het zuidwestelijk front het hoofd te bieden, zag de Oostendse gouverneur Pieter van Gistel zich gedwongen om tijdelijke afsnijdingen binnen de stad op te trekken. Deze tactiek van terugwijkende verdediging is een oud principe en beantwoordt aan het Italiaanse principe van de 'retirata'. Ingenieurs David van Orliens en Ralf Dexter richtten in maart 1604 achter het veroverde front een eerste afsnijding op, die als het ware een 'kopie' was van het veroverde zuidwestelijk front en uit de bastions Nieuw Helmond, Nieuw Westbolwerk en Nieuw Polderbolwerk bestond, waarvan de naamgeving verwijst naar de drie prijsgegeven bastions. Daar de belegeraars zo dicht de eerste afsnijding naderden en deze zwaar bestookten, werd reeds gedacht aan een uitbreiding van het retirata-systeem. De nieuwe gouverneur, Daniel de Hertaing, heer van Marquette, beval op 27 juni een tweede grote afsnijding uit te voeren.

De belegering van Sluis door de troepen van Maurits van Nassau vanaf april 1604 veranderde weinig aan de situatie te Oostende. De krijgsverrichtingen werden er enigszins vertraagd, maar het besluit van de Spaanse kroon om voorrang aan de inname van Oostende te geven, bleef gehandhaafd. Wel zal mede door de concentratie van de Spaans-Habsburgse troepen en hun bondgenoten op de Noordzeehaven uiteindelijk het behoud van de stad Sluis worden opgegeven. Op 19 augustus 1604 zal Sluis immers capituleren voor de Staatse troepen.

De Italianen rukten tijdens hun succesvolle mars te Oostende verder op naar het zeer strategisch gelegen bolwerk Santhill, dat samen met de Hoogduitsers na een zware strijd werd veroverd. Ook Schottenburg en Bekaf werden ingenomen. Vanuit dit front kon de oude westelijke haven ingenomen worden en was de zwakste zijde van de stadsomwalling een gemakkelijke prooi voor de belegeraar. Op 13 september werd Santhill ingenomen. Ondertussen was ook reeds de eerste afsnijding door de Italiaanse troepen onder leiding van Spinola overmeesterd. Wegens deze steeds verdere insluiting van de stad trokken de Oostendse en Staatse legers zich terug in de derde of laatste afsluiting, een vrij grote rechthoekige redoute die op de hoogste plek in de stad werd opgericht, namelijk vlak tegenover het strand en de toegang tot de havengeul. Deze versterking kreeg de naam van het 'Nieuwe Troje', ook wel 'Fort Royal' of 'L'Adieu' genaamd.

Bij de oprichting van dit laatste bolwerk besloten de Staatse ingenieurs om het gebrek aan aarde te compenseren door lijken opnieuw op te graven en daarmee de wallen mee op te hogen. Wegens de ligging van dit fort vlak bij de zee en door de werking van de getijden kalfde de aarden wand steeds verder af. De constructie van dit laatste bolwerk liet echter toe om voor de belegerden een gunstige aftocht te krijgen. Op 20 september 1604 werd de overgave een feit.

Opvallend is de eervolle wijze waarop zowel de capitulatie als de vrije aftocht tot stand kwamen. Gevangenen werden in beide kampen vrijgelaten, het garnizoen van de stad, vijfenveertighonderd manschappen sterk, verliet met tromgeroffel en 'de kogel in de mond' de Oostpoort van de stad.^[1] In de duinen hield het verslagen regiment een parade en werden de verliezers door Ambrogio Spinola met hun dapperheid gefeliciteerd. 's Avonds werd door de Genuese generaal een banket aangeboden,

waarop gouverneur Daniel de Hertaing werd uitgenodigd. Het is deze symbolische daad die de aartshertogen Albrecht en Isabella voor ogen stond: een verzoening tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, maar gekoppeld aan een *gezamenlijke onderwerping* aan de katholieke Spaanse kroon.

Besluit

Vanuit militair en politiek oogpunt is de capitulatie van de vesting Oostende in 1604 ongetwijfeld een succes voor de Spaans-Habsburgse overheerser. Maar tijdens deze en volgende jaren werden door de Noord-Nederlandse Republiek grote successen geboekt, die leidden tot de inname van Sluis, de blijvende bezetting van de strategisch belangrijke forten Lillo en Liefkenshoek die de Schelde afsloten, en de verovering van Aardenburg, Cadzand, IJzendijk en Rijnberk (Rheinberg) en Grave, zodat de grenslijn tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, vanaf de Schelde tot aan de Rijn, in grote mate kwam vast te liggen. Vanuit geopolitiek en economisch oogpunt was dit laatste op termijn veel belangrijker dan de opgave van de kleine havenstad Oostende. De aanvankelijke strategie van de belegeraar, die er in bestond de vestingstad zoveel mogelijk in te sluiten en ze – wat de bevoorrading betreft – af te sluiten en uit te hongeren, faalde. De havenstad was langs de zee steeds te bereiken, daar de Spaanse zijde over onvoldoende vlootcapaciteit beschikte en volledig onderdeed voor het Engelse en Staatse overwicht op zee. De drastische verandering van strategie door generaal Ambrogio Spinola, na bijna drie jaar vruchteloze belegering, bleek een ware ommekeer. Hij bekommerde zich niet meer enkel om de insluiting, maar ging over tot een combinatie van isolering en offensief optreden. Men zou kunnen stellen dat de nieuwe tactiek erin bestond verschillende troepenmachten simultaan, door middel van eigen approches en mijngangen de stad te laten bestormen, om op deze wijze de zwakste punten in de verdediging te verkennen en daar dan ook alle beschikbare middelen op te concentreren. Deze methode in een belegeringsoorlog zou tijdens de zeventiende eeuw steeds verder ontwikkeld worden en zou zowel op het gebied van vestingbouw als op het vlak van belegeringsstrategie en tactiek leiden tot de systemen van Vauban en Menno van Coehoorn.

Cartografische beeldkroniek van de strijd om Sluis in 1604

Door Dirk de Vries

Inleiding

Sluis in Vlaanderen was zowel voor de landvoogd Parma in 1587 als voor Prins Maurits in 1604 de sluitsteen in een reeks van militaire successen. De eerste ronddere pacificatie van de Zuidelijke Nederlanden mee af, en nadat Maurits in 1604 de vesting weer aan Staatse zijde had gebracht, zou deze geen andere verovering van naam meer aan zijn lauwerkrans toevoegen. Tussen die twee jaren ligt de periode waarin de tuin van de jonge Republiek gesloten werd, dankzij de inspanningen van het Staatse leger, aangevoerd door Maurits en Willem Lodewijk.

De Staten-Generaal en de raadpensionaris Van Oldenbarnevelt was er alles aan gelegen om Oostende, het enige bruggenhoofd in Vlaanderen dat nog in Staatse handen was, te behouden en, indien mogelijk, uit te breiden. Met tegenzin, na de angstige ervaring van de veldtocht van 1600, trok Maurits er in het voorjaar van 1604 weer heen, in een laatste poging de door Spinola wel zeer in het nauw gebrachte vesting te ontzetten. In de kortst mogelijke tijd wist hij zijn leger bij Willemstad te verzamelen, en niet lang daarna lag eind april de invasievloot van achthonderd schepen op de rede van Walcheren, bij fort Rammekens gereed om elfduizend manschappen naar de overkant te brengen. De eerste aanval was gericht op het Eiland van Cadzand om van daaruit het Zwin over te steken en zo langs de kust naar Oostende op te trekken. Het eiland was snel veroverd, maar vanwege stevig Spaans verweer lukte het niet het Zwin over te steken. Om Vlaanderen binnen te komen koos men nu een oostelijker route. Tussen Sluis en IJzendijke was onder Parma langs de Brugse Vaart een verdedigingslinie aangelegd, die, eenmaal in handen van de Republiek, de verbinding tot stand kon brengen met het enige stukje Vlaanderen dat al in haar bezit was, de driehoek Biervliet, Terneuzen, Axel. De daar gelegen schansen Coxijde, Cathelijne en St. Philip werden snel genomen, waarna op 10 mei, na een kort beleg van zeven dagen, IJzendijke volgde. In een omtrekkende beweging ging het nu op Aardenburg aan, dat zonder slag of stoot op 12 mei werd ingenomen. De Duitse bezetting van 1500 man onder commando van Luxemburg had er de vlucht genomen omdat ze geen kans zag de stad te verdedigen. Daarvoor was ze te groot: 'Bijna van de grootte der stad Utrecht,' schreef een lid van de Staten-Generaal uit dat gewest. Bovendien waren de vestingwerken te zeer verwaarloosd, en wat er nog aan huizen stond was niet veel meer. Na veel intern beraad viel het besluit de verworven posities bij Cadzand, IJzendijke en Aardenburg te consolideren om vervolgens een poging te doen nu toch Sluis aan te tasten, wellicht om, mocht het met Oostende misgaan, daarvoor een redelijke compensatie in handen te hebben. Bovendien vormde deze stad aan het open water van het Zwin of Sluise Gat sinds 1599, toen het een basis voor Spaanse galeien was geworden, een geducht gevaar als kapershaven in wording met name voor de Zeeuwse schepen die Oostende moesten bevoorraden. Om ten westen van Sluis te komen en het Zwin af te sluiten moesten de twee parallel lopende waterwegen tussen Sluis en Damme, de Zoete en de Zoute, overgestoken worden. Daarbij stuitte het leger bij Moerkerke op stevig verzet van de Spaanse bevelhebber Don Luis de Velasco met vijftienduizend man voetvolk en veel goed bewapende ruitery. Het werd daar een ware veldslag, op de prent van Floris Balthasar levendig verbeeld.

In de tweede helft van mei kon met de omsingeling van Sluis begonnen worden. Toen al had men uit onderschepte brieven vernomen dat in de vesting onvoldoende voedsel voorradig was om een beleg lang uit te houden, reden voor Maurits om te besluiten de stad uit te hongeren in plaats van haar met een bestorming te nemen. In het geïnundeerde gebied ten oosten en zuidoosten van de stad legde hij daarvoor een ingenieus systeem van loopgraven, dijkes en schansen aan. Kreken en killen werden met sloepen en schepen versperd. Het kampement van de heer Van der Noot, één van de Staatse commandanten, lag er midden in. De kaarten tonen in het iets hoger gebied ten westen en zuiden van de stad de legerplaatsen van Maurits, Willem Lodewijk en Ernst Casimir. Naarmate de tijd verstreek werd het steeds moeilijker van binnenuit door deze omsingeling heen te breken, zodat de nood in de belegerde veste hoog begon op te lopen. Niet alleen de burgers, ook een groot aantal soldaten en nog eens meer dan veertienhonderd galeislaven probeerden zich met de moed der wanhoop in leven te houden. Eindelijk kwam Spinola in de laatste week van juli Sluis te hulp met zoveel troepen als hij voor Oostende kon missen. Nadat twee pogingen om door de omsingeling bij het Vlaamse Middelburg en het fort Terweelde heen te breken mislukt waren, volgde er in de nacht van 6 op 7 augustus een verrassingsaanval van drieduizend voetknechten en twaalf ruiters op het legerkamp van de Friese stadhouder Willem Lodewijk. Ze wisten tot bij de grachten en de poort door te dringen en maakten zich gereed om met ladders over de omwalling te klimmen. Maar verder kwamen ze niet. ‘Groote couragieusheid vertoonde ons volk,’ vertelt een ooggetuige. ‘Ik zag sommige vrouwen mede bijcomen, en hadden mede wapens in de hand.’ Enkele dagen voor de overgave deed Spinola een laatste krachtige poging de stad te ontzetten. Buiten de omsingeling om trok hij onverwachts en in ijltempo met een aanzienlijke macht over St. Kruis in de richting van Oostburg, wist de Cathelijneschans te nemen, de Brugse Vaart over te steken en dacht zo het Eiland van Cadzand binnen te vallen om van daaruit de bevoorrading van het Staatse leger aan te tasten. Zijn bloedige nederlagen bij de schans Coxijde en bij de forten van de Oostburgse brug bezegelden uiteindelijk het lot van Sluis. In de avond van 19 augustus 1604 werden de voorwaarden van capitulatie getekend.

De volgende dag ‘zijn de Spaensche daer uytghetrocken, tusschen de drie ende vier duysent mannen wel ghewapent ende de 14 hondert Slaven, meest Turcken’, vermeldt Van Meteren en hij evalueert, na de overgave van Oostende een maand later, de nieuwe situatie aldus: ‘Also de Vereenichde Landen Sluys nu hadden, en(de) daer mede middel en(de) stoffe hadden om d’Oorloghe in Vlaenderen te brengen, ende uyt haer Landen te weeren, soo dachten sy dat het verlies van Oostende hun soo veel niet schaden soude als te voren.’

Baudart gaat daarin een stap verder: ‘Het verlies van Oostende is met deze victorie dobbel en dobbel gerecompenseert ende vergoedet, want Sluys veel propijser voor de Staten ghelegen is om Vlaenderen in contributie te houden, als Oostende.’ (...)

7. Nederlands Vloek en zegen en deszelfs uitwerkingen

Twee boetpredikatiën uitgebreid over Psalm 105:5.

Gedaan op de 2^e Januari 1675.

Door Fl. Costerus, te Hoorn

(...)

Was het niet wonderlijk, dat in het jaar 1594, en 1595, wanneer de vijanden in Groningen en Friesland, bij gelegenheid van een harden winter, over het ijs verscheidene invallen deden, de Heere onze God tot driemaal toe telkens een schielijke dooi gaf, zodat zij niet wisten hoe haastig zij (de Spanjaarden) het land uit zouden komen?

Was het niet een wonderwerk, althans een grote weldaad van de Heere hetgeen geschiedde in het jaar 1600, in de vermaarde slag (bij Nieuwpoort) in Vlaanderen? Prins Maurits was in groot gevaar, en met hem den ganse Staat; het leger was in 's vijands land, en van leeftocht slecht voorzien; indien Albertus de slag nog twee of drie dagen had uitgesteld, ons leger was door gebrek vergaan. Toen de slag begonnen was, was de vijand victorieus, zeventien van onze beste compagnieën werden geslagen. De vijand beelde zich in, dat het aan hun zijde alreeds gewonnen was, zodat de Infante huisvrouw van Albertus, verlangde te zien hoe Oranje, menende Prins Maurits, zich zou houden als hij gevangen voor haar zou komen. Anderen voegen er bij, dat ze besloten had Maurits te sparen om zijn deugd, en Frederik Hendrik zijn broeder om zijn jeugd. Maar, “die zich aangordt, beroeme zich niet als die zich losmaakt”, zeide eens de Koning Israëls, 1 Kon. 20 : 11. Zo was het ook hier. De Heere gaf dat Prins Maurits in die verlegenheid steeds zijn verstand en gemoed tegenwoordig had, zijn volk met grote voorzichtigheid spaarde, en met bijzondere wijsheid af en aanvoerde. Hij gaf dat én zon, én wind, én zand de vijanden in de ogen was, zodat ze eindelijk moesten vluchten, en het veld en de victorie aan ons laten, terwijl het aantal doden zeer groot was.

De Aards-Hertog was zelfs in gevaar van gevangen genomen te worden; zijn voornaamste krijgshoofden, heren en edelen, waren of gesneuveld, of gevangen. Dus werden niet alleen Prins Maurits en Hendrik, maar meteen de ganse Staat uit een van hun grootste noden verlost. Hetwelk ook de meergenoemde vorst denkkelijk erkende, en daarom op het strand neerknielende, zei: *O Heere, wat zijn wij arme zondaars, dat Gij op heden ons zulk een geluk geeft; U zij de glorie en dank tot in eeuwigheid.*

8. Terugblik van Abraham van de Velde, predikant te Middelburg

Van de Velde, predikant te Middelburg schrijft in “De Wonderen des Allerhoogsten:

(...) Om dan nog iets hiervan te zeggen; door deze oorlogsdeugd is het geschied, dat in 1604 twee Nederlandse vendels 600 man van de vijand in het land van Cadzand aanvielen, en hen zodanig bejegenden, dat zij genoodzaakt waren de vlucht te nemen en dit land te verlaten, hetwelk daardoor behouden bleef.

(...) Een ander voorbeeld van Goddelijke voorzorg en wonderlijke Voorzienigheid vinden wij bij Emanuel van Meteren in zijn 27e boek, als hij de aanslag van de vijanden op Sluis in 1606 beschrijft, waarvan wij reeds gewaagd hebben.

„Het was,” zegt hij, „een welaangelegde aanslag, doch die wonderlijk door God verhinderd werd.” Weinig volk kon het feit gemakkelijk volbrengen, daar er binnen de poort tussen het kasteel en de stad een plein was, waar zij allen in slagorde konden staan, en men in het Westen de haven met de rampaarden, en in het Noorden het kasteel had. Van deze gelegenheid wel onderricht zijnde, heeft Du Terrail met zijn springbusvoerders zijn aanslag gemaakt, en had verder bepaald, dat men op een bepaald uur aan de Zuidzijde van de stad, vóór zonsopgang, een loos alarm maken, en dan tegelijkertijd op de Oostpoort aanvallen zou met 36 à 3700 uitgelezen manschappen; die 's nachts, zonder ontdekt te worden, het verdronken land voorbij de Krabbeschans passeerden. Doch wat is er gebeurd? De koster van de grote kerk was 's avonds zonder licht naar de kerk gegaan om het uurwerk op te winden, maar had, daar het donker was, het slaande werk, waarnaar de gehele stad zich regelt, overwonden, zodat de klok de gehele nacht niet slaan kon; waardoor het Spaanse volk aan de zuidzijde niet wist, wanneer het met de aanslag of met het alarm beginnen moest; en daar zij vreesden ontdekt of verraden te zijn, bleven zij stil liggen. Toen die aan de Oostpoort meer dan een uur achter de uiterste grachtmuur gewacht hadden, en geel alarm in het Westen hoorden, werden zij verschrikt en vreesden in de val te zullen raken. En hoewel zij het echter beproefden door springbussen de poort te openen, bleven zij door schrik bevangen, zodat zij op de brug stil bleven staan, zeer ontsteld uitzijnde naar de komst der musketiers; ontsteld omdat zij geen alarm hoorden in het Westen, en geen tegenweer bespeurden. Hierdoor gebeurde het, dat de menigte der vijanden door ongeveer 16 soldaten, die slechts half gekleed waren, werd tegengehouden. Daar het zo gelegen was, dat, indien de vijand maar moedig voortgegaan en slechts met 10 of 12 man de wallen opgeklommen was, hij, naar ieders oordeel de stad zou overmeesterd hebben.

„Maar,” zegt Van Meteren, „zij waren zo bevreesd van overvallen te worden, omdat de klok niet sloeg, en alles in de stad zo stil was, dat zij niet durfden voortgaan; waardoor die in de stad tijd hadden om zich te wapenen, en de vijand met grote moed van de brug, die hij reeds bezet had, af te drijven.”

De genoemde schrijver erkent met recht Gods Voorzienigheid en wonderlijke hulp; want door Gods wonderlijke beschikking, Die de onvoorzichtigheid van de koster gebruikte om Zijn Raad uit te voeren, gebeurde het, dat juist het middel, waardoor de vijand zijn aanslag zeker en op een bepaald uur aan verschillende zijden van de stad

dacht uit te voeren, een middel werd om nu zijn aanslag te verijdelen, en zijn voorgenomen plan in verwarring te brengen. Ja, de grote God verwekte door het niet slaan der klok een groot krijgsgeschrei in hun harten; waarbij kwam, dat Hij 's vijands wijsheid vernietigde en wegnam, want daar hij de brug bezet had met soldaten, beging hij de dwaasheid hen te wapenen met corseletten en spietsen, daar het musketiers hadden moeten zijn; een omstandigheid die de onzen zoveel te moediger maakte. Zo weet onze God de listigen in hun listigheid te vangen. Zijn wonderwerkende hand en hulp was hier zo klaarblijkelijk, dat de boosten onder de vijanden het moesten bekennen, dat er iets wonderlijks plaats gehad had.

Van Meteren vertelt, dat zekere Jezuiet, die wel 14 of 15 wonden bekomen had, gevangen genomen wordende, bekende, dat hij wel merkte dat God de stad zulk een groot ongeluk nog niet had willen toezenden, daar hun bloedig en wreed voornemen was om alle inwoners te vermoorden.

Doch sedert de eerste uitgave van dit traktaat heb ik van mijn neef David Montanus, die al enige jaren de gemeente te Sluis in de dienst van God tracht op te bouwen, en die de zaak wat nauwkeuriger onderzocht heeft, vernomen, dat niet de koster, (want het stadsuurwerk bevond zich niet op de kerktoren maar op het stadhuis) maar de zoon van de klokkensteller met zijn neef, een roomse, tegen de avond naar boven is gegaan om het uurwerk op te winden; en dat deze, hoewel het rustdag was, beschonken zijnde wegens het kermishouden op die dag (welke gelegenheid de vijand dacht waar te nemen) zijn neef met het opwinden der klok belastte; die, in dit werk onervaren of uit onachtzaamheid, het gewicht over de katrol wond, waardoor het gewicht, en tegelijk het uurwerk, en bijgevolg ook de aanslag is blijven stilstaan. Een roomse moest dus als werktuig der Goddelijke Voorzienigheid dienstbaar zijn, om de stad voor de roomse godsdienst en de verfoeilijke afgoderij te bewaren. Het voornemen van de Jezuiet om de mis in Sluis te doen is hierdoor gemist, want hij betuigde, dat hij meegekomen was uit ijver om de eerste mis in de stad te doen; waarom ook deze aardige verzen op hem gemaakt zijn:

*„Vriend! D 'eerste mis te Sluis te zingen,
Al weet gij 't niet is u gegund;
Want als gij 't werk niet kondt volbringen,
Gij wis en zeker mis doen kunt.”*
*„Het is u goed alzo te missen,
Gelijk gij zelf bekennen moet;
Want uit dit missen kunt gij gissen,
Dat voor God dierbaar is ons bloed.”*
*„Laat komen zo nog meer Jezuieten
Om mis te zingen binnen Sluis;
De bloeddorst zullen zij wegsnijten;
En zien dat God zorgt voor Zijn huis.”*

In de „Nassauwse Helden Pronk-Toneel” (in 1663 te Amsterdam gedrukt) wordt getuigd, dat er een paard was dat over de brug in de wei ging, en tegen alle gewoonten in die nare nacht begon te hinniken, waardoor de schildwacht, menende dat het de gewone ronde was, aangezet werd wat vlugger toe te kijken. Zonder uit zijn schilderhuis te komen riep hij: „Laat maar voortgaan,” welk geroep ongetwijfeld de schrik van de vijand vermeerderd heeft, daar hij dacht, dat men het op hem toeligde. Hoe moet alles de Goddelijke Voorzienigheid dienen! want, daar de vijand zweeg, is dit paard, als het ware, een alarmtrompet geweest. Italiaanse historieschrijvers merken

dit voorval met verwondering aan, en zijn als gedwongen, te bekennen, dat God op een bijzondere wijze daarin gewerkt heeft.

De leraars te Sluis plachten dit te gedenken, en hierin Gods genadig wonderwerk te roemen. De Gouverneur overwegende, hoe genadig en wonderlijk de Heere de stad van een jammerlijk bloed en moordbad verlost had, liet de volgende dag, maandag, een dankzegging doen, waarbij ook de roomsen tegenwoordig waren; daar zij zeiden, dat zij evenmin als anderen zouden verschoond geworden zijn.

Hierbij bleef het niet, maar de Achtbare Regering van de stad bepaalde, dat ieder jaar, op 12 juni, God door een plechtige dankdag voor deze verlossing zou verheerlijkt worden; welke dag dan ook tot heden toe, onder een grote toeloop der gemeente, is gehouden geworden.

Het is opmerkelijk, dat, gelijk de stad Sluis door Gods Voorzienigheid wonderlijk bewaard is door de onvoorzichtigheid van een klokwinder, de stad Hoorn weleer door het onvoorzichtig blazen van een trompetter, aan de zijde van Prins Willem geraakte. Toen de regering daar, in 1572, van plan was wat krijgsvolk van Alva in de stad te nemen, en daartoe het geschut van de wallen liet halen om het stadhuis en de Rodesteen te verzekeren, ontstond er moeite door de vraag van zeker burger aan een der burgemeesters, waarom dit geschiedde, en die daarom door die burgemeester bedreigd werd. Daar er toen enig volk op de been kwam, verwekte de trompetter op de toren door onvoorzichtig te blazen, hoe langer hoe meer alarm; want de burgers, die dachten, dat zij verraden waren, wilden het voornemen van de burgemeesters weten; en toen zij bemerkten dat de Heren over deze vraag verlegen waren en in hun woorden haperden, bijzonder over het vervoeren van het geschut, werden zij daarover zó toornig, dat de Heren in groot gevaar waren; zodat zij genoodzaakt waren te beloven, geen vreemd volk in de stad te zullen nemen. Daarop werd het geschut terstond weer op zijn vorige plaats gebracht, en de kloosters, armhuizen, gasthuizen enz. werden doorzocht, of er ook Spanjaarden in verborgen waren. Verder verzochten de burgers om acht kapiteins over hun schutters te mogen kiezen, hetwelk hun werd toegestaan; door welke kapiteins of hopmannen de Heren genoodzaakt werden het volk van de Prins, in plaats van Spanjaarden in de stad te nemen. Zie Pers, „Ontstelde Leeuw”, op het jaar 1522.

Dus heeft de Heere hier al in het begin, in Zijn onfeilbare, geheel wonderlijke en onbegrijpelijke Voorzienigheid door de onvoorzichtigheid der mensen, en door hun loszinnigheid Zijn altijd wijze Raad uitgevoerd, ons ten goede, in zulk een gewichtige zaak. En nu, opdat wij aan deze zaken, die wij nog met andere zouden kunnen vermeerderen, eens een einde maken, wie ziet niet uit dit alles welke rechtvaardige redenen onze Vaderen hadden om, volgens Bor, in zijn 22e boek, op het jaar 1587, met de Regering van Utrecht te zeggen: „Dat God Almachtig in al onze zaken heeft gewerkt door ongewone wegen en middelen, gelijk een ieder met dankbaarheid mag heugen en gedenken. Door gewone middelen heeft Hij niet gewerkt of teweeg gebracht, want Hij wil dat Hem alleen de eer gegeven worde.”

Uit deze opmerkelijke woorden blijkt, dat de Heere, onze grote en goede God bijna zoveel wonderen gewerkt, als Hij weldaden aan het land bewezen heeft. Wel mag daarom ieder oprecht Nederlander met Koning David uitroepen: *„Daarom zijt Gij groot, Heere! want er is niemand gelijk Gij, en er is geen God dan alleen Gij, naar alles, wat wij met onze oren gehoord hebben. En wie is gelijk Uw volk, gelijk Israëel, een enig volk op aarde, hetwelk God is heengegaan Zichzelf tot een volk te verlossen, en om zich een Naam te zetten, en om voor ons deze grote en verschrikkelijke dingen*

te doen aan Uw land, voor het aangezicht van Uw volk, dat Gij U uit dat geestelijk Egypte verlost hebt, de Antichristelijke volken en hun afgoden verdrijvende.”

Ten tweede.

Hoe wonderbaar was hetgeen in 1621 voorviel, toen de vijand al zijn krachten ingespannen had om een aanslag op de stad Sluis te ondernemen. Zoals hiervoor verteld is, heeft de Heere die aanslag niet alleen door een verschrikkelijk onweer verijdeld, maar Hij heeft de nacht als in de dag veranderd; en hoewel het donkere maan was, liet de Heere het zó sterk weerlichten, dat men brieven kon lezen. Dit was zelfs in de ogen van onze vijanden zulk een groot wonderwerk, dat zij lasterlijk uitriepen: „Dios est Lutheranos.” d.i. „God is een Lutheraan geworden.” Zo noemden de Spanjaarden de Protestanten.

Resumerend, inzake de Gereformeerde Religie was de val van Antwerpen en het grootste deel van Vlaanderen een ramp.

Wij mogen de woorden van Psalm 80 hierop wel toepassen.

1 Voor den opperzangmeester, op Schoschannim; een getuigenis, een psalm van Asaf.

2 O Herder Israels! neem ter ore, Die Jozef als schapen leiddet; Die tussen de cherubim zit, verschijn blinkende.

3 Wek Uw macht op voor het aangezicht van Efraim, en Benjamin, en Manasse, en kom tot onze verlossing.

4 O God! breng ons weder, en laat Uw aanschijn lichten, zo zullen wij verlost worden.

5 O HEERE, God der heirscharen! hoe lang zult Gij roken tegen het gebed Uws volks?

6 Gij spijst hen met tranenbrood, en drenkt hen met tranen uit een drieling.

7 Gij hebt ons onzen naburen tot een twist gesteld, en onze vijanden spotten onder zich.

8 O God der heirscharen! breng ons weder, en laat Uw aangezicht lichten; zo zullen wij verlost worden.

9 Gij hebt een wijnstok uit Egypte overgebracht, hebt de heidenen verdreven, en hebt denzelven geplant;

10 Gij hebt [de plaats] voor hem bereid, en zijn wortelen doen inwortelen, zodat hij het land vervuld heeft.

11 De bergen zijn met zijn schaduw bedekt geweest, en zijn ranken waren [als] cederbomen Gods.

12 Hij schoot zijn ranken uit tot aan de zee, en zijn scheuten tot aan de rivier.

13 Waarom hebt Gij zijn muren doorgebroken, zodat allen, die den weg voorbijgaan, hem plukken?

14 Het zwijn uit het woud heeft hem uitgewroet, en het wild des velds heeft hem afgeweid.

15 O God der heirscharen! keer toch weder; aanschouw uit den hemel, en zie, en bezoek dezen wijnstok,

16 En den stam, dien Uw rechterhand geplant heeft, en dat om den zoon, [dien] Gij U gesterkt hebt!

17 Hij is met vuur verbrand; hij is afgehouden; zij komen om van het schelden Uws aangezichts.

18 Uw hand zij over den man Uwer rechterhand, over des mensen zoon, [dien] Gij U gesterkt hebt.

19 Zo zullen wij van U niet terugkeren; behoud ons in het leven, zo zullen wij Uw Naam aanroepen.

20 O HEERE, God der heirscharen! breng ons weder; laat Uw aanschijn lichten, zo zullen wij verlost worden.